

universität
wien

DIPLOMARBEIT

Titel der Diplomarbeit

“ Orijentalizmi u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku”
“ Die Orientalismen in der bosnischen, kroatischen und
serbischen Sprache”

Verfasserin

Majda Čengić

angestrebter akademischer Grad

Magistra der Philosophie (Mag. Phil.)

Wien, 2008

Studienkennzahl lt. Studienblatt: A 243 364

Studienrichtung lt. Studienblatt: Slawistik / BKS

Betreuerin: Univ. – Prof. Dr. Katja Sturm Schnabl

SADRŽAJ

I. UVOD	8
1. Pisanje tuđica.....	8
2. Upotreba tuđica	8
II. ORIJENTALIZMI NA LEKSIČKOM NIVOU	13
1. Općenito o posuđivanju leksike	13
2. Posuđivanje leksike orijentalnog porijekla i stav prema orijentalizmima kao posuđenicama	14
3. Klasifikacija i podjela orijentalizama.....	16
3.0. Pojmovna klasifikacija	17
3.1. Klasifikacija prema statusu	19
III. ORIJENTALIZMI NA FONETSKO- FONOLOŠKOM NIVOU	21
1. Fonem, fonetika, fonologija	21
2. Transfonemizacija	22
3. Klasifikacija promjena u adaptaciji.....	23
4. Tipovi transfonemizacije.....	24
5. Bosanski/hrvatski/srpski i turski fonološki sistem.....	26
6. Vokali	28
6.0. Vokal »ı«.....	30
6.0.1. Vokal »ö«	32
6.0.2. Vokal »ü«	32
6.1. Disimilacija vokala.....	33
6.2. Vokalna harmonija	33
7. Konsonanti	37
7.0. Uporedba fonoloških sistema (i alfabeti) bhs jezika, (osmanskog) turskog, perzijskog i arapskog jezika.	40
7.1. Zamjena glasova.....	41
7.2. Zamjene suglasnika na relaciji zvučni / bezvučni suglasniči parovi.....	43
7.3. Disimilacija konsonanata	45
8. Afrikati	46
8.0. Afrikat c.....	47
8.1. Afrikati č-dž	47
8.2. Afrikati ć-đ	48
9. Glasovi f, h, j	50
9.0. Glas f	50
9.1. Glas h.....	51
9.2. Glas j	52
10. Metateze	53
11. Dodavanje ili umetanje glasova	54
12. Ispadanje ili gubljenje glasova	55
13. Geminacija	55
IV. ORIJENTALIZMI NA MORFEMSKO- MORFOLOŠKOM NIVOU	57
1. Morfem i morfologija.....	57
2. O transmorfemizaciji općenito	57
3. Tipovi transmorfemizacije	58
4. Transmorfemizacija riječi orijentalnog porijekla	59
5. Imenice	60
5.0. Rod imenica.....	61
5.1. Broj imenica	65
5.2. Imenički derivati	66

6. Glagoli	68
6.0. Sličnosti i razlike glagolskih sistema turskog i bhs jezika	68
6.1. Faze adaptacije na morfemsko- morfološkom nivou	68
7. Pridjevi	72
7.0. Primarna adaptacija	72
7.1. Sekundarna adaptacija	73
8. Ostale vrste riječi	73
8.0. Promjenjive vrste riječi	73
8.1. Nepromjenjive vrste riječi	74
9. Sufiksi orijentalnog porijekla	75
10. Hibridne tvorevine	78
10.0. Hibridne složenice i polusloženice	79
V. TRANSKRIPCIIJA ARAPSKOG PISMA	80
VI. SAVREMENA BHS KNJIŽEVNOST I ORIJENTALIZMI	82
Uvodne napomene o obradi i korpusu	82
1. Mjesto orijentalizama u književnoumjetničkom djelu	88
2. Kreativno « akcentovanje » orijentalizama u novijem književnoumjetničkom stvaralaštvu	91
VII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA / ZUSAMMENFASSUNG	102
VIII. LITERATURA	113
IX. REGISTAR TABELA	116
X. RJEČNIK ORIJENTALIZAMA	121

Danksagung

An dieser Stelle möchte ich mich besonders bei allen, die bei der Verfassung meiner Diplomarbeit geholfen haben, bedanken.

Zunächst habe ich meiner Betreuerin Frau Univ-Prof. Dr. Sturm-Schnabl für die Hilfestellung und Betreuung zu danken.

Insbesondere bedanke ich mich Frau Dr. Kappel für die ständige und selbstlose Unterstützung während meines gesamten Studiums.

Ebenso bedanke ich mich meinen Eltern und meiner lieben Schwester die mir das Studium an der Universität Wien ermöglicht haben.

I. UVOD

U svakom jeziku postoji, pored domaćih, određen broj riječi koje su primljene iz drugih jezika. Nazivaju se pozajmljenicama, posuđenicama, tuđicama ili stranim riječima.

Riječi tuđeg porijekla ulazile su u bhs¹ jezik u različitim periodima jezičkog i kulturno-istorijskog razvitka, pod različitim okolnostima, iz različitih razloga ili potreba, te na različite načine.

Tuđice se preuzimaju uhom (fonetski) ili okom (pismeno, grafički). Za jezik koji ih preuzima dvojak su problem: kako ih treba pisati i kada ih treba upotrebljavati.²

1. Pisanje tuđica

U pisanju tuđica valja razlikovati dvije skupine: *vlastite* i *opće* imenice, jer je postupak različit.

„*Vlastite imenice.*

Posebnost je vlastitih imenica u tome što one zapravo i nisu sastavni dio našega rječničkog blaga. Pišu se na dva načina: izvorno, tj. onako kako se pišu u jeziku iz kojega potječu, ili po izgovoru. U praksi se ta dva načina zovu etimološki i fonetski.

Opće imenice

Pišu se prema izgovoru, uglavnom prema izgovoru iz jezika iz kojega potječu, ali uz znatna ograničenja, jer glasovi u drugim jezicima često nisu jednaki našima³ i jer riječi uvijek ne preuzimamo neposredno iz jezika iz kojega potječu. Glasovi različiti od naših pišu se slovima naših glasova koji su im po izgovoru najbliži.”⁴

2. Upotreba tuđica

„Zbog neprestanih dodira među jezicima i najraznovrsnijih utjecaja jednih na druge uvijek je živ problem, a i vrlo složen te ga je gotovo nemoguće srediti čvrstim

¹ U radu koristiti ćemo se skraćenicom bhs jezik, umjesto bosanski, hrvatski, srpski jezik

² Babić, S.: Jezik, str. 282

³ Odnosi se na bhs jezik

⁴ Babić, S.: Jezik, str.283 - 286

pravilima, pogotovu što to nije samo jezični problem nego je i narodni, društveni, kulturni i estetski.

Za neke pojmove i nemamo svojih riječi, nego smo s preuzimanjem pojma preuzeli i tuđicu.”⁵

Neke su posuđenice davno usvojene, i u jezičnom su razvoju djelomično promijenile svoj oblik pa i ne znamo da su tuđice, druge su novije posuđenice, dok postoji i posebna vrsta posuđenica koje upotrebljavamo samo kad govorimo o pojmovima što postoje kod drugih naroda kao što su *npr. kauboj, vodtka, itd.*

Veliki je broj tuđica preuzet i danas se preuzimaju u bhs jezik bez prave potrebe, jer je postojala, postoji ili se može lako načiniti bhs riječ, *npr. iz tur. adet (običaj), bašča (vrt), ćuprija (most).*

Kad su već jedanput u jeziku, tada ih upotrebljavaju pojedini društveni slojevi, ili svi u razgovornom jeziku, a često i u književnom, katkad bez ikakva opravdanja, a katkada u posebnom značenju.⁶

„Tuđice, riječi stranog porijekla u jednom jeziku osjećaju se takvim, stranim riječima, sve dotle dok se u potpunosti ne uklope u gramatičku strukturu jezika primaoca.

Tp, drugačije rečeno, znači da se jedna strana riječ osjeća takvom u nekom jeziku sve dok čuva svoje fonetske, morfološke, tvorbene i prozodijske osobenosti.

Kada se te njene komponente saobraze sa odgovarajućim osobinama jezika primaoca, ona postaje sastavni dio ne samo vokabulara nego i gramatike jezika primaoca. a kakva će obilježja imati jedna tuđica u nekom jeziku, to zavisi od više činilaca: zavisi od toga ko je, kako i kada preuzima.”⁷

Posuđenice po pravilu ubrajamo u bhs leksičko blago, smatramo ih odomaćenim zavisno od stepena njihove asimiliranosti u jeziku, a lingvističku, odnosno upotrebnu jezičku vrijednost određujemo im zavisno od njihove gramatičke adaptiranosti.

Kada govorimo o bhs jeziku i sloju leksike tuđeg porijekla, pored germanizama, romantizama, rusizama i drugih posuđenica značajno mjesto zauzimaju i orijentalizmi.

⁵ Babić, S.: Jezik, str. 286

⁶ Babić, S.: Jezik, str. 288

⁷ Peco, A.: Radovi o turcizmima, str. 275

„U orijentalizme svrstavamo sve one riječi u bhs jeziku:

- koje su porijeklom iz orijentalnih jezika: arapskog, perzijskog ili turskog,
- koje su preuzete posredstvom ovih jezika, a porijeklom su hebrejske, grčke, latinske i slično,
- koje imaju barem jedan elemenat (makar jedan morfem) orijentalnog porijekla.”⁸

Skoro petstogodišnja vladavina Turaka nad Bugarskom, Srbijom, jednim dijelom Hrvatske, a izrazito nad Bosnom i Hercegovinom ostavila je dubokog traga u svim segmentima života, a naročito je uticala na jezičko stvaralaštvo ovih naroda.⁹

Orijentalno naslijeđe izrazito je prisutno i još uvijek se u znatnoj mjeri čuva u općepotrebnoj leksici. Tako se procjenjuje da samo u bhs jeziku¹⁰ ima oko desetak hiljada orijentalizma računajući i one koji ne pripadaju savremenom jeziku (istorizmi, arhaizmi, dijalektizmi, provincijalizmi, barbarizmi, žargonizmi i slično).

.

Kao nosioci turske kultrue i turskog jezika, u prvom redu, orijentalizme je najviše širila turska uprava i vojska u gradovima koje u naseljavali.¹¹

Pored njih orijentalizme u bhs jeziku širili su i domaći građani i činovnici.

Zajedno s turskim osvajanjem, nastaju na Balkanu, u prvom redu u Bosni i Hercegovini razne institucije i zgrade: džamije¹², medrese¹³, hamami¹⁴, a paralelno s njima i osobe kao sto su imami¹⁵, muftije¹⁶, kadije¹⁷ i sl.¹⁸

Pojava novih ustanova i pojmova primana je zajedno sa nazivima za njih.

To je jedan od osnovnih uzroka postojanja istočnjačkih riječi (turskih, arapskih, persijskih) u bhs jeziku.

Turski jezik koji nije samo uticao na bhs leksiku već i na fonetiku, morfologiju i sintaksu je bio takozvani » Kaba Türkçe « - priprosti turski jezik, ali također i » Orta Türkçe « - jezik

⁸ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 11

⁹ v. Knežević, A.: Die Turzismen, str. 1-15

¹⁰ Odnosi se prije svega na bosanski jezik

¹¹ v. Knežević, A.: Die Turzismen, str. 3

¹² Muslimanska bogomolja (Klaić B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 334)

¹³ Srednja vjerska škola kod muslimana (Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), , str. 861)

¹⁴ Javno kupalište (Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 516)

¹⁵ Muslimanski sveštenik, islamski poglavar (Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 573)

¹⁶ Učenjak kod muslimana, predstojnik nad muslimanskim duhovnicima u jednom kraju, učeni pravnik, poznavalac zakona. (Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 912)

¹⁷ Sudac (Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 641)

¹⁸ v. Höpken, W.: Türkische Minderheiten in Südostropa- Aspekte ihrer politischen und sozialen Entwicklung in Bulgarien und Jugoslawien, str. 208

srednje obrazovanih slojeva i na kraju » Fasih Türkçe « - visoki (elitini) turski, jezik visokih slojeva društva.¹⁹

Međutim postoji još par veoma bitnih činilaca koji su uticali na širenje i masovnu upotrebu tih riječi kod Srba i Hrvata, a naročito kod stanovništva Bosne i Hercegovine sve do današnjih dana. Ti činioci su:

1. narodne pjesme (epske i lirske) koje su, protkane mnoštvom riječi istočnjačkog porijekla, zabilježene i sačuvane kao usmena tradicija.
2. naši ljudi koji su se školovali u Carigradu. Povratkom iz Carigrada u svoj zavičaj, oni su u svom djelovanju na vjerskom, prosvjetnom i drugim poljima pravili jednu vrstu kompromisa između turskog i maternjeg jezika, tako što su za mnoge pojmove upotrebljavali turske, odnosno arapske ili persijske riječi, prilagođavajući ih gramatici maternjeg jezika. Pravljene su složenice, dodavani riječima turski prefiksi i sufiksi, i sl. Na to su bili unekoliko i prisiljeni, pošto uz učenje turskog, arapskog, perzijskog jezika u Carigradu nisu paralelno učili svoj maternji jezik, pa za mnoge pojmove i izraze, naučene na pomenutim jezicima, nisu bili u stanju da nađu odgovarajuće riječi na maternjem jeziku.²⁰

Riječi orijentalnog porijekla mogu se posmatrati iz različitih uglova: sa stajališta interferencije, sa stajališta sociolingvističkog, psiholingvističkog, ekstralingvističkog, standardološkog i kakvog drugog aspekta.

Da bi mogli uočiti karakter pojedinih riječi orijentalnog porijekla i njihov status u bhs jeziku, potrebno je sprovesti analizu, klasifikaciju i podjelu orijentalizama.

Stoga ćemo u daljem radu kao polazište prihvatiti teoriju kao i prateću terminologiju datu u djelu Filipović Rudolfa: Teorija jezika u kontaktu.

Teorija jezika u kontaktu osniva se na istraživanjima provedenim u posljednjih stotinu ili nešto više godina.

Nov termin « jezici u kontaktu », postavši općim terminom sa širokim područjem upotrebe, ima i definiciju koja daje šire značenje od « jezičkog posuđivanja ».

¹⁹ v. Skok, P.: Prilozi proučavanju truzizama u srp. hrv. jeziku, str. 179

²⁰ v. Škaljić, A.: Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku, str. 12-13.

Jezici dolaze u kontakt:

- a) kada se neka riječ ili fraza jezika *davaoca* L_d preuzima u sustav jezika *primaoca* L_p , tj. u procesu jezičnog posuđivanja;
- b) kad govornik jezika X , *materinski jezik* – L_1 , odluči naučiti jezik Y , *strani jezik* – L_2 , tj. u procesu usvajanja stranog jezika. U oba se slučaja javlja *lingvistička interferencija*, odstupanje od norme. U prvom slučaju to je odstupanje od norme jezika *primaoca* (L_p) a u drugom slučaju odstupanje od norme stranog jezika (L_2).²¹

Interferencija – Kada je element (riječ) X prešao iz L_d u L_p ili je jezik L_p posudio element X od jezika L_d , kažemo da je nastupila interferencija između jezika L_d i jezika L_p .²²

Model i replika – Element – riječ – X kako ga izgovaraju govornici jezika L_d zovemo Model, a posuđen element kako ga izgovaraju govornici jezika L_p zvat ćemo replika.²³

Proces posuđivanja i adaptacija koja se javlja u toku tog procesa, u ovom radu, ograničit ćemo na tri pojave ili razine: **leksičku, fonološku i morfološku.**

²¹ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 17

²² Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 38

²³ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 38

II. ORIJENTALIZMI NA LEKSIČKOM NIVOU

Riječ je glas ili skup glasova koji ima neko značenje.²⁴

Riječ leksika potiče od grčke riječi *leksikon (rječnik)* – a znači sve riječi nekog jezika, dijalekta.²⁵

Prema Babiću²⁶, leksika je cjelokupnost riječi kojega jezika promatrane kao jedinice značenja, ili cjelokupnost riječi karakterističnih za kojega pojedinca, skupinu ljudi, razdoblje i sl. Kao sinonim upotrebljava se *jezično blago* i *rječnik* (drugo značenje).

Na leksičkom²⁷ nivou jezičke strukture najviše su prisutni i najbolje uočljivi rezultati jezičkih kontakata.

1. Općenito o posuđivanju leksike

Na broj riječi preuzetih iz jednog jezika u drugi, utiče više faktora:²⁸

- u slučaju direktnih jezičkih kontakata, broj preuzetih riječi je veći;
- intenzitet i dužina trajanja kontakta;
- društveno-politički faktori;
- kulturno-historijski faktori;
- odnos civilizacija čiji jezici dolaze u kontakt, i sl.

U kontaktu dviju civilizacija i kultura najčešće se preuzimaju novi predmeti, spoznaju nove pojave, prihvataju tuđi običaji i slično, s njima se mogu preuzimati i riječi koje ih imenuju. Stoga je među posuđenicama uvijek najveći broj imenica²⁹, dok su ostale vrste riječi mnogo manje zastupljene.

Posuđena riječ, od momenta preuzimanja iz jednog jezika u drugi, podliježe različitim jezičkim procesima i prolazi kroz brojne faze u adaptaciji na putu do potpune integracije.

²⁴ Težak, Babić, 76

²⁵ Klaić, B.: Rječnik srtranih riječi (tuđice i posuđenice), str. 795

²⁶ Babić S.: Jezik, str. 223

²⁷ Leksikologija grč. leksikon . rječnik + logos – riječ, govor – grana jezikoslovlja koja se bavi proučavanjem leksika (Klaić B.: Riječnik stranih riječi, str. 795)

²⁸ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.31

²⁹ Imenice su riječi koje služe kao nazivi za pojave vanjskoga svijeta i našega unutrašnjeg doživljavanja. (Grupa autora,; Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str.66)

Prema teoriji R. Filipovića³⁰ svaki preuzeti model iz nekog jezika davaoca teži da u jeziku primaocu dobije formu replike, tj. potpuno integrisanog oblika.

2. Posuđivanje leksike orijentalnog porijekla i stav prema orijentalizmima kao posuđenicama

Sa stajališta kontaktne lingvistike sudbinu orijentalizama određivali su brojni činioci u okviru dviju zasebnih istorijsko-jezičkih faza:

- a) *faza direktnih jezičkih kontakata, to je period osmanske vlasti i*
- b) *faza nakon prestanka direktnih kontakata, a to je postosmanski period i naše savremeno doba.*

- a) U *periodu osmanske vlasti* na intenzitet interferencije i položaj posuđenica, djelovalo je nekoliko vanjezičkih faktora.

Prvi faktor je: *dužina trajanja* jezičkih kontakata koji je rezultat vremenski duge i kontinuirane interferencije.

Drugi faktor je: *prostor* na kome je dolazilo do jezičkih kontakata - interferencija se dešavala na terenu jezika primaoca. Time je olakšan proces integracije i rasprostranjivanja, što je uticalo i na stepen udomaćenosti ove leksike.

Treći faktor je: *način* na koji je ostvarivana interferencija.

Naime orijentalizmi su preuzimani na različite načine, kao npr. raznim putevima i iz vrlo različitih razloga:

Zbog potrebe ili radi mode;

Pismeno i usmeno;

Preko obrazovanih, preko onih koji su stvarali na maternjem jeziku u tradiciji alhamijado pismenosti ali i preko nepismenih ljudi;

Preko onih što su službovali ili vojevali u državno-vojnom aparatu Osmanske Carevine;

Posuđivalo se, i kad je to bilo neophodno (novi pojmovi sa pratećim oznakama) i kad se nije

³⁰ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu

moralo (oznake za poznate i već imenovane pojmove - pitanje prestiža, pomodarstva, poltronstva);

Posuđivalo se radi isticanja sopstvenog identiteta - pripadanje islamu (kod muslimanskog stanovništva), i slično;

Četvrti faktor je: *okolnosti* pod kojima je dolazilo do interferencije. Naime Osmanlije su u odnosu na južnoslovenske pokorene narode bili superioriniji na dva bitna plana, a to su:

-vojno i društveno-politički

-kulturološki kao civilizacija sa tradicijom i bogatim nasljeđem;

Na jezičkom planu to se manifestovalo kroz višestruku inferiornost pokorenih: s jedne strane kroz neophodnost ili želju za približavanjem moćnim (posuđenice iz domena državno-vojne terminologije, a s druge strane kroz spoznaju novih pojava i pojmova uz koje su preuzimani i adekvatni nazivi (leksičke pozajmice kao ukupnost jezičkog znaka).

b) U *postosmanskom periodu* na sudbinu i status orijentalizama utjecali su novi lingvistički činiooci. S početka ove faza orijentalizmi funkcionišu gotovo istovjetno prethodnom razvojnom periodu, ali se vremenom njihova sudbina mijenja u skladu sa promjenama društveno-političkih, kulturno- istorijskih i naučno-tehničkih prilika. Njihova sudbina, također ovisi i od psiholoških, obrazovnih, komunikacijskih i sličnih faktora, te urbano-ruralnih određenja, itd.

Jedan broj orijentalizama se vremenom svrstavao u istorizme, dok ih je znatan broj nalazilo mjesto u savremenom jeziku, kao stilski markirana ili egzotična leksika.

Vremenom su mnogi orijentalizmi pretrpjeli različite semantičke promjene, potpune ili djelimične.

Ovim dvjema fazama jezičkog razvitka je zajedničko to što su razni faktori određivali unošenje i rasprostranjivanje ovih riječi i njen stepen integracije i opstanka u bhs jeziku.³¹

³¹ v. Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 31 - 41

3. Klasifikacija i podjela orijentalizama

Orijentalizmi se kao i svaka druga leksika mogu klasificirati prema različitim kriterijima.

Prema mišljenju Abdulaha Škaljića³², orijentalizmi se mogu klasificirati u sljedeće grupe:

- 1) U prvu grupu spadaju riječi koje su se potpuno odomaćile u bhs jeziku. Kod takvih riječi treba razlikovati dvije vrste:
 - a. riječi koje nemaju uopšte zamjene u bhs jeziku
Npr. bakar, boja, bubreg, duhan, džep;
 - b. riječi za koje se može naći zamjena, ali se ne traži, ili ima zamjena ali nije općenito usvojena
Npr. alat, barut, čaršija, para.
- 2) Neke riječi su se potpuno udomaćile u narodnom govoru, a upotrebljavaju se i u književnom jeziku.
Npr. bunar, ćumur, pirinač, đubre, ćebe.
- 3) Pojedine riječi se vrlo često upotrebljavaju u svakidašnjem govoru, dok se u književnom jeziku upotrebljavaju, samo ako se želi nešto istaknuti sa određenim ciljem.
Npr. avlija, baksuz, dušman, ćuprija, dibidus, komšija, mušterija.
- 4) Riječi koje su vezane samo za pojedina narječja ili pokrajine.
Npr. babo, taze, fišek, hala, insan, čivija.
- 5) Pojedini orijentalizmi nalaze se samo u narodnim pjesmama, dok su iz svakidašnjeg govora iščezli.
Npr. armagan, čorda, salte.
- 6) Zasebnu grupu čine orijentalizmi koji se odnose samo na vjerski život, vjerske običaje, pozdrave i izraze bošnjaka. Takvih ima priličan broj. Ovamo spadaju bošnjačka vlastita imena.
- 7) Bitno je napomenuti i to da se ne može vršiti nikakvo razgraničenje u tom pravcu, da bi neki orijentalizmi bili samo u upotrebi na selu, a drugi u gradu, niti se

³² Škaljić, Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, str. 15 - 17

može izvesti zaključak da su orijentalizmi više u upotrebi na selu negu u gradu ili obratno.

Hanka Vajzović³³ se koristi sa dva mjerila za klasifikaciju:

- 1) **Pojmovna klasifikacija** – koja je za orijentalizme višestruko bitna, jer pored jezičkih, pruža i podatke o civilizacijskom i kulturnom posuđivanju.
- 2) **Klasifikacija prema statusu** posuđenica u jeziku primaocu – značajna je zbog slike koju može da pruži o orijentalizmima kao konkretnim leksemama u literarnom djelu.

3.0. Pojmovna klasifikacija

Ova leksika je prisutna u gotovo svim oblastima života.

- a) *Zanimanja, zvanja, titule* – ovi primjeri su vrlo brojni i često nemaju adekvatnu zamjenu, pa je to razlog da su, znatno prisutni i u standardnom jeziku (makar kao historizmi).

Npr. abadžija, aga, aščija, beg, buregdžija, čoban(in), čehaja, derviš, dućandžija, dunder, fakir, fenjerdžija, gazija, hamal, mušterija, ortak, sahadžija, šegrt, tamburaš, zanatlija, i dr.

- b) *Razni predmeti* – za određeni broj ovih orijentalizama ne postoji adekvatna sinonimska zamjena, tako da im se ne protivi ni savremena norma. Međutim, razvoj tehnike potiskuje ih iz života, tako da se najčešće javljaju kao sretstvo za isticanje vremenskog i lokalnog specifikuma.

Npr. alat, baglama, bajrak, bešika, bošča, čakija, čarapa, čaršaf, čekić, ćebe, ćilim, dugme, durbin, dušek, džep, fenjer, fildžan, fišek, hasura, jastuk, jorgan, kaiš, kanta, kapak, kašika, lepeza, lula, makaze, nanula, papuča, peškir, tava, testera, top, torba, i dr.

³³ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 43- 50

- c) *Hrana i pića* – Orijentalna kuhinja (uglavnom turska) u znatnoj je mjeri prihvaćena i do danas sačuvana na balkanskim prostorima.
Npr. ajvar, baklava, bestilj, boza, burek, čaj, čorba, ćevap, duhan, đuveč, jufka, kadaif, kajgana, kajmak, lokum, meze, pekmez, pilav, pita, rakija, sarma, sirće, somun, šećer, šiš-ćevap, turšija, zeitin, i dr.
- d) *Životinje, biljke, razne materije, materijali i slično* – većina ovih orijentalizama nema zamjenu sinonimom, a znatan broj ih je zadržan do današnjih dana kao sastavni dio savremenog standardnog jezika. Npr.
- *Životinje:*
akrep, aždaha, deva, hajvan, horoz, majmun, i dr.
 - *Biljke (voće, povrće, cvijeće):*
ašlama, badem, behar, boranija, dud, hurma, jasmin, jorgovan, kajsija, karanfil, limun, nar, narandža, pamuk, patlidžan, pirinač, spanać, šafran, zambak, zumbul, i dr.
 - *Minerali, rude i slično:*
alem, bakar, barut, ćumur, demir, kalaj, i dr.
 - *Vrste tkanina: basma, bez, čoha, kadifa, i dr.*
- e) *Građevinski pojmovi, arhitektura i slično* – za manji broj ovih orijentalizama ne postoji sinonim, međutim orijentalizami za koje ipak postoji adekvatan semantički ekvivalent, obično su potisnuti iz standardnog jezika. Za to mogu biti dva razloga, ili je određeni pojam bio već poznat civilizaciji primaoca ili se za posuđeni pojam vremenom razvio i novi domaći sinonim.
Npr. Aščinica, avlija, bašča, bedem, bunar, čardak, čaršija, česma, ćepenak, ćerpič, ćumez, ćuprija, dućan, han, japija, kafana, kaldrma, kapija, kasaba, kat, kula, mahala, odaja, oluk, pendžer, sofa, šeher, taraba, tavan, zindan, i dr.
- f) *Nazivi vezani za pojmove iz vremena turške uprave* – Leksemi iz ove grupe označavaju se kao historizmi.
Npr. begluk, beledija, čifluk, esnaf, ferman, hapsana, kadiluk, kuluk, millet, miraz, nizam, pašaluk, tapija, vilajet.

- g) *Nazivi po osobini i apstraktne imenice* – Riječi orijentalnog porijekla koje označavaju ovakve pojmove, razvile su u savremenom bhs jeziku izrazito stilsku funkciju.
Npr. adet, akšam, alčak, avaz, bekrija, ćafir, ćar, ćeif, delija, dika, dušman, fukara, galama, haber, hršum, huja, inat, kahar, muštuluk, sevdah, šega, šenluk, šuhva, vakat, zulum i dr.
- h) *Sakralna leksika, rodbinske veze i slično* – Upotreba riječi iz ove grupe svedena je, uglavnom, u okvire islamske vjeroispovijesti.
Npr. abdest, Allah, amidža, dova, dunjaluk, ezan, harem, sabah, selam, sevap, sure, tespih, turbe, vaz i dr.
- i) *Ostala leksika:*
- Geografski pojmovi: *bair, deniz, hendek;*
 - medicina i slično: *bubreg, ćela, džigerica;*
 - muzika: *def, gajde, saz, sevdalinka;*
 - novac, mjere i slično: *cifra, dinar, hefta, para, sat, tavak, tarifa.*

3.1. Klasifikacija prema statusu

Za odnos norme naspram leksike orijentalnog porijekla, bitan je bio podatak da li za stanovitu leksemu (orijentalizam) postoji ili ne postoji (adekvatan) sinonim.

Na osnovu toga određivano je i mjesto takvih riječi u standardnome jeziku.

Ukoliko ne postoji mogućnost zamjene, tuđica se, prirodno, normativno respektuje.³⁴

„Ukoliko je adekvatna sinonimna zamjena moguća, orijentalizam normativno može biti prihvaćen:

- ravnopravna naporedna upotreba ili
- jezičko-varijantska markiranost (bosanski - hrvatski - srpski),
- ali i (češća pojava) potisnut svojim sinonimom, što znači da mu se norma ili tek ne "protivi" → orijentalizam postaje stilska rezerva, stilski je markiran, ili ga sasvim odbacuje → orijentalizam se definitivno potiskuje u substandard dijalektizmi, lokalizmi, arhaizmi, barbarizmi i slično.

³⁴ v. Babić, S.: Jezik, str. 282 - 290

Prema tome, orijentalizmi jesu prisutni na cjelokupnom bhs jezičkom prostoru, ali nisu podjednako zastupljeni ni u svim sociokulturnim sredinama, ni u svim idiomima, niti u svim funkcionalnim stilovima. Njihova upotreba u jeziku ima svoja specifična sociolingvistička i psiholingvistička određenja, mnogo značajnija i uočljivija nego u slučaju odnosa naspram upotrebe ostale leksike u bhs jeziku, osobito one tuđeg (ne orijentalnog) porijekla.”³⁵

³⁵ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 218

III. ORIJENTALIZMI NA FONETSKO- FONOLOŠKOM NIVOU

1. Fonem, fonetika, fonologija

Jezici se razlikuju po sastavu glasova i njihovim svojstvima. Neki jezici imaju malo glasova, samo desetak, a neki mnogo, čak devedesetak.

Glas je najmanja sljedbena govorna jedinica. Ona služi za razlikovanje značenja. Ili drugim riječima: glas je zvuk uposlen u jeziku za razlikovanje značenja.³⁶

Na primjer, u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku samo se po jednom glasu razlikuju riječi kao što su: boj - poj - toj - moj - loj - roj -joj ili lak -luk .

Tako se određen glas u nauci o jeziku naziva **fonem**.

Fonemi su najmanje jezične jedinice koje se ostvaruju u govornom lancu i bez značenja su, ali su bitni za značenje po tome što svojim udruživanjem stvaraju veće jezične jedinice i razlikuju njihova značenja³⁷

Svi glasovi nekog jezika po svojoj su razlikovnoj ulozi odabrani od mnoštva mogućih govornih zvukova. Govorni zvukovi koji ne razlikuju značenje u jednom jeziku nisu njegovi glasovi, nego glasovni ostvaraji, ili glasovne inačice.³⁸

Glasovne inačice se u nauci o jeziku nazivaju **alofoni**.

Fonemima u govoru uglavnom odgovaraju glasovi u kojima se fonemi ostvaruju. Fonemi služe u jeziku kao znakovi pomoću kojih se prepoznaju i razlikuju riječi.

Razlike u osobinama glasova govora u kojima se ostvaruju fonemi zavise o osobnosti njihove tvorbe govornim organima čovjeka. Zbog toga proučavanje uloge takvih glasova govora kao posebne vrste znakova za razlikovanje riječi već samo po sebi pretpostavlja proučavanje njihove tvorbe (artikulacije) i njihovih akustičnih osobina.

³⁶ Težak, S. - Babić, S. : Gramatika hrvatskog jezika, str. 41

³⁷ Grupa autora : Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 4

³⁸ Težak, S. - Babić, S. : Gramatika hrvatskog jezika, str. 43

Tim proučavanjima bavi se fonetika (grč. phone = glas, phanelikos = glasovni).

Fonetika, kao nauka o govoru, proučava glasove ljudskoga govora s obzirom na njihove artikulacijsko-akustične osobine, nezavisno od toga mogu li te osobine imati razlikovnu ulogu ili ne.³⁹

Fonologiji kao naučnoj grani osnovna je zadaća proučavanje glasova kao razlikovnih jedinica. (grč. phone = glas i logos- riječ, govor, znanost). Odnosno,

Fonologija, kao nauka o jeziku, proučava kako jezik iskorištava glasovni materijal radi priopćavanja odabirući i klasificirajući građu koju je skupila fonetika.⁴⁰

Prema tome, zadaća fonetike i fonologije je različita, ali su one istodobno i tijesno povezane. Obje ove discipline predstavljaju različite aspekte istog istraživanja:

- a) fonetske naravi glasova govora i
- b) njihove saopštajne uloge.

2. Transfonemizacija

Ova studija se bavi transfonemizacijom kao popratnom pojavom interferencije⁴¹ – zasebno za vokale, a zasebno za konsonante. Svaka riječ preuzeta iz jednog jezika u drugi podložna je procesu adaptacije ispoljene u transfonemizaciji.

„Transfonemizacija je zamjena fonoloških elemenata jezika davaoca elementima jezika primaoca, a javlja se u toku formiranja fonološkog oblika posuđenice u jeziku primaocu. Kako se elementi jezika davaoca mogu u jeziku primaocu zamjenjivati na više načina, to se i u formiranju fonološkog oblika posuđenice javljaju razne mogućnosti, a ponekad i nekoliko varijanata jedne iste posuđenice. Dva su osnovna načina transfonemiziranja elemenata modela jezika davaoca u toku adaptacije u repliku u jeziku primaocu:

³⁹ Grupa autora: Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, str. 10

⁴⁰ Grupa autora: Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, str. 10

⁴¹(lat. inter + fero – nosim) stadij u jezičnom kontaktu raznojezičnih grupa kada dolazi do prodiranja pojedinih elemenata iz jezika u jezik, prije potpne intergracije tih elemenata u jedan jezični sistem. (Klaić B.: Rječnik stranih riječi, str. 600)

- a) direktnim zamjenjivanjem,
- b) preko jezika posrednika.

U oba slučaja postoje dva moguća puta: usmeni i pismeni.

Sva četiri načina adaptacije modela u jeziku primaocu:

- 1. direktni usmeni,
- 2. direktni pismeni,
- 3. preko posrednika usmeni,
- 4. preko posrednika pismeni mogu utjecati na tok adaptacije posuđenice i na način njezine integracije u sustav jezika primaoca.⁴²

3. Klasifikacija promjena u adaptaciji

Bez obzira na razine, sveukupne promjene mogu se globalno podijeliti u dvije skupine:

- 1. one koje se javljaju od momenta transfera modela⁴³ u jezik primalac sve do integracije replike⁴⁴ u sustav tog jezika;
- 2. one promjene koje se javljaju u replici – posuđenici od integracije u sistem jezika primaoca nadalje.

”Počevši od te činjenice, u metodu istraživanja i teoriju jezika u kontaktu uveli smo pojamovnu podjelu *primarnost i sekundarnost*.

Prema tom pristupu sve promjene prve skupine, nazvali smo *primarne promjene*, a promjene druge skupine *sekundarne promjene*.

Prema gornjoj pojamovnoj podjeli razlikujemo i dvije vrste adaptacije:

primarnu adaptaciju i

*sekundarnu adaptaciju.*⁴⁵

⁴² Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 69

⁴³ Model = element – riječ – X kako ga izgovaraju govornici jezika davaoca

⁴⁴ Replika = posuđen element kako ga izgovaraju govornici jezika primaoca

⁴⁵ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 56

Tako posuđenice na fonološkom planu trpe dvije vrste adaptacije:

- a) **primarnu adaptaciju** - koja je supstitucija fonema jezika iz kojeg se posuđuje, fonemima jezika u koji je riječ preuzeta. Cilj je da se utvrdi stepen integracije orijentalizama u bhs jeziku i stepen njihova eventualnog utjecaja na naš fonološki sistem.

- b) **sekundarnu adaptaciju** - koja je naknadna promjena koja se dešava nakon integracije posuđene riječi u jezik primalac. Cilj je da se sagledaju naknadne promjene do kojih je dolazilo na terenu jezika primaoca.

4. Tipovi transfonemizacije

Na osnovu poređenja fonoloških sistema jezika davaoca i jezika primaoca, odnosno poređenja modela i replike, moguće je prema mišljenju Rudolfa Filipovića⁴⁶ izdvojiti tri tipa transfonemizacije:

- 1) **Potpuna transfonemizacija (*model* = *replika*)** – kada se svi fonemi ***modela*** **podudaraju** sa fonemima ***replike***, što znači da su identični i po mjestu i po načinu tvorbe;

- 2) **Djelimična (kompromisna) transfonemizacija (*model* $\approx$ *replika*)** – kad svi fonemi ***modela*** nisu identični fonemima ***replike*** već se **podudaraju djelimično**, što znači da su približno slični – zajednička im je samo jedna osobina ili mjesto ili način artikulacije;

- 3) **Slobodna transfonemizacija (*model* $\neq$ *replika*)**- kad se neki fonemi ***modela*** potpuno razlikuju – **nemaju niti jednu podudarnu artikulaciju** osobinu sa fonemima ***replike***.

⁴⁶ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 72 -76

U slučajevima kad dolazi do kontakata jezika čiji se fonološki sistemi znatno razlikuju, ovakvi izdvojeni tipovi transfonemizacije su naročito primjenjivi i značajni. Ukoliko takve razlike nisu posebno izražene, onda i ovakva tipologija, ima manji značaj, jer je tada:

- a) **potpuna transfonemizacija** – česta i uobičajena;
- b) **kompromisna transfonemizacija** – je rjeđa;
- c) **slobodna transfonemizacija** – postaje, u primarnoj adaptaciji, ili rijetkost ili je uopšte nema.

Po mišljenju Hanke Vajzović⁴⁷ orijentalni jezici (arapski, perzijski , turski) jesu, manje ili više, i međusobno i u odnosu na bhs jezik, nesrodni jezici – pripadaju različitim grupama i prema genealoškoj i prema morfološkoj klasifikaciji.

Genealoška podjela:

arapski – semitska grupa;

turski - (uralo-)altajska grupa;

perzijski – indoevropski jezik(uže: satemski, kao i bhs jezik).

Morfološka klasifikacija.

arapski i perzijski – flektivni jezici ⁴⁸(kao i bhs);

turski – aglutinativan jezik⁴⁹.

Kako su, međutim, orijentalizmi u bhs jeziku većinom posuđivani iz turskog jezika (i to osmanskog) ili barem njegovim posredovanjem (bez obzira na jezik izvornik: arapski, perzijski, čak i grčki, latinski i dr.)- za proces transfonemizacije ovih posuđenica u bhs jeziku od primarnog je značaja poređenje fonoloških sistema bhs jezika i turskog, a ne nekog drugog od mogućih jezika davalaca u posrednom posuđivanju.

⁴⁷ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 90

⁴⁸ Flektivni jezici gramatička značenja izražavaju promjenama u izrazu s leksičkim značenjem i dodavanjem jedinica s gramatičkim značenjem pri čemu se u jednoj jedinici može spojiti više gramatičkih značenja i isti skup gramatičkih značenja može imati razne izraze u vezi s raznim razredima jedinica s leksičkim značenjem. (Babić, S.: Jezik, str. 227)

⁴⁹ U aglutinativnih jezika jedinicama s leksičkim značenjem dodaje se unutar granice riječi po jedna jedinica s uvijek istim uzrazom za svako gramatičko značenje. (Babić, S.: Jezik, str. 226)

5. Bosanski/hrvatski/srpski i turski fonološki sistem

Prema Wahrmund Adolfu⁵⁰ od Ataturkove reforme na ovamo, turski jezik se služi latinicom, dok je u osmanskome periodu (kad je najveći broj orijentalizama i preuzet u bhs jezik) upotrebljavano arapsko pismo.

Osmanski alfabet je u poređenju sa savremenim turskim (latiničkim) alfabetom sadržavao veći broj glasovnih znakova, jer je prihvatanjem arapskog pisma bio obogaćen i grafemama⁵¹ koje odgovaraju arapskom, odnosno perzijskom fonološkom sistemu.

Takve su se grafeme u osmanskome jeziku upotrebljavale samo u riječima određene provenijencije i to:

- u arapskim (ili perzijskim) riječima: ث (t), ح (h), ذ (d), ض (d), ظ (z), ع (‘);
- samo u perzijskim riječima: ژ (ž)

Nasuprot tome, grafeme (i odgovarajući fonemi) - **ince kef** (ğ/v), odnosno **sağır nun** (n) - bile su upotrebljavane isključivo u turskim riječima.

Latinička transkripcija ovih znakova je podrazumijevala transfonemizaciju odgovarajućih, razlučujućih fonema jezika davaoca (arapski, perzijski) u skladu sa uzusima turskog fonološkog sistema.

Turski alfabet ima ukupno **29** glasova: **8** samoglasnika i **21** suglasnik.

Bosanski, hrvatski, srpski jezik ima ukupno **30** glasova: **5** samoglasnika i **25** suglasnika.

Vokalni sistem BHS jezika ima ukupno 5 vokala: **a, e, i, o, u**.

Turski vokalni sistem ima ukupno 8 *kratkih* vokala: **a, e, i, o, u, ı, ö, ü** i tri duga (â, î, û)⁵²

Sličnosti u vokalskom sistemu ova dva jezika su, što oba imaju 5 zajedničkih vokala:

a, e, i, o, u,

⁵⁰ Wahrmund, A.: Praktisches Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache, str.7

⁵¹ grafem grč. grafo – pišem – pismena predodžba slova. (Klaić,B.: Rječnik stranih riječi, str. 496)

⁵² Dugi vokali »â«, »î«, »û« susreću se jedino u riječima arapskog i perzijskog porijekla, mada njihova etimološka dužina u turskom jeziku varira ovisno o: a) *strukтури sloga*, b) *akcentu*, c) *stupnju adaptacije posuđenice* (Čaušević E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str.7)

U odnosu na bhs jezik u vokalskom sistemu turskog jezika specifični su » **ɪ** « (piše se kao »i« bez takčke) »**ö**«, » **ü**«, s toga razlike se ogledaju u tome što turski jezik ima 3 vokala više nego bhs jezik.

Sličnosti u konsonantskom sistemu su sljedeće: **20** je konsonanata iste ili gotovo iste artikulacione vrijednosti, dok se razlike ogledaju u šest razlučujućih ili distinktivnih fonema. Turski jezik, za razliku od bhs jezika posjeduje » **muklo g** «⁵³ (ك) → prema Adamović Milanu⁵⁴ to je osmanski zvučni frikativ, koji se grafijski u latinici realizira znakom »**ğ**«, a u izgovoru se ili gotovo ne čuje ili je blizak glasu »j«.

Bhs za razliku od turskog, ima u svom fonološkom sastavu **5** konsonanata više, a to su: **c, ć, đ, lj, nj**.

Grafički prikaz tursko – bhs fonološke i grafijske razlike

Tabela 1.
Vokali

Bhs.	a	e	i	-	o	-	u	-
Tur.	a	e	i	ɪ	o	ö	u	ü

Tabela 2.
Konsonanti

Bhs.	b	c	č	ć	d	dž	đ	f	g	-	h	j	k
Tur.	b	-	ç	-	d	c	-	f	g	ğ	h	y	k
Bhs.	l	lj	m	n	nj	p	r	s	š	t	v	z	ž
Tur.	l	-	m	n	-	p	r	s	ş	t	v	z	j

⁵³ Mukli glas, glas koji se obilježava u pismu, ali se ne izgovara. (Babić, S.: Jezik, str. 156)

⁵⁴ Adamović, M. O poreklu srpskohrvatskih osmanizama, str. 229- 236

6. Vokali

Orijentalizmi su se sa stajališta fonetsko- fonološke adaptacije potpuno integrisali u bhs jezik. Većinu ih ne osjećamo kao tuđice, već kao odomaćene riječi.

Između turskog i bhs vokalskog sistema postoji razlika u broju vokala (**8:5**).

Kod orijentalizama je karakteristično da vokali koji čine zajednički fond obaju jezika turskog i bhs imaju na nivou **primarne adaptacije - potpunu transfonemizaciju**.

Tabela 3.

Prikaz potpune transfonemizacije na nivou primarne adaptacije

Potpuna transfonemizacija	BHS jezik	Turski jezik
a > a	<i>čalma</i>	çalama
	<i>kapak</i>	kapak
	<i>sadaka</i>	sadaka
e > e	<i>bedem</i>	beden
	<i>čejrek</i>	çeyrek
	<i>čemer</i>	kemer
i > i	<i>ćilim</i>	kilim
	<i>demir</i>	demir
	<i>direk</i>	direk
o > o	<i>boja</i>	boya
	<i>jorgan</i>	yorgan
	<i>oluk</i>	oluk
u > u	<i>barut</i>	barut
	<i>bujrum</i>	buyrun
	<i>bunar</i>	bunar

Postoje i odstupanja od navedenog pravila, naročito u procesu **sekundarne adaptacije**.

Tabela 4.

Prikaz zamjenjivanja vokala na nivou sekundarne adaptacije

	BHS jezik	Turski jezik
a > e	<i>feredža</i>	<i>ferace</i>
	<i>mušebak</i>	muşabak
	<i>mušema</i>	muşamma
a > o	<i>domazluk</i>	damızlık
	<i>holta</i>	halta
	<i>mosur</i>	masura
e > a	<i>amanet</i>	emanet
	<i>haman</i>	hemen
	<i>handžar</i>	hancer
e > i	<i>beričet</i>	bereket
	<i>perčin</i>	perçem
	<i>širit</i>	şerit
i > a	<i>kadar</i>	kadır
	<i>vakat</i>	vakit
i > e	<i>belenzuk</i>	bilezik
	<i>dever</i>	devir
	<i>šeher</i>	şehir
i > u	<i>burazer</i>	birader
	<i>izun</i>	izin
	<i>sulundar</i>	silindir
o > a	<i>čarapa</i>	çorap
	<i>senabija</i>	senobi
o > u	<i>čutura</i>	çotra

	<i>kulčak</i>	kolçak
	<i>tumbas</i>	tombaz
u > i	<i>čibuk</i>	çubuk
	<i>hošindi!</i>	hoşundu!
u > o	<i>dova</i>	dua
	<i>čoha</i>	çuha
	<i>tabor</i>	tabur

Za razliku od vokala koji posjeduju oba vokalska sistema- turski i bhs, kod vokala koji čine diferencijaciju u sistemima ova dva jezika (**ı, ö, ü**) primjenjivala se **slobodna transfonemizacija**.

6.0. Vokal »ı«

Vokal »ı« se u turskom jeziku u odnosu na bhs jezik izgovara na sljedeći način:

„mutatis mutandis, približava se početnoj vokalskoj vrijednosti pri izgovoru bhs vokalskog »r« u riječima krpa, prvi, krv, Krleža (turska grafija K+ ı + krleja), kralj (turska grafija:k + ı + ral) i dr.

U inicijalnoj poziciji donekle se može usporediti s ruskim vokalom »jery u riječima ılık »mlak«, ırak »dalek«, ırk »rasa«. Vrh jezika je pri izgovoru vokala »ı« u većoj mjeri podignut prema tvrdom nepcu negoli pri artikulaciji vokala »i«, npr. diş »vanjski dio (nečega)«, diş »zub«⁵⁵

Vokal **ı** je u supstituciji glasova predstavljao poseban problem, jer artikulaciono nije podudaran ni sa jednim bhs samoglasnikom. Zbog toga je postojala mogućnost da se on, zamjeni bilo kojim od bhs pet vokala.

„Najčešće je tur. **ı** prelazilo u naš vokal **u** i, nešto rjeđe, u **i** – kojima je artikulaciono, zapravo, i najbliži, pa bi se takva supstitucija mogla smatrati i pravilom u primarnoj adaptaciji. Nasuprot tome, zamjena ostalim našim vokalima (**a, e, o**) vjerovatno bi spadala u sekundarne, manje- više sporadične promjene.“⁵⁶

⁵⁵ Čaušević E: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 7

⁵⁶ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 95

Tabela 5.

Preuzimanje vokala »i«	BHS jezik	Turski jezik
i > u	<i>jastuk</i>	yastık
	<i>kalup</i>	kalıp
	<i>sanduk</i>	sandık
i > i	<i>bakšiš</i>	bakış
	<i>čakšire</i>	çakşır
	<i>kašika</i>	kaşık
i > a	<i>bakar</i>	bakır
	<i>kanap</i>	kınnap
	<i>krzamak</i>	kızamık
i > e	<i>berićet</i>	bereket
	<i>krmez</i>	kırmız
	<i>perčín</i>	perçem
i > o	<i>čador</i>	çadır
	<i>hator</i>	hatır
	<i>rastok</i>	rastık
i > Ø/ ’	<i>kšmet i k’smet</i>	kısmet

Tabela 6.

Odnos vokala »i« i sonanta »r«

Vokalno	BHS jezik	Turski jezik
i > r	<i>hršum</i>	hışım
	<i>srklet</i>	sıklet
	<i>zrt</i>	zıd
ir > r	<i>lakrdija</i>	lakırdı
	<i>šegrt</i>	şakırt
	<i>šedrvan</i>	şadırvan
iri > r	<i>kaldırma</i>	kaldırım
	<i>srg</i>	sırık

6.0.1. Vokal »ö«

Turski vokal »ö« blizak je, njemačkom umlautu »ö« u riječi können »moći«, npr, göz »oko«, Preuziman je u dvije varijante: kao »u« i kao »o«, dakle preuziman je u samoglasnike koji su mu po artikulaciji i najbliži.

Tabela 7.

Preuzimanje vokala »ö«	BHS jezik	Turski jezik
ö > u	<i>burek</i>	börek
	<i>ćuprija</i>	köprü
	<i>turpija</i>	törpü
ö > o	<i>ćorav</i>	kör
	<i>ćošak</i>	köşk
	<i>đon</i>	gön

6.0.2. Vokal »ü«

Vokal »ü« izgovara se približno kao njemački umlaut »ü« u füllen »napuniti«.

Preuziman je takođe u dvije varijante: kao u i kao i , tj. kao samoglasnici koji su mu artikulaciono i najbliži.

Tabela 8.

Preuzimanje vokala »ü«	BHS jezik	Turski jezik
ü > u	<i>buđ</i>	büge
	<i>dućan</i>	dükkan
	<i>dugme</i>	dügme
ü > i	<i>durbin</i> (ü > u, ü > i- disimilacija)	dürbün

„Zabilježen je i jedan primjer u kojem je ü > o: *ćorda* (< tur. kürde), što se može smatrati slučajnom pojavom u transfonemizaciji, a objasniti analogijom prema

istoznačnom obliku *đorda* (< tur. *görda*) – ova dva fonetska lika iste lekseme (*kürda/görda*), preuzeti su kao dubletne forme iz osmanskih dijalekata.”⁵⁷

6.1. Disimilacija vokala

Disimilacija glasova ili razjednačivanje glasova ⁵⁸ je glasovna pojava u kojoj se jedan glas u istoj riječi zamjenjuje drugim srodnim glasom ili se gubi da bi se izbjeglo ponavljanje. To se događa kad se u susjednim slogovima nalazi ili bi se trebalo naći isti ili vrlo srodan glas.

Iako ovakvu promjenu treba posmatrati kao zaseban problem, jer kada se vokali nađu na kraju riječi – modela, tada je njihova sudbina manje podređena pravilima u procesu transfonemizacije, a više postaje zanimljiva za morfološki nivo analize, tabelareno ćemo prikazati par primjera disimilacije vokala.

Tabela 9.

Prikaz disimilacije vokala

BHS jezik	Turski jezik
<i>fučija</i>	fiçı
<i>jilduz</i>	yıldız
<i>čibuk</i>	çubuk
<i>perčin</i>	rerçem
<i>sikter</i>	sıktir
<i>tilsum</i>	tılsım

6.2. Vokalna harmonija

Sve izvorno turske riječi možemo prema klasi njihovih vokala podijeliti na dvije velike grupe:

- 1) riječi s prednjim (palatalnim ili mekim) vokalima, npr. *çelik* »čelik«
- 2) riječi sa zadnjim (velarnim ili tvrdim) vokalima, npr. *oluk* »žlijeb«

⁵⁷ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.96

⁵⁸ Babić, S.: Jezik, str. 213

„ U okvirima ove krucijalne podjele sve navedene primjere možemo klasificirati i prema kriteriju distribucije labijalnih i neutralnih vokala. Oni se susreću u sljedećim pozicijama:

- a) neutralni + neutralni vokal, *npr. iki »dva«*
- b) labijalni + labijalni vokal, *npr. ulu »visok«*
- c) labijalni + neutralni vokal, *npr. kulak »uho«*

Na osnovu sheme može se zaljučiti da se u savremenom turskom jeziku ne susreću sljedeće kombinacije vokala:

- a) meki (palatalni) + tvrdi (velarni)
- b) tvrdi(velarni) + meki (palatalni)
- c) neutralni labijalni (ova je u osmankom bila moguća!). Pravilo koje na opisani način određuje distribuciju vokala u riječi naziva se **zakonom o vokalnoj harmoniji**.⁵⁹

Kao zasebna pojava su vokali s sufiksima⁶⁰ orijentalnog porijekla.

Turski sufiksi koji u svom fonološkom sklopu imaju zatvorene vokale (»i/ı« , »ü/u«), podlježu u savremenom turskom jeziku **zakonima vokalne harmonije**, tj. prilagođavaju svoje vokale vokalskoj prirodi riječi na koje dolaze, dok se u b/h/s orijentalizmima navedene alternacije zanemaruju.

Postoji mogućnost da su takvi sufiksi preuzimani u bhs jezik u jedinstvenim formama bez alomorfa (uticaj zapadnorumelijskih dijalekata), ali i mogućnost da su u procesu trasfonemizacije unificirani u po jedan jedinstven oblik⁶¹ – neki sa vokalom **i**, neki sa **u**, pri čemu je izbor jednog od ta dva vokala, sa fonetskog stajališta morao biti više nego sistemski određivan, jer ne zavisi ni od glasovnog okruženja niti od kakve druge fonetske pojave.

Vokalna harmonija (alternacije vokala u sufiksima) – uočljiva je u savremenom turskom jeziku (latinično pismo), dok su takvi sufiksi u osmanskome turskom imali samo po jedno ili po dva grafijska rješenja iz kojih se ne razaznaje vrijednost vokala, pa je vokalna harmonija bila respektirana tek u izgovoru.⁶²

⁵⁹ Čaušević, E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 28

⁶⁰ Sufiks, tvorbeni nastavak, elemenat kojim se tvori nova riječ dodavanjem iza korijena ili osnove druge riječi, a sam nije riječ. Sufiksa ima dvije vrste:

1) **produktivni**, **živi** ili **plodni** kojima se i danas mogu tvoriti nove riječi;

2) **neproduktivni**, **mrtvi**, **neplodni** ili **jalovi**, kojima se više ne mogu tvoriti nove riječi. Babić, S.: Jezik, str.263

⁶¹ Markov, B.: O nastavcima, str. 151

⁶² Adamović, M. : Razvitak vokalizama kod nekih osmanskih sufiksa, str. 281-299

Po četiri fonološke varijante savremenog turskog jezika prikazane su sljedećoj tabeli.

Tabela 10.

	luk	lık	lük	lik	
	lu	lı	lū	li	
	cu	cı	cū	ci	
	çu	çı	çū	çi	
	suz	sız	süz	siz	
	cuk	cık	cük	cik	

Za razliku od po četiri fonološke varijante savremenog turskog, u bhs jeziku bez alternacija su sljedeći sufiksi prikazani tabelarno.

Tabela 11.

Sufiks	BHS jezik	Turski jezik
- luk	<i>kadiluk</i>	kadılık
	<i>čiviluk</i>	çivilik
	<i>surgunluk</i>	sürgünlük
- li(ja)	<i>pamukli</i>	pamuklu
	<i>parali</i>	paralı
	<i>Osmanlija</i>	Osmanlı
- džija / -čija	<i>topčija</i>	topçu
	<i>džamdžija</i>	camcı
	<i>kujundžija</i>	kuyuncu
- suz	<i>baksuz</i>	bahtsız
	<i>edepsuz</i>	edepsiz
	<i>hrsuz</i>	hayırsız

Sagledavanjem transfonemizacije, moguće je potvrditi da je većina orijentalizama preuzeta iz turskoga jezika, ne samo kad je on u ulozi direktnog davaoca već i kad posreduje kod riječi koje su porijeklom iz drugih jezika – arapskog, perzijskog, grčkog, latinskog i sl.

U tom slučaju replika je bliža modelu iz turskog jezika (posrednika) nego obliku stvarnog jezika davaoca (arapskog, perzijskog i sl.).

Tabela 12.

BHS jezik	Turski jezik	Perzijski jezik	Arapski jezik
<i>bećar</i>	bekar	bīkār	
<i>kesa</i>	kese	kīse	
<i>peškir</i>	peşkir	pīsgīr	
<i>sofa</i>	sofa		şuffa

Sagledavanjem transfonemizacije, moguće je također razaznati načine i puteve interferencije.

- a) posuđivalo se **iz narodnih govora** i to u usmenom kontaktu govornika.

Tabela 13.

BHS jezik	Turski dijalekat	Turski književni jezik	Perzijski jezik
<i>čoha</i>	çoha	çuhe	čūhā

- b) posuđivalo se **preko bilingvalnih govornika** (koji su pored turskog jezika poznavali i arapski i perzijski jezik).

Tabela 14.

BHS jezik	Turski jezik	Perzijski jezik
<i>hefta</i>	hafta	hefte

- c) **riječ se posuđivala više puta**, pa se u jeziku primaocu javlja i u više fonetskih likova tzv. dubleta.

Tabela 15.

BHS jezik	Turski jezik	Perzijski jezik
<i>mindūša / mendūša</i>	menguş	mengūş

7. Konsonanti

Pri transfonemizaciji konsonanata također je značajno analizu temeljiti na nivou primarne i na nivou sekundarne adaptacije.

- 1) promjene u **primamoj adaptaciji**, su rezultat razlika u fonološkim sistemima jezika u kontaktu, a posljedica su nužne supstitucije glasova pri importaciji tuđe leksike.
- 2) promjene koje su na granici između **primarne i sekundarne adaptacije** su sporadične i teško da se mogu podvesti pod čvršća pravila.
- 3) promjene koje su u pravilu vezane za **sekundarnu adaptaciju** su posljedica ekspanzije riječi na terenu jezika davaoca, te međusobnog preplitanja njegovih dijalekata koji svojim govornim osobinama utječu na repliku (posebno se to odnosi na zamjene glasova f, h i sl.);
- 4) promjene koje nisu direktno vezane za proces transfonemizacije, već su rezultat djelovanja fonetskih zakonitosti jezika koji posuđuje (palatalizacija, razne asimilacije i disimilacije i sl.).

Prije nego što pređemo na pregled razlika u konsonantizmu savremenog bhs i turskog jezika bitno je da se istakne sljedeće:

Arapski, perzijski i osmanski⁶³ turski jezik imaju zajedničko pismo - arapsko, ali među njima postoje razlike prema broju fonema/grafema (izuzimajući znakove za kratke vokale - hareke):

- **arapski** raspolaže sa **28**,
- **perzijski** sa **32**, a
- **osmanski turski** sa **34** grafijska znaka.

⁶³ U socijalnoj stratifikaciji i funkcionalnoj direfencijaciji turskoga osmanskoga jezika značajnu ulogu imaju i kulturni, gospodarski, vjerski, politički i drugi ekstralingvistički činitelji. Tako se na jednoj stani formirao elitni književni jezik (Osmanlica osmanski jezik, u znanosti poznat pod nazivom *Fasih Türkçe* elitni (visoki) turski), prepoznatljiv u prvom redu po visokom postotku arapskih i perzijskih posuđenica i tuđica (do 90%!), ali i po iznimno snažnim utjecajima tih jezika na njegovo gramatičko ustrojstvo. [...] Uporedo s njim egistirala je i druga varijanta književnoga jezika *Orta Türkçe*, jezik srednje obrazovanih slojeva, koja je bila bliža govornome jeziku. v. Čaušević, Gramatika savremenog turskog jezika, str. 9- 13

Međutim, to ne znači da je osmanski jezik (u poređenju sa savremenim turskim jezikom) podrazumijevao i isti toliki broj fonema (isp. latiničko pismo), već su fonemi preuzeti iz arapskog i perzijskog jezika (koji čine razliku u fonološkim sistemima jezika davaoca i jezika primaoca) zadržavali stanovitu grafemu, a istovremeno bivali transfonemizirani: bilježili su se u izvornom pisanom obliku, a izgovarali u adaptiranoj formi.

Razlike u konsonantizmu jezika u kontaktu: savremenog bhs i turskoga jezika, ogledaju se u sljedećem:⁶⁴

1) **u broju konsonanata:**

turski jezik ne posjeduje:

c	ć	đ	lj	nj
----------	----------	----------	-----------	-----------

bhs nema tzv. meko ili muklo »**ğ**«;

2) **grafijski**

Tabela 16.

bhs	č	dž	j	š	ž
tur.	ç	c	y	ş	j

3) **artikulaciono:**

a) Konsonanti »**ç**« i »**c**«

Alveolarno – palatalni zvučni afrikat »**c**«⁶⁵ i njegov bezvučni parnjak »**ç**« imaju nešto "umekšaniji" izgovor od bhs glasova, također afrikata *č/dž*.. Artikulaciono bi se mogli smjestiti negdje na sredinu između bhs parova **č-ć**, odnosno **dž-đ** (**č** → **ç** ← **ć**; **dž** → **c** ← **đ**);

b) Konsonanti »**g**« i »**k**«

Velarni zvučni ploziv »**g**« s bezvučnim plozivom »**k**« zavisno od glasovnog okruženja tih glasova (kod posuđenica iz arapskog i perzijskog), mogu se u govoru realizirati dvojako.

⁶⁴ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 99-104

⁶⁵ Čaušević, E: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 17

Ako je prema vokalnoj harmoniji riječ "tvrda" (vokali *e, i, ö, ü*), tada se tvrda varijanta konsonanta »g« izgovara približno bhs »g«, dok se tvrda varijanta konsonanta »k« (u okruženju zadnjih vokala) izgovara kao »k«.

Ako su velarni plozivi »k- g« porijeklom od arap./pers. »q«, odnosno ar. »g« / pers.» ğ «, također se izgovaraju kao bhs glasovi »k – g«.⁶⁶

Ako je riječ prema vokalnoj harmoniji "meka" (vokali *e, i, ö, ü*) tada se velarni zvučni ploziv »g« izgovara kao »đ«, dok se meka varijanta velarnog bezzvučnog ploziva »k« usljed njenog vrlo palataliziranog izgovora (naročito u riječima arapskog i perzijskog porijekla u bhs jeziku izgovara kao »ć«.

Obje se varijante i tvrda i meka ne susreću u intervokalskoj i finalnoj poziciji, jer su se transformisale u ğ.

turski fonem »ğ« (u turskom se zove »yumuşak g« = »meko g«).

Bitno je napomenuti da je fonem ğ osoben samo za savremeni turski jezik, a porijeklom je ili od osmanskog "ince kef" ili od arapskog odnosno persijskog »gayn« koje se latinicom transkribuju kao: arapski »g«, persijski »ğ«, turski »ğ«.

Ovaj zvučni frikativ vrlo slabe artikulacije ima dvije varijante velarnu i palatalnu. Nikada ne može biti u inicijalnoj poziciji.

Gledano iz perspektive historijske fonetike konsonant »ğ« rezultat je redukcije zvučnog g u izgovoru, a u intervokalnoj ili finalnoj poziciji (na kraju sloga ili riječi).⁶⁷

U turskom jeziku ili odgovara približno glasu **j**, ili se u bhs jeziku realizira:

- a) kao velarni eksploziv **g**;
- b) kao afrikat **đ** ili
- c) kao glas **j** ⁶⁸(zavisno od vokalne harmonije u modelu).

Ponekad, zavisno od glasovnog sklopa i pozicije u određenoj leksemi (slično glasovima **k/g**), i sonanti **l** i **n** imaju "umekšan", palatalizovan izgovor, pa i to može utjecati na transfonemizaciju, tako da **l** i **n** budu supstituirani bhs glasovima **lj** i **nj**, iako se to, u pravilu,

⁶⁶ Konsonant »g« pokriva arapki ġayn (ġ) i velarno »g« u riječima iz europskih jezika, npr. galip »pobjednik«, a njegova palatalizirana varijanta perzijski ġaw (ġ).

Arapski konsonant ġaf (ġ) i velarno »k« u riječima iz europskih jezika prenosi se kao tvrdo »k«, dok se njegova meka varijanta susreće u arapskim i perzijskim riječima s konsonantom kef (ك) (Čaušević, E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 17

⁶⁷ Čaušević, E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 19

⁶⁸ [...] das ebenfalls chronologisch zu begründen ist, findet sich bei ġ > j in palataler Umgebung. V. Schmaus, str. 264

ne dešava uvijek, u svim pozicijama i u svim slučajevima .

Svi ostali glasovi turskog jezika uglavnom su prema svojim artikulacionim osobinama podudarni sa glasovima bhs jezika.

7.0. Uporedba fonoloških sistema (i alfabeta) bhs jezika, (osmanskog) turskog, perzijskog i arapskog jezika.

Uporedbom ovih sistema dolazimo do zaključka da 17 suglasnika ima istu (ili približno istu) artikulacionu vrijednost u sva četiri jezička sistema.

Tabela 17.

Bhs jezik	Turski jezik	Persijski jezik	Arapski jezik	
b	b	b	b	ب
d	d	d	d	د
dž	c	g	g	ج
f	f	f	f	ف
g	g	g	g	غ
h	h	h	h	ه
j	y	y	y	ي
k	k	k	k	ك
l	l	l	l	ل
m	m	m	m	م
n	n	n	n	ن
r	r	r	r	ر
s	s	s	s	س
š	s	š	š	ش
t	t	t	t	ت
v	v	v	w	و
z	z	z	z	ز

Većina orijentalizama arapskog, perzijskog i kakvog drugog stranog porijekla prije ulaska u bhs jezik, je pretrpjela određene promjene adaptirajući se jeziku posredniku - turskom.

Primjera ima mnogo, tako ćemo tabelarno prikazati samo neke od njih:

Tabela 18.

Bhs jezik	Turski jezik	Persijski jezik	Arapski jezik
bardak	bardak	<i>bārdān</i>	
čardak	çardak	<i>čartāk</i>	
çaršaf	çarşaf	<i>čaderšeb, čaršeb</i>	
džep	cep		<i>ğayb</i>
pekmez	pekmez	<i>begmāz</i>	
rakija	rakı, arak		<i>araq</i>

Međutim, rijetki su primjeri da je replika oblikom bliža (ili čak identična) modelu jezika izvornika (arapski, perzijski) nego jezika posrednika (turski), kao u sljedećim primjerima:

Tabela 19.

Bhs jezik	Turski jezik	Persijski jezik	Arapski jezik
burnus	bumuz		<i>burnus</i>
gungula	sulgule	<i>ğulğule</i>	

Promjene vezane za konsonantizam riječi orijentalnog porijekla u bhs jeziku, osobene su, i u primarnoj i u sekundarnoj adaptaciji, najviše za bhs afrikatske parove, te glasove **f**, **h** i **j**. Ostale suglasničke promjene do kojih je dolazilo u primarnoj, a potom (vremenom) i u sekundarnoj adaptaciji, mogu se svrstati u nekoliko pojava.

7.1. Zamjena glasova

Često je međusobno zamjenjivanje suglasnika **l** i **m**; **l** i **n**; **l** i **r**;

Tabela 20.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
l = m	bülbül	<i>bumbul</i>
	çalpara	<i>čampara</i>
	çılbr	<i>čimbur</i>

Tabela 21.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
l = n	bulgur	<i>bungur</i>
	dülger	<i>dunder</i>
	gulgule	<i>gungula</i>
n = l	dönüm	<i>dunum/dulum</i>
	mengene	<i>mendele</i>
	zurna	<i>zurna/zurla</i>

Tabela 22.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
l = r	devele	<i>devere</i>
	mayasıl	<i>majasir</i>

Sonanti **l** i **n** su u nekim primjerima palatalizovani, tj. realizirani su u replici kao glasovi **lj** i **nj**.

Tabela 23.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
l = lj	pestil	<i>bestilj</i>
	fitil	<i>fitilj</i>
	sebil	<i>sebilj</i>
n = nj	binek	<i>binjek</i>
	yaniçeri	<i>janjiçar</i>
	tigan	<i>tiganj</i>

Suglasnici **m i n** često se u poređenju modela i replike međusobno zamjenjuju, ali je takva pojava mogla nastati i kao posljedica stanovitih glasovnih promjena kao što su asimilacija, disimilacija i sl.

Tabela 24.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
m = n	perçem	<i>perčin</i>
	şamdud	<i>şandud</i>
	tamam	<i>taman</i>
n = m	beden	<i>bedem</i>
	kurşun	<i>kurşum</i>
	nem	<i>mem</i>

Zamjenjivanje suglasnika **n = lj, n = b, n = j, n = f, n = h, n = k, n = r**. Prikazat ćemo samo po jedan primjer za svaku zamjenu.

Tabela 25.

Tur.= bhs.	Turski jezik	Bhs jezik
n = lj	cöğen	<i>čugelj</i>
n = b	öndül	<i>obdulja</i>
n = j	yangın	<i>jangija</i>
n = f	çintijan	<i>čiftijane</i>
n = h	insan	<i>ihsan</i>
n = k	insan	<i>iksan</i>
n = r	buhurdan	<i>buhurdar</i>

7.2. Zamjene suglasnika na relaciji zvučni / bezzvučni suglasnički parovi

„Turski jezik u svojoj osmanskoj fazi nije insistirao na distinkciji suglasnika po kriteriju zvučnosti (naročito u inicijalnoj i finalnoj poziciji), pa su se u momentu interferencije takvi glasovi neometano i bez posebnih pravilnosti mogli međusobno zamjenjivati.

Koja je od dvije altenacije prihvatana u bhs jezik, zavisilo je, s jedne strane od načina interferencije (da li je riječ preuzeta, iz dijalekata u usmenoj

komunikaciji ili iz književnog jezika preko bilingvalnih govornika isl.), dok su s druge strane na to mogli utjecati fonetski uzusi bhs jezika (pravila o distribuciji fonema, asimilacija, disimilacija i slično).”⁶⁹

Postoji i određeni broj orijentalizama koji se u bhs jeziku javljaju u po dva fonetska lika, bilo da su kao dubleti preuzeti iz turskog jezika ili da su se alternacije javile tek u jeziku primaocu. Takva pojava dokazuje da se ista leksema mogla posuđivati više puta i na različite načine.

Tabela 26.

Tur. >bhs	Turski jezik		Bhs jezik	
b/p > b	ahbab/ ahbap	mekteb/ mektep	<i>ahbab</i>	<i>mekteb</i>
b/p > p	cevab/ cevap	espap/ espab	<i>dževap</i>	<i>espap</i>
b > p	kebab	sabun	<i>ćevap</i>	<i>sapun</i>
p > b	pusija	pestil	<i>busija</i>	<i>bestilj</i>

Tur. >bhs	Turski jezik	Bhs jezik
d/t > d	def/ tef	<i>def</i>
d/t > t	but/bud	<i>but</i>
d/t > d/t	buyrultu/ buyruldu	<i>bujruntija</i>
d > t	kanad	<i>kanat</i>
t > d	dut	<i>dud</i>

Tur. >bhs	Turski jezik	Bhs jezik
g/k > g	gaytan/ kaytan	<i>gajtan</i>
g/k > k	kavga/ gavga	<i>kavga</i>
k > g	menkûp	<i>mangup</i>
k > g/k	grimiz/ kırmız	<i>grimiz/krmez</i>

Tur. >bhs	Turski jezik		Bhs jezik	
s > z	miras	sanat	<i>miraz</i>	<i>zanat</i>

⁶⁹ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 102

z	>s	dübedüz	zincir	<i>dibidus</i>	<i>sindžir</i>
s	>s/z	muderris		<i>muderis</i>	<i>muderiz</i>
z	>s/z	zuluf		<i>soluf</i>	<i>zuluf</i>

Tur. >bhs	Turski jezik		Bhs jezik	
ç/c	> dž	hançer	ilaç	<i>handžar</i> <i>iladž</i>

Kada se u orijentalizmima glas **v** nađe u intervokalnoj poziciji **a - u** (u sekvenci **-avu-**), on se u savremenom standardnom jeziku u pravilu gubi (sličnosti artikulacije sonanta **v** i vokala **u**), te je:

- **v** - > **Ø**: *firaunski, kalauz, karaula*.

7.3. Disimilacija konsonanata

Navodimo neke slučajeve gdje jedan ili dva od dva ili više jednakih glasova u jednoj riječi prelaze u neki drugi.⁷⁰

Tabela 27.

Turski jezik	Bhs jezik
kumkuma	<i>kulkuma</i>
tamam	<i>taman</i>
belsilahı	<i>bensilah</i>
gulgule	<i>gungula</i>
şulal	<i>şuval</i>

⁷⁰ Škaljić, A.: str. 38

8. Afrikati

Sliveni suglasnik nastaje tako da govorni organi tvore najprije zapreku, a kad je zračna struja probije, odmah se na istom jestu stvara tjesnac. Zove se i složeni, zatvorno- tjesnačni ili afrikata (od lat. affricare- trti).⁷¹

U bhs jeziku, složen je ili sliven od dva glasa od kojih je prvi zatvorni⁷², a drugi tjesnačni.

Tabela 28.

zvučni <i>složen od</i>	dž <i>d + ž</i>	đ <i>d' + ž</i>	
bezvučni <i>složen od</i>	č <i>t + š</i>	ć <i>t' + š</i>	c <i>t + s</i>

Između fonoloških sistema bhs jezika i orijentalnih jezika (turski, arapski. perzijski) uočavaju se znatne razlike u broju, a djelimično i u artikulacionim⁷³ osobenostima afrikata. Naporedni odnosi u njihovom broju vide se iz sljedeće tabele u kojoj su dati i odgovarajući grafemi ili njihova transkripcija:

Tabela 29.

BHS jezik	Turski jezik	Perzijski jezik	Arapski jezik
c	-	-	-
č	ç	č (چ)	-
ć	-	-	-
dž	c	ğ (ج)	ğ (ج)
đ	-	-	-
=	=	=	=
5 Afrikata	2 Afrikata	1 Afrikat	2 Afrikata

⁷¹ Babić, S.: Jezik, str. 293

⁷² Zatvorni suglasnik – zove se i prskavi (eksplozivni), trenutni (momentalni) ili okluzivni (lat. occludere – zatvoriti) Zatvornih suglasnika ima šest: zvučni: b d g; bezvučni p t k.

Tjesnačni suglasnik – zove se još i strujni, frikativni (lat. fricare – trljati). Tjesnačnih suglasnika ima šest: zvučni: z ž v; bezvučni: s š f. V. Babić, S.: Jezik, str. 292

⁷³ Artikulacija *lat. articulatum – razgovijetno*, 1. tvorba glasova (govornih); rad govornih organa (usta, zubi, meko nepce i glasnice) neophodan za izgovor nekoga glasa; 2. izgovaranje riječi da se mogu razlikovati glasovi i slogovi. Klaić, str. 104

Razlike u artikulaciji ogledaju se u tome što ni turski niti perzijski afrikatski par: **ç-c**⁷⁴ / **č-ġ** (razlikuju se samo po zvučnosti), nemaju diferencijaciju prema "tvrdoći" izgovora, već se prema tom kriteriju mogu smjestiti upravo između bhs afrikatskih parova:

pers. **č-ġ** < bhs. **č-dž** / tur. **ç - c** < bhs **ć-đ**

U nekim govorima ili u nekim primjerima, ovi glasovi ostaju neizmijenjeni (**k - g**), a ima riječi koje se javljaju i kao dubletni fonetski likovi alternativno: **k/ć** i **g/đ**.

S druge strane, dešava se da tursko **ç - c** bude realizirano kao bhs „umekšani“ par **ć - đ** umjesto **č – dž**.

Za takvu pojavu (svođenje afrikata na jedan par – „umekšani“) postoje različita objašnjenja, među kojima su i mišljenja da je riječ upravo o utjecaju orijentalnih jezika na bhs fonološki sistem.

8.0. Afrikat c

Javlja se vrlo rijetko u orijentalizmima, a porijeklom može biti:

- a) od turske sekvence **-ts-**, npr:
jacija, potucati se (< tur. yatsı, tutsak);
- b) od turskog glasa **s**, npr:
(< ar. ş): *cifra* (< tur. sıfır < ar. şifr)
- c) od turskog afrikata **ç**, npr:
ceribaša (< tur. çeribaşı)

8.1. Afrikati č-dž⁷⁵

⁷⁴ Bez obzira na to nalaze li se u okruženju prednjih ili zadnjih vokala, c i ç se izgovaraju nešto više palatalizirano negoli bhs konsonanti dž i č. V. Čaušević, E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 17

⁷⁵ Pri tvorbi **dž-č** prednji se dio jezika diže prema tvrdom nepcu gdje čini zatvor, vrh jezika dodiruje alveole, i u trenutku kad se zatvor otvara jezik prelazi u položaj za ž-š. V. Babić, S.: Jezik, str. 294

Ovi su glasovi u orijentalizmima, u pravilu, porijeklom od turskog para **ç - c**, što znači da su turski afrikati u procesu interferencije gotovo redovno transfonemizirani u bhs **ć-dž**, kao npr. u riječima tabelarno prikazanim.

Tabela 30.

<i>BHS jezik</i>	<i>Turski jezik</i>
<i>čakija</i>	çaki
<i>čelik</i>	çelik
<i>džep</i>	cep
<i>pirinač</i>	pirinç
<i>patlidžan</i>	patlican

Međutim ima slučajeva, u kojima se pod utjecajem dijalekata jezika primaoca, odstupa od navedene pravilnosti u transfonemizaciji, pa se turski afrikati **ç - c** realiziraju u orijentalizmima kao bhs par **ć - đ** (umjesto očekivanog **ć - dž**).

Tabela 31.

<i>BHS jezik</i>	<i>Turski jezik</i>
<i>čekić</i>	çekiç
<i>čiza</i>	çiz
<i>ćuturica</i>	çotra

8.2. Afrikati **ć-đ** ⁷⁶

Iako orijentalni jezici ne poznaju ove glasove, oni su u orijentalizmima vrlo česti.

Njihova transfonemizacija u primarnoj adaptaciji zavisila je i od artkulacionih osobnosti glasova **k – g/ğ** (razlika k/q kod arabizama i persizama) ili od glasovnog sklopa riječi u kojoj su se ovi fonemi našli (vokalna harmonija), pri čemu je:

- a) tur. **k-g/ğ** > **ć-đ** (u "mekim" riječima - sa vokalima **e/i/ö/ü**);
- b) tur. **k-g/ğ** > **k-g** (u "tvrđim" riječima - vokali **a/ı/o/u**).

⁷⁶ Glasovi **đ-ć** tvore se slično kao dž-č, samo što su umekšani, tj. sastoje se od umekšanog d-t i ž-š. Vrh jezika se nalazi na donjim zubima, a prednji i srednji dio prislonjen uz prednje tvrdo nepce, usne su razvučene. v. Babić, S.: Jezik, str. 294

U orijentalizmima koji bi prema turskoj vokalnoj harmoniji spadali u "meke" riječi, tur. **k'** - **g'** (**ğ**) realiziralo se u najvećem broju primjera kao bhs afrikatski par **ć – đ**.

Tabela 32.

tur. k > bhs. ć	tur. g/ğ > bhs. đ
bekar > <i>bećar</i>	büğe > <i>buđ</i>
kar > <i>ćar</i>	gerdan > <i>đerdan</i>
dükkan > <i>dućan</i>	güveyi > <i>đuvegija</i>
hekim > <i>hećim</i>	menguş > <i>minduša</i>
kör > <i>zaćoriti</i>	sünger > <i>sunder</i>

Međutim, ima primjera u kojima su, bez obzira na prirodu vokala određene riječi (tzv. meki izgovor), turski glasovi **k-g** ostali neizmijenjeni. Kao glavni razlog ovog odstupanja, može se navesti teškoća u izgovoru do koje bi došlo u nastalom fonološkom sklopu.

Tabela 33.

tur. k > bhs. ć	tur. g/ğ > bhs.đ
bekri > <i>bekrija</i>	beğenmek > <i>begenisati</i>
değenek > <i>degenek</i>	düğme > <i>dugme</i>
kese > <i>kesa</i>	eğlenmek > <i>eglenisati</i>

9. Glasovi f, h, j

9.0. Glas f

Fonem **f** u riječima orijentalnog porijekla veoma je frekventan.

- 1) **Etimološko**⁷⁷ **f** se gubi ili se zamjenjuje drugim glasovima (obično glasovima **v** ili **p**), a zabilježeni su i primjeri dubletnih foni: sa etimološkim **j** i bez njega.
- 2) **Sekundarno f** (neetimološko) u orijentalizmima nije naročito brojno.

1) Etimološko f:

- a) Etimološko **f** dosljedno se čuva u sljedećim orijentalizmima:

Tabela 34.

<i>Bhs jezik</i>	<i>Turski jezik</i>
<i>aferim</i>	aferim
<i>cifra</i>	cıfra
<i>ćeif</i>	keyf
<i>jufka</i>	jüfka / juhka

- b) Etimološko **f** se vrlo rijetko gubi bez zamjene drugim glasom.
- c) Etimolosko **f** se rijetko kad zamjenjuje drugim glasovima.

Tabela 35.

	<i>Bhs jezik</i>	<i>Turski jezik</i>
f > p (rjeđe)	<i>japta</i>	yafta
f > v (često)	<i>avet</i>	áfet

⁷⁷ Etimologija grč. etimon + logos – riječ, govor, određivanje podrijetla riječi i njezina srodstva s drugim riječima istog ili drugih jezika. (Klaić, str. 396)

2) **Sekundarno f (neetimološko)** - javlja se najprije umjesto glasa **p**, ali i umjesto **b, h, v**.

Tabela 36.

	<i>Bhs jezik</i>	<i>Turski jezik</i>
f < p	<i>gulanfer, čepenak, kanafa</i>	gulâmpare, kepenk, kinnap
f < b	<i>mejtef, maštrafa,</i>	mekteb, maşraba
f < v	<i>frtutma, Husref, kofa</i>	fertutma / vur, tutma, Husrv, kova
f < h	<i>furda, muftar, sef</i>	hırda, muhtar, sehv

9.1. Glas h

Odnos prema fonemu **h** u orijentalizmima višestruko je zanimljiv.

Prema kriteriju **regionalne distribucije**:

- 1) **Etimološko h** evidentno se čuva u bosanskome jeziku, pa, moglo bi se ustvrditi, znatno i u jeziku što je u upotrebi na prostoru Bosne i Hercegovine.
- 2) **Sekundarno h** je u orijentalizmima prisutnije kod pisaca sa šireg bhs jezičkog područja, izvan BiH, obično iz razloga neupućenosti u etimološke vrijednosti.

Prema kriteriju **nacionalno-konfesionalne** pripadnosti bh. pisaca, glas **h** apsolutno dominira (pogotovo u orijentalizmima) kod Bošnjaka muslimana.

Takva pojava objašnjava se:

- a) **lingvističkim faktima**: u orijentalizmima je **h** vrlo frekventan fonem,
- b) **utjecajem ekstralingvističkih činilaca i psihološkog momenta**: potreba da se i jezičkim sredstvima istakne nacionalni identitet, pripadnost islamu i sl.

Fonem **h** u bhs jeziku, u svakom slučaju, jest vrlo nestabilan, ne samo u narodnim govorima, već i u standardnom jeziku i bhs normativima.

Brojni su dubletni fonetski likovi - sa **h** i bez **h** (*mahrma* / *marama*).

“Kad je riječ o savremenom standardnom jeziku, problem je, čini se, u odsustvu čvrstih kriterija koji bi regulisali ortografsku normu koja je po prirodi stvari i zadužena za ovu problematiku. U tom se smislu, naime, prepliću dva osnovna mjerila: etimologija i jezička praksa, pa se, uglavnom nedosljedno, od slučaja do slučaja, daje prednost jednom ili drugom kriteriju, da bi se ponekad , kao kompromis, uvažile i obje mogućnosti, tj. alternativna rješenja.”⁷⁸

9.2. Glas **j**

Glas **j** zbog svoje artikulacione prirode, zanimljiv je kao ortografski problem.

U orijentalizmima se javlja:

- 1) **Etimološko j**
- 2) **Sekundarno j**

1) **Etimološko j** znatno je prisutno u riječima orijentalnog porijekla.

- a) najčešće se etimološko **j** dosljedno čuva i kod pisaca i u rječnicima. Npr: *ajan*, *ajvar*, *barjak*, *boja*, *jorgan*, *jufka*, *mejt*;
- b) rjeđa je pojava da se etimološko **j** gubi, tj. reducira bez zamjene, Npr: *kadaif*, *jular*, *zejtinili*;
- c) dosta je primjera dvostrukih fonetskih oblika sa etimološkim **j** i bez ovog glasa. Npr: *hairli* / *hajirli*; *kaiš* / *kajiš*; *šejtan* / *šeitan*;

2) **Sekundarno j**

- a) najčešće se sekundarno **j** javlja kao umetnuti glas u sljedećim pozicijama prikazanim tabelarno.

⁷⁸ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 221

Tabela 37.

	<i>Bhs jezik</i>	Turski jezik
U incijalnoj poziciji	<i>jorgovan</i>	erguvan
U medijalnoj poziciji	<i>meraja</i>	mera
U finalnoj poziciji	<i>belaj</i>	belâj

b) rjeđa je pojava da se sekundarno **j** javlja umjesto nekog drugog glasa

Tabela 38.

	Turski jezik	<i>Bhs jezik</i>
g > j	geçirme	<i>ječerma</i>
h > j	ejderha	<i>aždaja</i>

c) dubleti sa sekundarnim **j** i bez **j**

Tabela 39.

Turski jezik	<i>Bhs jezik</i>
akrep	<i>akrep / jakrep</i>
veresi	<i>veresija / vjeresija</i>

10. Metateze

Riječ metateza potiče od grčke riječi metathesis – prmjestaње, promjena, preinačavanje.⁷⁹

Metateza je u orijentlizmima evidentna u različitim fonemskim skupinama, osobito kod likvidnih suglasnika - metateza likvida l i r⁸⁰

⁷⁹V. Klalić, str. 875

⁸⁰Promjena mjesta tekućih suglasnika u slavenskim jezicima (Klaić, str. 875)

Tabela 40.

Bhs jezik	Turski jezik
<i>barjak</i>	bayrak
<i>dževza</i>	cezve
<i>lepeza</i>	yelpaze
<i>nalet</i>	lanet
<i>nanule</i>	nalın

11. Dodavanje ili umetanje glasova

Dodavanje suglasnika je česta pojava.

Najčešće je izazvana načinom izgovora pojedinih riječi, posebno u slučajevima kada se javi zijev, kad je suglasnik udvojen, kad se riječ dovodi analogijom u vezu sa nekim drugim oblikom i slično.⁸¹

Tabela 41.

Bhs jezik	Turski jezik
<i>bangav</i>	baga
<i>dova</i>	dua
<i>meraja</i>	mera
<i>maksum</i>	mâsum
<i>sevdah</i>	sevda

Pojava koju je izazvala općeslavenska tendencija otvorenih slogova i koja je započela još u praslavenskoj epohi, a završena je tek u zasebnom razvoju pojedinih slavenskih jezika. Zahvatila je praslavenske fonemske skupine ol, or i el, er u zatvorenom slogu (tj. na početku riječi ispred suglasnika ili u sredini riječi između dvaju suglasnika), u kojima je došlo do premetanja samoglasnika i likvide. (Priručna gramatika hrvatskog jezika, str. 479)

⁸¹ Vajzović, H.: Oriejtalizmi u književnom djelu, str. 130

12. Ispadanje ili gubljenje glasova

Razlog ispadanja glasova u orijentalizmima je usklađivanje posuđene riječi sa pravilima o distribuciji fonema jezika primaoca, što najčešće podrazumjeva:

izbjegavanje neobičnih ili za izgovor teških suglasničkih skupova, zatim gubljenje t/d ispred dužih riječi iz razloga jezične ekonomije itd.⁸²

Tabela 42.

Bhs jezik	Turski jezik
<i>čikma</i>	çikmaz
<i>inadžija</i>	inatiçı
<i>skeledžija</i>	iskeleci
<i>serdžada</i>	seccade
<i>tezga</i>	tezgâh

13. Geminacija

Riječ geminacija potiče od latinske riječi *geminare* – podvostručivati, udvajanje, udvostručenje.⁸³

Termin geminiran ili udvojen upotrebljava se u fonetici i fonologiji za označavanje slijeda identičnih susjednih segmenata nekoga glasa.⁸⁴

Geminacija kao pojava nije uobičajena u bhs jeziku, za razliku od orijentalnih jezika gdje su geminate⁸⁵ uobičajena i česta pojava.

⁸² Vajzović, H.: Oriejtalizmi u književnom djelu, str. 130

⁸³ Klaić, B.: Rječnik stranih riječi str. 475

⁸⁴ Čaušević, E.: Gramatika savremenog turskog jezika, str. 37

⁸⁵ Udvojeni suglasnik

Norma savremenog bhs jezika⁸⁶ ne protivi se pojavi geminacije, tako da se geminante u nekim primjerima orijentalizama javljaju ili kao jedino rješenje (*allahimanet*, *sunnet i sl.*) ili kao alternativna mogućnost (*millet/ millet*, *mujezim/ mujezzin i sl.*).

⁸⁶ U prvom redu odnosi se na bosanski jezik. v. Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 131-132.

IV. ORIJENTALIZMI NA MORFEMSKO- MORFOLOŠKOM NIVOU

1. Morfem i morfologija

Kao društveno biće, svaki čovjek ima potrebu da svoje osjećaje i misli prenese drugima.

Obavijest o tome šta osjeća ili misli čovjek može dati na različite načine. Npr. svoju želju pokazuje gestom, mimikom ili riječima. Svoje spoznaje najlakše saopštava riječima.

Riječima može prikazati događaje, zbivanja, prizore, slike.

Čovjek može sve što je sam čuo i vidio pomoću riječi ponovo oživjeti i prikazati onima koji nisu vidjeli niti čuli.

Stoga, riječ je glas ili skup glasova koji ima neko značenje.⁸⁷

Najmanji odsječak riječi kojemu je pridružen kakav sadržaj, tj. koji ima kakvo značenje, zove se **morfem**.⁸⁸

Riječ morfem ptiče od grčke riječi *morphema*- oblik.

Dio gramtike koji proučava vrste riječi i njihove oblike, tj. njihovu morfološku strukturu, zove se **morfologija**.⁸⁹ Drugačije rečeno, morfologija opisuje kako se tvore i kakve sve oblike može imati jedna riječ.

Riječ morfologija potiče od grčke riječi *morphe* - oblik i *logos* - riječ, govor, nauka.

2. O transmorfemizaciji općenito

Preuzete riječi također podliježu i različitim vidovima adaptacije na morfološkom planu, odnosno podliježu procesu koji se označava terminom transmorfemizacija.

„Analiza na morfolškoj razini sastoji se u tome da se utvrde:

- a) sve promjene kroz koje prolazi osnovni oblik modela jezika
davaoca u toku svoje adaptacije i prijelaza u osnovni oblik
replike jezika primaoca,

⁸⁷Težak, S. - Babić, S. : Gramatika hrvatskog jezika, str. 76

⁸⁸ Grupa autora : Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 46

⁸⁹ Grupa autora : Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 64

- b) kako se zakoni morfologije jezika primaoca primjenjuju na taj novi osnovni oblik. To znači da model podliježe gramatičko – morfološkoj interferenciji.”⁹⁰

3. Tipovi transmorfemizacije

Supstitucija na morfološkoj razini, koju smo nazvali transmorfemizacija, javlja se u tri tipa zavisno od sastava posuđenice i adaptacije vezanog morfema.

1) **Nulta transmorfemizacija**

Prvi stupanj supstitucije javlja se kad je model preuzet u jezik primalac kao slobodni morphem bez vezanog morfema, pa nema potrebe za morfološkom adaptacijom osnovnog oblika. Kako upravo nulti morphem karakterizira taj stupanj morfološke adaptacije, nazvali smo ga nulta transmorfemizacija. S morfološkog stanovišta model odgovara replici i obrnuto.

2) **Kompromisna transmorfemizacija**

Drugi stupanj supstitucije na morfološkoj razini javlja se kad posuđenica zadržava sufiks – vezani morphem iz jezika davaoca koji je doduše fonološki adaptiran – transfonemiziran, ali nije u skladu s morfološkim sustavom jezika primaoca. Taj samo djelimično adaptiran oblik modela predstavlja kompromisnu repliku na morfološkoj razini, a u našem ga sustavu zovemo kompromisna transmorfemizacija.

3) **Potpuna transmorfemizacija**

Treći stupanj supstitucije na morfološkoj razini nastavlja adaptaciju vezanog morfema jezika davaoca koji ne odgovara morfološkom(sufiksom) iste funkcije i značenja iz inventara jezika primaoca. Kako je na taj način transmorfemizacija (tj.supstitucija) potuna taj smo tip nazvali potuna transmorfemizacija. Rezultat te potupne adaptacije na morfološkoj razini jest replika kompletno integrirana u sustav jezika primaoca. Tako je model jezika davaoca u svojoj morfološkoj adaptaciji prošao kroz dva stupnja supstitucije, odnosno dva tipa transmorfemizacij:

⁹⁰ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 117

- a) najprije je prešao u kompromisnu repliku koja je zadržala vezani morfem jezika davaoca,
- b) zatim se integrirao u sustav jezika primaoca pošto je zamjenom tog morfema vezanim morfemom jezika primaoca postao replika.⁹¹

4. Transmorfemizacija riječi orijentalnog porijekla

Gramatičke strukture turskog i našeg jezika suštinski se veoma razlikuju, što je i razumljivo, jer ovi jezici pripadaju i tipološki zasebnim grupama. S toga se razlike ispoljavaju u različitim gramatičkim kategorijama.

„Najveći problem kod adaptacije imenica orijentalnog porijekla predstavlja prilagođavanje kategoriji gramatičkog roda, koju turski jezik uopšte ne poznaje već razlikuje samo prirodni rod, koji se izražava tako što se uz imenicu kojoj se određuje rod doda određena riječ specijalne namjene. Ima ih nekoliko :

a) za muški rod: *erkek-* i za ljude i za životinje;

b) za ženski rod: *bayan, hanim, kadin, kiz-* za ljudska bića, odnosno *dişi* za životinje.”⁹²

U turskom jeziku su pridjevi indeklinabilna vrsta riječi, što znači da ni u čemu ne kongruiraju s imenicom na koju se odnose.

U turskom jeziku ne postoji glagolski vid kao posebna gramatička kategorija, već ovu kategoriju izražava određenim pomoćnim jezičkim sredstvima ukoliko je neophodno da se ona istakne.

Primjeri koji slijede analizirani su prema vrstama riječi.

⁹¹ v. Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str. 119 - 126

⁹² Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.136

5. Imenice

Među posuđenicama je uvijek najbrojnija imenička vrsta.

Imenice su riječi koje služe kao nazivi za pojave vanjskoga svijeta i našega unutaranjeg doživljavanja. One svijet predočuju kao skup pojedinačnih, nepromjenljivih i uvijek istih predmeta, onakav kakav se predočuje u jednom času kad zamislimo kao da je vrijeme stalo.⁹³

Gramatičke osobine imenica su rod, broj i padež.

Problem adaptacije imenica orijentalnog porijekla najviše je vezan za kategoriju gramatičkog roda.⁹⁴

U truskom jeziku nema gramatičkog roda, te oznake roda za imena i glagolske oblike.

Kategorije pola (prirodni rod) iskazuje se na dva načina.

1. Pol se izražava leksički tako što se pripadnost određenom polu određuje leksičkim značenjem same reči.⁹⁵

Tj., malen broj riječi ima osobitu oznaku za rod.

Npr. *tavuk – kokoš; horoz – pijetao*.⁹⁶

2. Kada ne postoje posebne reči za oznaku pola živih bića, razlikovanje se postiže sintaksički tako što se ispred reči dodaje imenica sa pridevskim značenjem.⁹⁷

Mužjak se životinja označuje sa **er**, a ženka **diši**.

er kadi – mačak

diši kadi – mačka.⁹⁸

Prilikom prelaska imenica orijentalnog porijekla, primarni zadatak bio je nakon transfonemizacije njihovo prilagođavanje kategoriji gramatičkog roda kako bi prihvatile određeni tip deklinacije i time stekle uslove za upotrebu u jeziku. Sljedeći zadatak je bio određivanje pluralnih oblika u skladu sa bhs jezikom. Tek nakon takve adaptacije imenice su se mogle smatrati replikom i postati spremne za eventualne sekundarne promjene, što dalje

⁹³ Grupa autora : Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 66

⁹⁴ Rod je gramatička kategorija po kojoj se razvrstavaju riječi u nekim jezicima.(v. Babić, S.: Jezik, str. 225)

⁹⁵ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 48

⁹⁶ Esih, I.: Turcizmi – rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom i pučkom govoru, str. 130

⁹⁷ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 48

⁹⁸ Esih, I.: Turcizmi – rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom i pučkom govoru, str. 130

rezultira brojnim domaćim derivatima koji samo u osnovi zadržavaju svoje orijentalno porijeklo i vezu sa jezikom davaocem.

U tom procesu adaptacije uspostavljene su izvjesne pravilnosti:

- ukoliko je riječ imala **konsonantski** završetak dobijala je obični **muški rod**. Npr. *beg*, *behar*, *don*, *peškir*, *ćup*.
- imenice na vokal "a" uključivale su se u **ženski rod**. Npr. *kaldırma*, *sandala*, *beşik*.
- imenice na "e" postajale su **srednjeg roda**. Npr. *dugme*, *đubre*, *sirce*.

Međutim postoje i izuzeci od ovakvih pravilnosti i alternacije sa mogućnostima dva, pa i tri roda kod iste riječi.

5.0. Rod imenica

Proces primarne adaptacije imenica kategoriji gramatičkog roda⁹⁹ dešavao se, prema određenim pravilnostima (uz brojna odstupanja i izuzetke), a usmjeravalo ga je nekoliko osnovnih elemenata koju su mogli karakterisati određeni model prije negoli je krenuo putem ka replici i to:

- 1) oznaka prirodnog roda – pripadanje spolu;
- 2) kontaminacija¹⁰⁰ - analogija prema riječima istog ili sličnog značenja;
- 3) formalni završetak modela u jeziku neposrednom davaocu (turski).¹⁰¹

Modeli imenica na konsonant podliježu nultoj transfonemizaciji, odnosno, zadržavaju svoj oblik (kakav imaju u turskom jeziku) i uključuju se, poput domaćih riječi sa istim završetkom, u kategoriju muškog roda.

Međutim ima i drugačijih pojava pod utjecajem ostala dva kriterija:

- spol (prirodni rod) i
- kontaminacija (utjecaj analogije) – na konsonantski završetak dodaje se određeni vezani morfem, pa imenica, shodno tome dobija i adekvatan (ženski ili srednji) rod.

⁹⁹ Schmaus, A.: *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen*, str. 275-283

¹⁰⁰ termin preuzet iz teorije R. Filipovića (Teorija jezika u kontaktu)

¹⁰¹ v. Vajzović, H.: *Orijentalizmi u književnom djelu*, str. 136 - 137

- također su mogući i dubletni oblici, tj. neke imenice mogu imati i dva roda (dvorodne imenice).¹⁰²

A. Model imenice na **konsonant**, u bhs jeziku - nulti morfem, postaje replika muškog roda.

Npr. *ahar, avaz, beg, behar, ćup, def, direk, džep, đon, ibrik, kapak, oluk, vakat*;

B. Model imenice na **konsonant**, u bhs jeziku - vezani morfem –a , postaje replika ženskog roda.

Npr. *bešika, čarapa, ćela, hanuma, kaldrma, kašika, papuča, sandala*.

Kod manjeg broja primjera iz ove kategorije (prema načinu formiranja gramatičkog roda replike) nailazimo na unekoliko izmijenjen postupak, iako sve vrijednosti u procesu transmorfemizacije ostaju iste: model sa završetkom na konsonant **r**- replika ž. rod. na –a. Naime, prije dodavanja bhs vezanog morfema -a, osnova se mijenjala iz kakvih drugih razloga, kao što je:

a) redukcija glasova iz osnove:

ćibra, tezga (< tur. kibrit, tezgâh) ili

b) dodavanje glasova - proširivanje osnove:

jangija, kanija, mistrija (< tur. yangı, kın, mistar).¹⁰³

C. Imenice na **konsonant**, u bhs jeziku - vezani morfem -e , postaje replika srednjeg roda.

Npr. *ćemane* (tur. keman)

D. Imenice na **konsonant**, u bhs jeziku postaje dvorodna replika: muškog roda i uz to, zavisno od vezanog morfema, ženskog roda ili srednjeg roda.

togaz → *m i rogaza* → *ž* (tur. boğaz); *kalauz* → *m i kalauza* → *ž* (tur. kalavuz);

Modeli imenica na **vokal -a** u turskom jeziku, prilikom adaptacije ostajali su u kategoriji bhs gramatičkog roda najčešće neizmijenjeni. Međutim, postoje i slučajevi kada je pod utjecajem priradnog roda, neizmijenjen oblik (na završetak -a) dobijao muški rod.

Ima primjera da je imenica dobijala odgovarajući rod nakon što je prethodno pretrpjela jednu od dvije moguće promjene:

1. proširenje osnove, čime se ženski rod i dalje zadržava,

¹⁰² v. Babić, S.: Jezik, str. 225

¹⁰³ v. Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str 138

2. redukcija krajnjeg vokala –a, čime replika postaje muškog roda.

U ovoj grupi imenica izdvojene su sljedeće pojave vezane za rod replike:

- A. Model imenice na **vokal –a**, u bhs jeziku nulti morfem, postaje replika ženskog roda.
Npr. basma, guba, halka, hefta, jufka, mina, mušema, sadaka, taraba;
- B. Model imenice na **vokal –a**, u bhs jeziku nulti morfem, postaje replika muškog roda (prirodni rod)
Npr. aga, mula, paša;
- C. Model imenice na **vokal-a**, u bhs jeziku proširenje osnove -a u -ija, postaje replika ženskog roda.
Npr. davija, kirija, meraja;
- D. Model imenice na **vokal –a**, u bhs jeziku izmjena osnove, ili redukcija ili proširenje postaje replika muškog roda
Npr. mosur, sevdah.

Modeli imenica koji se završavaju na **vokal -e** u turskom jeziku, ponašaju se u procesu primarne adaptacije vrlo različito:

- mogu zadržati oblik modela iz turskog i dobiti srednji rod ;
- mogu turski završetak -e mijenjati u -a i dobiti ženski rod;
- mogu se javiti i dubletna rješenja sa obje prethodne pojave, tj. i srednji i ženski rod.

Međutim postoje i drukčiji rezultati transmorfemizacije, a to su izuzetci.

Takvi izuzetci su manje-više rezultat sporadičnih pojava do kojih dolazi pod utjecajem pripadanja spolu. Npr:

- A. Model imenice na **vokal –e**, u bhs jeziku nulti morfem , postaje replika srednjeg roda
Npr. dugme, đule, hise, sirće, tane;
- B. Model imenice na **vokal –e**, u bhs jeziku nulti morfem, postaje replika ženskog roda pl.
Npr. tezgere;

C. Model imenice na **vokal-e**, u bhs jeziku izmjena završetka -e u -a, postaje replika ženskog roda.

Npr. *čerga, česma, deva, ergela, kefa, kesa, lula, nargila, pita, sehara, skela*;

D. Model imenice na **vokal -e**, u bhs jeziku izmjena završetka -e u -0, postaje replika srednjeg roda (kontaminacija)

Npr. *čerčivo*;

E. Model imenice na **vokal -e**, u bhs jeziku redukcija krajnjeg vokala, postaje replika muškog roda.

Npr. *gulanfer* ;

F. Model imenice na **vokal-e**, u bhs jeziku proširenje osnove, postaje replika ženskog roda.

Npr. *šamija* (*tur. şame*) - izmijenjen i tur. završetak.

“Modeli imenica na **vokal-i** (-i/-ü/-u - zavisno od vokalne harmonije u turskom) u našem jeziku su za potrebe roda i deklinacije u pravilu dobijale proširenje osnove nastavkom **-(i)ja**, a shodno tome i odgovarajući rod: ženski (ili ž.pl.), odnosno muški (prirodni); pa čak i oba ova roda (dvorodna replika). Takav vezani morfem mogao je doći i pod utjecajem arapskog prid. sufiksa **-iyya** (za ž. rod) od koga su u turskom jeziku dobijani oblici imenica na završetak **-iye**. Inače, ukoliko je riječ o posrednim posuđenicama preuzetim u turski iz arapskog ili perzijskog jezika, **vokal -i** u završetku takvih turskih imenica porijeklom je od arapskog adjektivnog sufiksa – ī (-iyy - za m. rod).”¹⁰⁴

A. Model imenice na vokal -i (i, ü, u), u bhs jeziku vezani morfem -(i)ja , postaje replika ženskog roda (ili ž. plural)

Npr. *čengija, činija, rospija, bašlija*;

B. Model imenice na vokal -i (i, ü, u), u bhs jeziku vezani morfem -(i)ja, postaje replika muškog roda (prirodni rod).

¹⁰⁴ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.140

Npr. delija, đuegija, efendija, gazija, hadžija, kadija, spahija, terzija, valija;

- C. Model imenice na vokal-i (i, ü, u), u bhs jeziku vezani morfem -(i)ja, postaje replika muškog ili ženskog roda.

Npr. mušterija, sojtarija.

„Uz ove kategorije treba pridodati i sve one imenice koje se završavaju tur. sufiksima -çi/-ci i -li (lı/ lü/ lu), a koje u bhs jeziku također dobijaju proširenje nastavkom -(i)ja, te se tek onda uključuju u odgovarajući rod, i to:

-čija/-džija → m. rod (*abadžija, avdžija*);

-lija → m. rod - prirodni (*esnaflija, nizamlija, pazarlija*);

-lija → ž. rod - gramatički (*džamlija, fišeklija*).

Pored nastavka **-(i)ja** u bhs jeziku, turske imenice koje se završavaju na **vokal -i** (i, ü, u), mogle su se, zavisno od sudbine svoga završetka, i na drukciji način prilagoditi kategoriji gramatičkog roda i to u slučajevima:

- a) kad se **krajnje -i** iz modela zamjenjuje vezanim morfemom -a → replika ž. roda. (*džidža* < tur, cici), odnosno: → replika m. roda (prirodni rod) - redovno kod turske izafetske konstrukcije (genitivna veza) u kojoj je drugi član imenica baş (*esnafbaša, harambaša*, < tur. esnaf başı);
- b) kad se **vokal -i** gubi, pa se dobija oblik na konsonant → replika m. roda. (*janjičar* < tur, yeni çeri);
- c) kad se **vokal -i** čuva, a osnova se proširuje, pa replika dobija rod zavisno od takvog proširenja - obično pod utjecajem analogije, npr: (*daidža*, < tur. dayı) - dakle: i muski i ženski i srednji rod.”¹⁰⁵

5.1. Broj imenica

Nakon što je posuđena imenica prihvatila gramatički rod, ona se može smatrati morfološki adaptiranim oblikom.

Razlog tome je što se tok njenog daljnjeg ponašanja u jeziku primaocu (tip deklinacije i oblici množine) ponaša analogno domaćim riječima.

Stoga da se zaključiti da tok prilagođavanja riječi orijentalnog porijekla kategoriji broja jezika primaoca, nije u procesu adaptacije predstavljalo naročit problem.

¹⁰⁵ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.141

“Imenice orijentalnog porijekla posuđivane su u bhs jezik u principu kao singulari oblik; pogotovo nije posuđivan turski oblik množine, tj. turski pluralni sufiks **-ler/i-lar**¹⁰⁶, a izuzetak bi bila, složenica beglerbeg < tur. bey-ler-beyi.

Na taj način stvorena je okolnost da sve posuđenice arapske provenijencije množinu izražavaju, u pravilu, prema morfološkim uzusima jezika primaoca - bhs jezika.”¹⁰⁷

5.2. Imenički derivati

Imenice orijentalnog porijekla koje su prošle proces primarne adaptacije smatraju se sasvim integrisanom posuđenicom.

Nadalje ove riječi bivaju spremne da se u procesu sekundarne morfološke adaptacije uključe u derivacioni sistem jezika primaoca i dobiju nove tvorbene modele.

Veliki broj imenica izvedeno je od orijentalnih osnova s učešćem različitih tvorbenih morfema jezika primaoca. Izdvojili smo sljedeće sufikse:

Tabela 43.

Sufiksi:	
ac	<i>bećarac, stambolac, zulumac</i>
ač	<i>Bakrač,</i>
ak/ -njak	<i>šerbetnjak, torbak, buđak</i>
an	<i>ćosan, čeličan</i>
ar	<i>džepar, kašikar, kaišar</i>
ara	<i>ćilimara, ćerpičara,</i>
aš	<i>čergaš, pendžeraš, rakijaš</i>
ica /-nica, -ovica, -ašica	<i>aščinica, begovica, čobanica, kalajdžinica</i>
in/-anin, -etin	<i>avetin, mahaljanin, rajetin</i>
inja	<i>avetinja, dudinja, Turkinja</i>

¹⁰⁶ Množina imenica se tvori dodavanjem – ler ili –lar: evler- kuća; odalar- sobe. (v. Esih, I.: Turcizmi- rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom i pučkom govoru, str. 131.)

¹⁰⁷ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 143

ište	<i>šubrište, ulište</i>
ka/-ika, -anka, -inka, -ljika	<i>alatljika, aščika, čajanka, handžika, komši(n)ka, sevdalinka</i>
njava	<i>jurnjava</i>
ost	<i>ćoravost, pamučnost,</i>
stvo	<i>jogunstvo</i>

Umanjenice (deminutive) orijentalizmi izražavaju tvorbenim modelima bhs jezika.

Deminutiv se najčešće gradi sufiksom -cik (-cik, -cuk, - cük).¹⁰⁸

Vrlo je malo primjera koji su iz turskog posuđeni u deminutivnom obliku.

Na primjer sa turskim deminutivnim sufiksom –cik: *arpadžik, kapidžik, kazandžik*.

Međutim brojni su primjeri deminutiva izvedenih po uzusima domaće derivacije i to sufiksima:

Tabela 44.

Sufiksi:	
ac	<i>ćilimac, dućanac</i>
ica	<i>avlijica, ćuprijica, ćuturica, kafanica, kesica, magazica, odajica, parica, tepsijica</i>
(č)ić	<i>bardačić, dućančić, horoščić</i>
če	<i>majmunče, maramče, sanduče</i>
ence	<i>parčence</i>
ak	<i>pendžerak</i>

Uvećanice (augmentativi) imenica orijentalnog porijekla također se tvore po ugledu na domaće riječi. Primjeri izvedeni sufiksa :

-(et)ina: čizmetina, fesina, kutijetina, rakijetina, tulumina.

¹⁰⁸ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 249

6. Glagoli

Glagoli su promjenjiva vrsta riječi. Oni označavaju procese, radnju, stanje i zbivanje, a karakteriziraju ih gramatičke kategorije vida, lica, načina, vremena i stanja.¹⁰⁹

6.0. Sličnosti i razlike glagolskih sistema turskog i bhs jezika

o Sličnosti između bhs i turskog glagolskog sistema su sljedeće:

Turski jezik kao i bhs jezik ima infinitiv, te ga izražava infinitivnim sufiksom **-mek/ -mak**.

Infinitiv na - mak/ -mek, ili opšti infinitiv ima dva bitna morfološka svojstva: ne prima lične nastavke i genitivni sufiks. Upotrebljava se u različitim funkcijama i oblicima.¹¹⁰

Oba jezika posjeduju: konjugaciju, glagolska vremena i glagolski rod.

o Razlike između bhs i turskog glagolskog sistema su sljedeće:

Turski jezik u poređenje sa bhs jezikom ima šire mogućnosti za izražavanje vremenskih određenja, te za razliku od bhs jezika nema gramatičku kategoriju vida.

6.1. Faze adaptacije na morfemsko- morfološkom nivou

Na razini morfemsko-morfoloških promjena kod glagolaa razlikuju se dvije faze:

Primarna adaptacija

U primarnoj su adaptaciji (promjeni) glagoli orijentalnog porijekla formirani tako što se nakon transfonemizacije na tursku glagolsku osnovu, odnosno na imenicu ili pridjev dodavao naš infinitivni nastavak **-ti**. Na taj način dobijani su glagoli koji su se u infinitivu završavali na:

¹⁰⁹ Grupa autora : Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 58

¹¹⁰ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 135

- nastavak – **i(ti)** – *najčešće*;
- nastavak – **a(ti)** – *nešto rjeđe*;
- nastavak – **isa(ti)** – *dosta često i*
- nastavak – **ova(ti)** – *mnogo manje*.¹¹¹

Kod glagola orijentalnog porijekla razlikuju se dvije kategorije:

- a) Glagoli koji su porijeklom **od turskog modela glagola**. Primjera za ovakve glagole je jako malo.

Tabela 45.

BHS jezik	Turski model glagola
<i>batrgati se</i>	<i>patirdamak</i>
<i>baškariti se</i>	<i>bašarmak</i>
<i>begenisati</i>	<i>begenmek</i>
<i>juriti</i>	<i>yürümek</i>

- b) Glagoli koji su porijeklom **od turskog modela imenica ili pridjeva**. Primjera za ovakve glagole je mnogo.

Tabela 46.

Infinitivni nastavak	BHS jezik	Turski model imenice ili pridjeva
i(ti)	<i>bataliti, divaniti, konačiti, šenlučiti</i>	battāl, divan, konak, şenlik
a(ti)	<i>beharati, harati,</i>	bahar, harap

¹¹¹ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 147

	<i>jurišati, kefati, tamburati</i>	etmek, kefe, tanbura
isa(ti)	<i>kafenisati, majmunisati, sevdalisati</i>	kahve, maymun, sevdalı
ova(ti)	<i>aşikovati, şurovati, zanatovati</i>	aşık, şura, sanat

Sekundarna adaptacija

Već je pomenuto da se turski i bhs glagolski sistemi međusobno razlikuju, naročito u izražavanju glagolskog aspekta ili vida. Prilagođavanje glagola orijentalnog porijekla ovoj bhs gramatičkoj kategoriji spada u sekundarne promjene.

1. Od **perfektivnih** glagola¹¹² tvore se imperfektivni glagoli¹¹³ dodavanjem različitih sufiksa na infinitivnu osnovu.

Tabela 47.

Sufiksi	Imperfektivni glagoli
–ava(ti)	kidisavati
	naduravati se
	otkopčavati
–iva(ti)	pazarivati

2. Od **imperfektivnih** glagola tvore se perfektivni isto na dva načina:
 - a) dodavanjem sufiksa –**nu(ti)**- izražava se trenutna radnja.

¹¹² Svršeni (perfektivni) glagol izriče da je radnja svršena, bez obzira bila zaista izvršena, završena ili je označen samo dio radnje. Jedni svršeni glagoli izriču trenutak u kojem je radnja počela i završila, drugi sam početak radnje, treći završetak. (Babić, S.: Jezik, str. 75)

¹¹³ Nesvršeni (imperfektivni) glagol izriče da radnja nije svršena, da traje duže ili kraće vrijeme, ali nikako samo jedan trenutak. (Babić, S.: Jezik, str. 75)

Tabela 48.

Sufiks	Perfektivni glagoli
–nu(ti)-	<i>behnuti se</i>
	<i>jurnuti</i>
	<i>mašalaknuti</i>

b) dodavanjem različitih prefiksa kojima su izvedeni brojni perfektivni glagoli.

Tabela 49.

Prefiksi	Perfektivni glagoli
do	<i>dohakati, dojuriti, dokusuriti</i>
iz	<i>isapunat, iskapiti, izjuriti</i>
na	<i>nagalamiti se, nakalemiti, nanišaniti, nasamariti</i>
o	<i>obeharati, oćelaviti, okrečiti, osakatiti</i>
od	<i>odjuriti, oteferičiti, otemenati</i>
po	<i>pobudaliti, poharati, pohasiti se, pomahnitati</i>
pre	<i>predeverati, prejuriti, pretesterati</i>
pri	<i>prikopčati, primandaliti,</i>
pro	<i>proašikovati, projuriti, prozanatiti</i>
raz	<i>raskopčati, razjuriti, razmahnitati</i>
s	<i>sbenavaiti, skalupiti, skopčati</i>
u	<i>ufitiljiti se, uhapsiti, utabati</i>
uz	<i>usćiračiti, uzbihuzuriti, uzjoguniti se</i>
za	<i>zabataliti, začoriti, zainatiti se</i>

7. Pridjevi

Pridjevi su riječi koje pobliže označuju imenice, tj., pridjevi su riječi koje izražavaju različite osobine bića, stvari i pojava.¹¹⁴

Pridjevi su iz orijentalnih jezika posuđivani mnogo manje od imenica. Razlog tome je manja potreba za pridjevima, nego za imenicama.

Pridjev u turskom je nepromjenljiv; ne mijenja se ni po broju ni padežu, niti ima posebne oblike za vid.¹¹⁵

7.0. Primarna adaptacija

Proces primarne adaptacije pridjeva, završavao se nakon transfonemizacije. Takvi pridjevi su u jeziku primaocu ostajali nepromjenjiva vrsta, često lišena i mogućnosti komparacije, kakvoj podliježu svi opisni pridjevi kako u bhs jeziku tako i u turskom.

U turskom jeziku komparativ se izražava pomoću reči *daha* «*još*», koja dolazi ispred pridjeva.

Superlativ se gradi pomoću reči *en* «*naj*» koja stoji ispred pridjeva.¹¹⁶

Pri tom pridjev zadržava neizmijenjen oblik, onakav kakav ima u pozitivu.

U okviru primarne adaptacije, pridjevi se mogu svrstati u dvije grupe:

1. Pridjevi **bez vezanog morfema** – turskog ili domaćeg (osnovni pridjevi):
alčak, mahnit, rahat, taman, taze.
2. Pridjevi s **veznim morfemom** orijentalnog porijekla. Ovi pridjevi preuzeti su u takvoj formi iz jezika davaoca, da predstavljaju adjektivizirane imenice, a svoju indeklinabilnost zadržavaju i u jeziku primaocu. U ovu kategoriju pridjeva svrstani su oblici na tur. sufiks – **li** (npr. *rahmetli*), zatim na – **suz** (npr. *ugursuz*), itd.¹¹⁷

¹¹⁴ Težak, S. - Babić, S. : Gramatika hrvatskog jezika, str. 98

¹¹⁵ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 49

¹¹⁶ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 97-98

¹¹⁷ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 151

7.1. Sekundarna adaptacija

U procesu sekundarne adaptacije, na terenu jezika primaoca, pridjevi su derivirani domaćom afiksacijom dodavanom na osnove imenica, glagola, pravih pridjeva i priloga orijentalnog porijekla.¹¹⁸

a) Glagolski pridjevi se u upotrebi vrlo često javljaju u službi pravih pridjeva: npr. *kalajsan / kalaisan, načičkan, obojen, očeličen, okrečen, ubuđao, zamandaljen, zašećeren, itd.*

b) Pridjevi na sufiks **-ski** izvedeni od imenica: npr. *aginski, akšamski, džinovski, efendijski, gurbetski, haremski, komšijski.*

c) Prisvojni pridjevi na **-ov/-evi -in**, npr. *agin, efendijin, hanumin, komšijin, itd.*

d) Pridjevi izvedeni različitim drugim sufiksima (kao što su npr. **-an/ -en, -ast, -av, -iv, -ovit**) od imenica, pridjeva i priloga, brojni su: npr. *budalast, buđav, čeličan, ćelav, džepni, gubav, hirovit, memeljiv, pamučan, šugav, zeitinast.*

8. Ostale vrste riječi

Kada govorimo o ostalim vrstama riječi, možemo reći da su one u odnosu na imenice, glagole i pridjeve, posuđivane u znatno manjoj mjeri, neke čak rijetko, a neke nikako.

8.0. Promjenjive vrste riječi

Zamjenice¹¹⁹, kao izrazito statična vrsta riječi, se u principu ne posuđuju. Razlog tome je što svaki jezik zadovoljava svoje potrebe vlastitim zamjeničkim sistemom i nema razloga da preuzima tu vrstu tuđica.

Brojevi¹²⁰ su posuđivani vrlo rijetko, razlozi su slični kao kod zamjenica. Međutim, kada je u pitanju ova vrsta riječi, za razliku od zamjenica, ipak postoji poneki primjer osnovnih brojeva kod orijentalizama koji se uspio, tako reći, progurati u jezik primalac.

Npr. riječ *bir*.

Reč *bir* ima trojako značenje: količinski broj «jedan», pokazatelj neodređenosti, koji odgovara neodređenom članu u evropskim jezicima i pokazatelj visokog stepena svojstva.¹²¹

¹¹⁸ Isp. Skok, P.: Pridjevske izvedenice

¹¹⁹ Zamjenica, riječ koja zamjenjuje imenicu ili pridjev. (Babić, S.: Jezik, str. 309)

¹²⁰ Brojevi, riječi kojima se izriče koliko čega ima ili koje je što po redu. (Težak, S. - Babić, S.: Gramatika hrvatskog jezika, str. 114)

Riječ *bir* u svojstvu količinskog broja «jedan», u polusloženici *bir-iladž* ima pomjereno značenje → najbolji, prvi).

Brojevi koji su sporadično preuzimani u bhs jezik, posljedica su dužine i intenziteta jezičkih kontakata, a ne istinske jezičke potrebe za posuđivanjem.¹²²

Prijedlozi¹²³, ova vrsta riječi u pravilu nije posuđivana, osim u nekim izrazima, kao npr. *ile*(= s, sa) u prilogu *sabahile* i sl. Razlog tome je što u turskom jeziku ne postoji kategorija prijedloga kao u bhs jeziku, već postoje postpozicije koje, imaju istu funkciju kao bhs prijedlozi, samo što dolaze iza riječi na koju se odnose.

8.1. Nepromjenjive vrste riječi

Nepromjenjive vrste riječi, pri ovoj analizi, mogu se svrstati u dvije grupe:

1. **Prilozi**¹²⁴

U turskom jeziku najveći broj priloga nema posebne morfološke oblike i jednak je sa pridjevima. Od pridjeva se razlikuju što imaju svojstvo određenja radnje, predmeta ili stanja, odnosno funkciju priloške odredbe i nalaze se u poziciji ispred glagola.¹²⁵

Prilozi se mogu svrstati u dvije skupine i to kao:

- a) Osnovni oblici, npr. *badava*, *(ko)bajagi*, *baška*, *beli*, *makar*, itd.
- b) Izvedeni oblici (od imenica, pridjeva, glagola, priloga), npr. *čoškasto*, *halapljivo*, *potaman*, *sedefasto*, itd.

2. **Usklici, veznici, čestice**,¹²⁶ npr. *aferim*, *aman*, *bar(em)*, *mahar*, *mašala(h)*, *vala*, itd.

¹²¹ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 49

¹²² Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 152

¹²³ Prijedlozi su riječi koje izriču različite odnose među onim što znače imenice ili na što upućuju zamjenice. (Grupa autora: Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika, str. 208)

¹²⁴ Prilog (adverb), nepromjenljiva riječ koja pobliže označuje glagol, pridjev ili drugi prilog radi preciziranja izraza, a kao priložna oznaka i skup riječi ili rečenicu. Najčešće izriče mjesto, vrijeme, uzrok i način. (Babić, S.: Jezik, str. 203)

¹²⁵ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 291

¹²⁶ Usklici, nepromjenjive riječi kojima se izražava neki osjećaj, raspoloženje, doziv ili zvuk u prirodi; Veznici, riječi koje povezuju dvije riječi ili dvije rečenice; Čestice, riječi koje služe samo za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnog ustrojstva i za isticanje ili davanje durgacijega značenja pojedinačnim riječima. (Težak, S. - Babić, S.: Gramatika hrvatskog jezika, str. 138 - 140)

9. Sufiksi orijentalnog porijekla

„Kod jezičkog posuđivanja obično se preuzima osnovni (leksički) morfem, koji zatim podliježe različitim vidovima transmorfemizacije.[...] Međutim kod riječi orijentalnog porijekla nije rijetka ni pojava da jedan model bude posuđen u formi izvedenice: tuđi su i leksički i vezani derivacioni morfem. Neki od takvih sufiksa postaju kasnije relativno frekventni a neki su manje brojni ili rijetki, ali ima i onih koji su toliko produktivni i toliko integrisani u bhs jeziku da stvaraju poseban vid hibridne tvorbe: dodaju se na domaće ili neorijentalne strane osnove, pa dobijamo tzv. pseudoorijentalizme.”¹²⁷

U savremenom osmankom (turskom) jeziku susrećemo jednu veliku grupu sufiksa koji se javljaju u četiri fonetske varijante. To su dakle, takvi sufiksi koji imaju onoliko fonetskih likova koliko u jeziku postoji tipova osnova.¹²⁸

Sufiks **-luk** javlja se u osmanskome jeziku zavisno od vokalne harmonije riječi na koju se dodaje u dvije varijante, a u savremenom turskom jeziku u četiri alomorfna lika: *-lik*, *-lık*, *-luk*, *-lük*. Njegova transfonemizacija u bhs jeziku svodila se na jedan jedinstven oblik **-luk**. [...]Orientalizmi sa ovim sufiksom uključuju se u bhs jeziku u kategoriju imenica muškog roda i pokazuju vrlo visok stepen adaptacije, ispoljen- morfološki u deklinaciji i oblicima množine i fonološki u transformaciji iz jedne vrste riječi u drugu kao i u promjeni suglasnika **k** prema pravilima provođenja prve i druge palatalizacije, pri čemu se **k** u određenom položaju i određenim gramatičkim oblicima realizira kao **č**, odnosno **c**.¹²⁹

Npr. *akšamluk*, *baksuzluk*, *čiviluk*, *komšilik*, *ma(h)murluk*, *ortakluk*, *šenluk*, *rahatluk*.

Navedeni primjeri pokazuju da se ovaj sufiks dodaje na imeničke osnove ili rijeđe na pridjevske, a značenje mu se kreće od apstraktnih pojava (*ahbabluk* = *prijateljstvo*), preko imenovanja različitih konkretnih pojmova(*ćesatluk* = *privredna kriza*), zatim

¹²⁷ v. Vajzović, H.: Orientalizmi u književnom djelu, str.153-160

¹²⁸ Adamović, M.: Razvitak vokalizama, str. 281

¹²⁹ Vajzović, H.: Orientalizmi u književnom djelu, str.155

prostornog određenja tipa administrativnih jedinica, posjeda, i sl. (*begluk*), zanimanja i kakvih pojava vezanih za njih (*ortakluk*, *terziluk*).¹³⁰

Sufiks – **luk** najčešće odgovara bhs sufiksima –**stvo**, – **anje/ -enje**, –**ost**.¹³¹, te s njima ostvaruje relativni sinonimski odnos. Npr. *jogunluk- jogunstvo*, *mahmurluk – mahmurnost*; *ortakluk – ortačenje*.

Sufiks – **džija/čija** je imenički sufiks, koji u savremenom turskom jeziku ima 8 varijanata: –**ci** / –**ci** / –**cü** / –**cu** i –**çi** / –**çi** / –**çü** / –**çu** (vokalna harmonija¹³²), pri čemu je izbor između –**ci** / –**çi**, tj. –**džija** i –**čija** (zvučni / bezvučni) uslovljen završetkom osnove na koju se sufiks dodaje.¹³³

U poređenju sa ostalim sufiksima orijentalnog porijekla u bhs jeziku, ovaj je sufiks najfrekventniji.

Npr. *badavadžija*, *bostandžija*, *inadžija*, *kujundžija*, *čifčija*, *dućandžija*, *topčija*.

Ovaj sufiks može primati i različite druge tvorbene morfeme, pa se na taj način izvode nove imenice, glagoli, pridjevi, prilozi.

Npr. *kujundžinica*, *inadžijski*.

Sufiks – **li** je pridjevski sufiks turskog porijekla.

U savremenom turskom jeziku ima 4 alomorfna oblika: –**li**, –**li**, –**lu**, –**lü** (vokalna harmonija).

Sufiks –**li**(–**li**, –**lu**, –**lü**) sa imenicama obrazuje pridjeve sa značenjem posjedovanja (koji ima, posjeduje, sadrži i sl.)¹³⁴

U bhs jeziku ovaj se sufiks ponaša dvojako:

- 1) ukoliko je nakon primarne adaptacije ostao nepromjenjiv (oblici na –**li**), onda se od imenice gradi isključivo pridjev.
- 2) ukoliko dobije proširenje nastavkom (– **ija**), onda od njega postaje imenički sufiks –**lija**.

¹³⁰ v. Markov, B.: O nastavcima, str.151-170

¹³¹ Babić, S.: Tvorba riječi, 268

¹³² Vokalna harmonija u sufiksaciji- prvi sufiks se opredeljuje prema posljednjem vokalu u korenu riječi, a ostali, ma koliko brojni, sufiksi slede njegovu prirodu. (Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 27)

¹³³ Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str.155

¹³⁴ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 245

Ovaj sufiks nije naročito produktivan, na šta ukazuje i broj ponuđenih primjera: *džamli*, *kadifli*, *kaldırlı*, *meraklı*, *merhametli*, *oılı*, *pamuklı*, *paralı*, *rahmetli*, *şuhveli*, *zeitinli*.

Sufiks **-lija**¹³⁵ je imenički sufiks.

Adaptirani model sufiksa **-li** je sufiks **-lija**. Veoma je produktivan u sh. jeziku.¹³⁶

S obzirom da je imenički sufiks, rod takvih imenica uslovljen je njihovim semantičkim vrijednostima i s obzirom na to, one dobivaju ili muški ili ženski rod.

- 1) muški rod dobivaju ukoliko označavaju nosioca osobine, zanimanje ili etnika.

Npr. *Sarajlija*, *sevdalija*, *zanatlija*.

- 2) ženski rod dobivaju ukoliko označavaju predmet ili prostorno određenje.

Npr. *fišeklija*, *kuburlija*.

Sufiks **-suz** je također turskog porijekla. U savremenom turskom jeziku ima 4 alomorfna oblika: **-siz** / **-sız** / **-süz** / **-suz** (vokalna harmonija).

Primjera za ovaj sufiks nema baš mnogo: *baksuz*, *hrsuz*, *ugursuz*.

Sufiks **-džik** se također u savremenom turskom jeziku upotrebljava u 4 alomorfne varijante: **-cik** / **-cık** / **-cük** / **-cuk**.

Funkcija ovog sufiksa jest iskazivanje deminutiva (umanjenica).

Ovaj sufiks nije ostvario značajniju upotrebu u jeziku.

Primjera nema baš mnogo: *kapidžik*, *kazandžik*, *arpadžik*.

Sufiks **-(h)ana**¹³⁷ je porijeklom od perzijske riječi *hane* = *kuća*, koji je turski jezik preuzeo i kao zasebnu leksemu ali i kao drugi dio brojnih složenica. Ova tvorbeno/leksički morphem, dospio je u bhs jezik i kao zasebna riječ *han* (*zgrada*, *svratište*, *prenočište za putnike*), ali i kao element složenica **-(h)ana**.

Ovaj sufiks se javlja u dva fonetska lika:

1. **s glasom h (-hana)** i
2. **bez ovog glasa (-ana)**.

Ovaj morphem je u funkciji sufiksa zadržao svoje osnovno značenje. Uvijek označava neki zatvoren prostor, građevinu i sl.

Sufiks **-(h)ana** je jako produktivan, s toga primjera ima mnogo: *hapsana*, *kafana*, *šišana*, itd.

¹³⁵ Isp. Markov, B.: O nastavcima, str.156-164 i Babić, Tvorba riječi, str. 187-188

¹³⁶ Đinđić, S.: Udžbenik turskog jezika, str. 245

¹³⁷ Isp. Markov, B.: O nastavcima, 153- 156

10. Hibridne tvorevine

Prema definiciji Rudolfa Filipovića¹³⁸ u pseudo posuđenice svrstavamo sve one oblike koji su sastavljeni od elemenata nekog ~ *izma* (kod nas orijentalizma), a da cjelina koju čine nije kao takva preuzeta iz kakvog jezika davaoca jer u njemu takav prototip modela ne postoji. Filipović pri tom ističe tri mogućnosti tvorbe navedenih oblika i to:

- a) kompozicijom: složenice,
- b) derivacijom: izvedenice i
- c) elipsom: skraćeni oblici sa ispuštenim nekim stranim elementom.¹³⁹

Opisni tip hibridne tvorbe: **neorijentalna osnova + sufiks orijentalnog porijekla** je veoma karakterističan i čest.

Građenje turskih riječi pomoću turskog sufiksa «*li*» (*lı*), «*lik*» (*lık, luk, lük*), «*ci*» (*cu, cü*), «*çi*» (*çı, çu, çü*) i «*lama*» ima jakog utjecaja na naš jezik tako da smo mi, po uzoru na turske riječi, mnogim našim riječima, pa i nekim internacionalnim izrazima, dodali ove turske sufikse i napravili naše kovanice.¹⁴⁰

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**li**» (**-lı**)

Pridjevski sufiks **-li** u hibridnoj tvorbi gradi pridjeve koji zadržavaju svoju osobinu indeklinabilnosti, ali nije tako čest u upotrebi.

Npr. dangubli, obrazli, zlatali

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**lik**» (**-lık, -luk, -lük**).

Vrlo je plodan u hibridnoj tvorbi. Učestvuje u tvorbi imenica.

Npr. bezobrazluk, lopovluk, nestašluk, prostakluk, prsluk, tvrdičluk

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**ci**» (**-cu, -cü**), «**çi**» (**-çı, -çu, -çü**).

¹³⁸ Filipović, Rudolf: Teorija jezika u kontaktu, str.193-194

¹³⁹ v. Vajzović, H.: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 161

¹⁴⁰ Škaljić, A.: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, str. 44

Ovaj sufiks također učestvuje u tvorbi imenica. Manje je produktivan od sufiksa «lik». Često prihvata i proširenje domaćim tvorbenim morfemima, formirajući tako nove imenice, pridjeve i priloge.

Npr. govordžija, provodadžija, račundžija, šaljivdžija, bojadžija

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**lama**»

Npr. korašlama, zavrzlama, grušalam.

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**lija**»

Sufiks –**lija** relativno je plodan u hibridnoj tvorbi, čak često prihvaćen i u standardno jezičkoj normi kao nezamjenjiv.

Npr. Bečlija, dugajlija, novajlija, režimlija, varošlija.

- Hibridna riječ sa turskim sufiksom «**(h)ana**»

Imenički sufiks – **(h)ana** javlja se samo u fonetskom liku bez etimološkog **h**. U hibridnoj tvorbi zadržao je svoje osnovno značenje, mada se najčešće javlja u nazivu tvornice sa određenom djelatnošću. Može se zamijeniti domaćim sufiksima – **ara**, **-arnica**, **-onica**.

Npr. ciglana, dvorana, kuglana, šećerana, staklana, oružana, pilana.

10.0. Hibridne složenice i polusloženice

Hibridne složenice i polusloženice kao i predhodni tipovi hibridnih tvorevina nastajale su u sekundarnoj adaptaciji na terenu jezika primaoca:

Npr. dvodinarka, dvokatnica, manipara, raznobojan, trobojan.

V. TRANSKRIPCIJA ARAPSKOG PISMA

Tabelarni prikaz transkripcije arapskog pisma

Tabela 50.

Arapska slova	Bosanska/ hrvatska/ srpska latinica	Turski jezik	Arapski jezik	Persijski jezik
elif: / hemze:	a	' — a — a	' — a (' a, ' ä, ' i, ' u)	' — a (a, e, i, u)
ب	b	b	b	b
پ	p	p	—	p
ت	t	t	t	t
ث	—	s	<u>t</u>	<u>s</u>
ج	dž	c	ğ	ğ
چ	č	ç	—	č
ح	h	h	ḥ	ḥ
خ	—	h	ḫ	ḫ
د	d	d	d	d
ذ	—	z	<u>d</u>	<u>z</u>
ر	r	r	r	r
ز	z	z	z	z
ژ	ž	j	—	ž
س	s	s	s	s
ش	š	ş	š	š
ص	—	s	ṣ	ṣ
ض	—	d	ḍ	<u>z</u>

ط	—	t (d)	ṭ	ṭ
ظ	—	z	ẓ	ẓ
ع	—	' (a, i, u)	‘	‘
غ	g	g — ğ	g	ğ
ف	f	f	f	f
ق	k	k	q	q
ك (kâf –i arebi)	k	k	k	k
گ (kâf – farisi)	—	g	—	g
ک (ince kef)	—	ğ — v	—	—
ل (sağır kef)	—	n	—	—
م	l	l	l	l
ن	m	m	m	m
و	n	n	n	n
ه	v	v	w	w
لا	h	h	h	h
ی	j	y	y	y
Vokali:	a	a	a	a
	e	e	e, ä	e
	i	i — ı	i	i
	o	o — ö	—	o
	u	u — ü	u	u — ü
Znak duljine	—	^	—	—

VI. SAVREMENA BHS KNJIŽEVNOST I ORIJENTALIZMI

Uvodne napomene o obradi i korpusu

U istoriji bhs jezika se zna da su leksički sloj orijentalizma uglavnom donjeli Turci. Zna se i to da te riječi, koje mnogi obično nazivaju turcizmima, nikako nisu isključivo turskoga porijekla. To su u najvećem broju riječi koje su i Turci preuzeli iz arapskoga ili iz perzijskoga jezika. Zbog toga se danas za te riječi upotrebljava još i naziv orijentalizmi.

„U poznatom rječniku Abdulaha Škaljića ima ih 8.742 za 6.878 « raznih pojmova ».
U Vukovom rječniku taj broj je ovakav: u prvom izdanju Vukovog rječnika, onome iz 1818., turcizmama ima oko 2500. Ako znamo da u tom rječniku ima ukupno 26.270 riječi, jasno nam je da tu na turcizme otpada skoro jedna desetina cjelokunog leksičkog fonda. U drugom izdanju vukovog rječnika, koji ima preko 40.000 odrednica na turcizme otpada oko 3.700 riječi. Dakle isti procentualni odnos. Ove brojke jasno govore koliko su turcizmi ušli u naš jezik, svakodnevni život i postali sastavni dio naših svakodnevnih izražajnih mogućnosti.”¹⁴¹

Korpus je vremenski omeđen na XX stoljeće, a teritorijalno na bosanskohercegovačko područje.

Pri odabiru korpusa vodilo se računa i o tome da među odabranim djelima bude zastupljena i poezija i proza i drama, te književnici sva tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini.

U istraživani korpus uvršteni su sljedeći pisci, za koje ćemo dati osnovne podatke, odnosno kraću biografiju.

Zija Dizdarević (1916 – 1942) : *U bosanskoj kafani, Blago u duvaru – pripovijetke* (Pripovijetke, Svjetlost, Sarajevo, 1948)

¹⁴¹ Peco, A.: Radovi o turcizmima, str. 319.

Zija Dizdarević rođen je u Vitini kod Ljubuškog 18. februara 1916. godine, ali su njegovo djetinjstvo i mladost vezani za Fojnicu, gdje je njegova porodica preselila 1920.

Kao srednjoškolac objavio je prve književne radove, učestvovao je u đачkim štrajkovima zbog čega je hapšen.

Godine 1937. upisao se na studij pedagogije u Beogradu, gdje je objavljivao književne radove u brojnim listovima.

Učestvovao je u političkom djelovanju bosanskih studenata u Beogradu (klub „Petar Kocić“) i u Zagrebu (časopis „Putokaz“).

U prvoj godini Drugog svjetskog rata djelovao je kao ilegalac u Fojnici i Sarajevu.

U proljeće 1942. uhapšen je u Sarajevu, dan prije odlaska u partizane, odveden u zloglasni logor Jasenovac i odmah ubijen.

Bibliografija:

Pripovijetke (1948) - objavljeno posthumno

Prosanjane jeseni (1959) - objavljeno posthumno

Sabrana djela (1968) - objavljeno posthumno

Blago u duvaru (1983) - objavljeno posthumno

Miljenko Jergović (1966) : *Gurbet, Idžtiħad – pripovijetke* (Zbirka pripovijetki: *Inšallah Madona, inšallah*, Civitas, Sarajevo, 2004)

Miljenko Jergović, pisac priča, dramskih tekstova, pjesama i novinskih članaka, najpoznatiji kao autor pripovijetki tematski vezanih uz Bosnu i Hercegovinu, rođen je i odrastao je u Sarajevu, gdje je diplomirao filozofiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Prvom pjesničkom zbirkom "Opservatorija Varšava" objavljenom 1988. godine, za koju je dobio Goranovu nagradu i Nagradu Mak Dizdar, prepoznat je njegov književnički talent.

Godine 1992. počinje saradnju s tjednikom "Nedjeljna Dalmacija", te 1993. godine kao novinar i urednik seli u Zagreb.

Njegova prva, najpoznatija i najuspješnija zbirka pripovijetki - o kaotičnoj svakodnevnici života u zaraćenoj Bosni i Hercegovini "Sarajevski Marlboro", objavljena 1994. godine, osigurava mu međunarodno priznanje.

Djelo je nagrađeno Nagradom za mir Ericha-Marije Remarquea i Nagradom Ksaver Šandor Gjalski.

Od tada objavljuje pripovijetke, eseje i romane različite tematike, kao i kolumne i članke u brojnim izdanjima sa područja bivše Jugoslavije, kao što su "Feral Tribuna" iz Splita, "Globus" iz Zagreba i "BiH Dani" iz Sarajeva.

Bibliografija:

Opservatorija Varšava (1988)
Sarajevski Marlboro (1994)
Mama Leone (1999)
Historijska čitanka (2000)
Dvori od oraha (2003)
Rabija i sedam meleka (2004)
Inšallah Madona, inšallah (2004)
Drugi poljubac Gite Danon (2007).

Nagrade :

Nagrada Društva pisaca BiH
"Nagrada Mak Dizdar" za poeziju
"Goranova nagrada" za poeziju
"Nagrada Veselko Tenžera"(1990.) za novinarstvo
Nagrada "Ksaver Šandor Gjalski" (1994.)
"Posebna mirovna nagrada Erich-Maria Remarque" grada Osnabrücka (1995.)
Talijanska književna nagrada "Premio Grinzane Cavour" za knjigu "Mama Leone" (2003.)
Godišnja Nagrada Matice hrvatske za književnost i umjetnost "August Šenoa" za knjigu "Buick Rivera" (2002.)

Svetozar Ćorović (1875 – 1919) : *Kao Vihor – drama u četiri čina* – (*Antologija bosanskohercegovačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 2000)

Najznačajniji hercegovački pripovjedač.

Rođen je u Mostaru, te sa Aleksom Šantićem i Jovanom Dučićem čini čuvenu mostarsku trojku i jedan od tvoraca književnog preporoda na području Hercegovine. Bio je osnivač časopisa „Zora“, kao i urednik časopisa „Narod“.

Kako je najveći dio svog života proveo u rodnom gradu, Mostaru, taj dio Hercegovine je bio njegova najveća inspiracija.

Svoje književno stvaralaštvo, započeo je lirikom. Također je pisao drame i romane.

Pričao je priče iz života malih, običnih ljudi, od trgovaca, zanatlija, vojnika do svećenika i bivših plemića.

Bibliografija:

Poletarke, Pjesme (1894)

Razoreno gnijezdo, Pripovjetke (1898)

Iz moje domovine, Pripovjetke (1898)

Stojan Mutikaša, Roman (1907); Film: Jugoslavija (1956)

Komšije, Novela (1912)

Jarani, Roman (1913)

Sabrana djela, 10 knjiga (1967)

Abdulah Sidran (1944): *Dernek u Sarajevu, sjeseni 1769 – pjesma* (Zbirka pjesama: *Sarajevski tabut*, Civitas, Sarajevo, 2004)

Abdulah Sidran je bosanskohercegovački pjesnik, prozaik i filmski scenarist.

Osnovnu školu, gimnaziju i Filozofski fakultet pohađao je u Sarajevu. Uređivao omladinske listove i časopise, predavačke tribine i sl.

U književnosti se javio sredinom sedamdesetih godina, pjesmama i prozom, u generaciji mladih književnika koju često nazivaju "šezdeset-osmaškom".

Za svoje pjesničke knjige nagrađivan je najznačajnijim književnim i društvenim priznanjima kao što su: Šestoaprilska nagrada grada Sarajeva, Godišnja nagrada Udruženja književnika BiH, Godišnja nagrada Izdavačkog preduzeća "Svjetlost", Zmajeva nagrada, itd.

Njegova knjiga poezije "Sarajevski tabut", nagrađena je priznanjem "Nagradom slobode", PEN-centra Francuske.

Jedan je od najznačajnijih filmskih autora (scenarista) u eks-jugoslavenskoj kinematografiji ("Sjećaš li se Dolly Bell?", "Otac na službenom putu", reditelja Emira Kusturice, "Kuduz" Ademira Kenovića)

Kao filmski autor, dobitnik je brojnih nagrada i priznanja. Član je Akademije nauka i umjetnosti BiH i majstorski kandidat u šahu. Živi i radi u Sarajevu i u Goraždu.

Važniji pjesnički naslovi:

Šahbaza, Sarajevo (1970)

Kost i meso (1976)

Sarajevska zbirka, Sarajevo (1979)

Bolest od duše, Nikšić (1988)

Sarajevski tabut, Sarajevo (1993)

Nagrade:

Šestoaprilaska nagrada grada Sarajeva,

Godišnja nagrada Udruženja književnika BiH,

Godišnja nagrada Izdavačkog preduzeća „Svjetlost“,

Zmajeva nagrada

Nagrada Skender Kulenović 2002. (za dramski tekst „U Zvorniku ja sam ostavio svoje srce“)

Priznanje „Bosanski stećak“ 2004.

Plaketa Kantona Sarajevo 2006.

Ivo Andrić (1892 - 1975) : *Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika* – romani (*Na Drini ćuprija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980; *Travnička hronika*, Civitas, Sarajevo, 2004)

Rođen je u Dolacu kraj Travnika.

Bio je pripovjedač, romansijer, esejist, pjesnik. Studirao je filozofiju, odsijek slavenske književnosti i povijesti u Zagrebu, Beču, Krakovu i Gracu, gdje je 1923. godine i doktorirao sa disertacijom: O duhovnom životu Bosne pod Turcima.

Kao srednjoškolac i student Andrić sudjeluje u naprednoj djelatnosti revolucionara omladine -Mlada Bosna- koja se bori za nacionalno oslobođenje. Za vrijeme drugog svjetskog rata živi povučeno u okupiranom Beogradu, ne dozvoljavajući nikakvo preštampanje i objavljivanje svojih djela.

Prve književne radove, stihove, objavljuje kao maturant 1911. godine u časopisu Bosanska vila, a nešto kasnije i svoje prevode.

Godine 1918. Objavljuje knjigu lirske proze *Ex Ponto* , te 1920. godine knjigu pjesama u prozi *Nemiri*.

Univerzalnu književnu veličinu i svjetsku priznatost, ostvario je svojim proznim opusom, kojemu na početku stoji pripovijetka *Put Alije Đerzeleza* 1920.

Nastavlja se nizom pripovjedačkih zbirki, te romanima *Travnička hronika* 1945. god, *Na Drini Ćuprija* 1945. god, *Gospođica* 1945. god.

Prokletom avlijom 1954., Andrić je dostigao vrhunac književnoga umijeća.

Godine 1956. Dobio je povelju za životno djelo, najvišu književnu nagradu u zemlji, 26.10.1961. godine dodjeljena mu je Nobelova nagrada za književnost.

Bibliografija:

Ex Ponto (1918)

Nemiri (1920)

Put Alije Đerzeleza (1920)

Gospođica (1945)

Travnička hronika (1945)

Na Drini ćuprija (1945)

Priča o vezirovom slonu (1948)

Prokleta avlija (1954)

Omerpaša Latas, objavljeno posthumno (1977)

Meša Selimović (1910 – 1982): *Derviš i smrt* – roman (*Derviš i smrt*, Svjetlost, Sarajevo, 1967)

Meša Selimović je rođen 1910. godine u Tuzli. U rodnom gradu završio je osnovnu školu i gimnaziju.

1930. upisao se na studijsku grupu srpskohrvatski jezik i jugoslovenska književnost Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Prve dvije godine II. svjetskog rata živi u Tuzli, gdje ga hapse zbog saradnje sa NOP-om (Narodni Oslobođilački Pokret). 1943.godine prelazi na oslobođenu teritoriju, postaje član KPJ (Komunistička partija Jugoslavije), te politički komesar Tuzlanskog odreda, 1944. godine prelazi u Beograd i obavlja značajne političke i kulturne funkcije.

Od 1947. godine živi u Sarajevu i radi kao profesor Više pedagoške škole, docent na Filozofskom fakultetu, umjetnički direktor "Bosna-filma", direktor drame Narodnog pozorišta, glavni urednik IP "Svjetlost". 1971. godine penzioniran je i seli u Beograd. Biran je za predsjednika Saveza književnika Jugoslavije, bio je počasni doktor Sarajevskog univerziteta (1971), redovni član ANUBiH i SANU. Dobitnik je brojnih nagrada od kojih su najznačajnije NIN-ova nagrada (1967), GORANOVA nagrada (1967), Njegoševa nagrada (1967), potom Dvadesetsedmojulska SRBiH, nagrada AVNOJ-a, itd.

Umro je 11. VII 1982. godine u Beogradu.

Bibliografija:

Tišine, Svjetlost, Sarajevo (1961)

Eseji i ogledi, Veselin Masleša, Sarajevo (1966)

Derviš i smrt, Svjetlost, Sarajevo (1966)

Za i protiv Vuka, Matica srpska, Novi Sad (1967); Svjetlost, Sarajevo (1970)

Tvrđava, Svjetlost, Sarajevo (1970)

1. Mjesto orijentalizama u književnoumjetničkom djelu

Orijentalizmi su u književnoumjetničkom djelu, pogotovo u poređenju sa nekim drugim funkcionalnim stilovima izrazito prisutni:

- kod velikog broja književnih stvaralaca dobijaju značajno mjesto u upotrebi, dajući tako poseban stilski naboj i funkcionalnom stilu i pojedinačnom izrazu.

Pored onih leksema koje su nezamjenjive u svakodnevnoj upotrebi, veliki broj primjera aktualizira se s namjerom da se dočara određeno vrijeme ili da se pripovijedanje "smjesti" u odgovarajući prostor karakterističan po orijentalnoj tradiciji. Uz to, znatan dio orijentalizama upotrijebljenih u beletrističkom izrazu, stilski je markiran.

Takvim izborom leksike postiže se i ljepota i preciznost kazivanja, pa nije rijetka pojava da se, i pored postojanja odgovarajućeg sinonima za određeni orijentalizam, u stanovitom kontekstu upravo orijentalizam čini nezamjenjivim.

Ponekad se riječi orijentalnog porijekla nađu i u tautološkim i pleonastičkim izrazima, obično u funkciji postizanja ekspresivnosti, intenziviranja značenja ili, u slučajevima relativne sinonimije, jasnijeg kazivanja.¹⁴²

Kao što smo već naglasili u jezičkom razvoju nije bila od malog značaja činjenica da je u prvom standardizovanom rječniku jezika Srba - „Srpskom rječniku“ Vuka St. Karadžića objavljenom 1818. godine – sadržano mnoštvo orijentalizama, kao *de facto* korišćenih riječi i izraza u govoru odnosno komuniciranju Južnih Slovena tog i srodnih govora.

„Evidentno je i to da su prosječno obrazovani stanovnici tog vremena – u okolnostima duge vladavine Osmanskih Turaka - dobro poznavali orijentalizme, ali je takođe izvjesno da je "verifikovanje" tih izraza u pomenutom rječniku od uticaja na dalje postojanje orijentalizama u bhs jeziku, jer pobjedom Vukove kulturne reforme u Srbiji, nov jezik, na osnovama štokavskog narječja, postaje krajem 19. vijeka dominantan i u Hrvatskoj, pa je na tim temeljima izrađen i „Hrvatski pravopis“ 1892.“¹⁴³

Međutim, ono što je vrijedilo za Vukovo doba, nikako ne vrijedi i za naše doba. „Turcizmi su u novijim generacijama sve manje poznati. A bez tog leksičkog sloja, čini mi se mnoge pjesme, mnoga literarna ostvarenja iz prošlog vijeka i ne samo prošloga, gubili bi od svoje ljepote. Ko želi osjetiti ljepotu tih literarnih ostvarenja, neka pogleda u rječnike, neka malo dublje zaroni u te pjesme, tek onda će osjetiti svu njihovu ljepotu.“¹⁴⁴

Neizbjegno je za reći, da je široka upotreba orijentalizama imala je znatnog utjecaja i na narodno književno stvaralaštvo.

U ranijim vremenima su anonimni narodni stvaraoci, a u 19. i 20. vijeku poznati literarni autori, orijentalizme koristili uglavnom „tematski“, to jest kada je to odgovaralo sadržini radnje ili govoru likova, ili kada je valjalo nešto posebno i efektno naglasiti.

¹⁴² Anđelković, Z.: Turcizmi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, str 13

¹⁴³ Anđelković, Z.: Turcizmi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, str 15

¹⁴⁴ Peco, A.: Radovi o turcizmima, str. 320.

Primjera u narodnoj epici ima veoma mnogo, npr:

“ Paša viknu delibašu Muju, hajde Mujo povedi delije; zatim:

“ Đul-Fatima po đul-bašči šeta; (primeri po Škaljiću, nap).

Naše dalje izlaganje odnosi se na savremenu BiH književnost i autore iz XX. stoljeća, stoga posvetit ćemo se upravo njima.

2. Kreativno « akcentovanje» orijentalizama u novijem književnoumjetničkom stvaralaštvu

“ Za nas je, ovom prilikom značajna konstatacija da je čitava Bosna, kao i Hercegovina, imala skoro identičnu sudbinu u prošlosti - dugo vijekova bile su pod tuđinskom vlašću, dugo vremena vodila se borba za goli opstanak. Na cijelom ovom prostoru imamo, uz to, nastanjene pripadnike triju naših konfesija i oni su, dobrim dijelom, svuda izmiješani. Na cijelom ovom prostoru imamo, još i danas, vidnih tragova tih minulih vremena. Pa i u oblasti jezika. Brojni su, na primjer, turcizmi u svakom govoru Bosne i Hercegovine. Istina, ne svuda i u podjednakom broju, ali bez sumnje, taj leksički segment još istrajava u rječniku i najširih društvenih slojeva.”¹⁴⁵

Teško je naći posca sa bosanskohercegovačkog govornog područja u čijim djelima nema riječi orijentalnog porijekla.

To vrijedi i za starije i za novije književne stvaraoce.

Broj turcizama u jednom književnom djelu i njihova funkcija u njemu, mogu biti uslovljeni npr. vrstom književnog djela, tematikom o kojoj se piše, porijeklom i stepenom obrazovnosti pisca, porijeklom i stepenom obrazovnosti lica koja se javljaju u književnom djelu i sl.

Govorna sredstava kojima se služimo u svakodnevnoj komunikaciji mogu biti različito stilski obojena, imati različite stilske vrijednosti, javljati se u funkciji različitih stilema.

Tako i u djelima bosanskohercegovačkih pisaca, vrlo često, se javljaju lokalne govorne osobine kao stilske posebnosti njihovog književnog djela.

To vrijedi i za književno djelo **Zije Dizdarevića**.

Naime, pisana riječ Zije Dizdarevića zna za orijentalizme, s obzirom na sredinu o kojoj piše, kao i vrijeme kada piše.

Orijentalizmi u djelima Zije Dizdarevića dolaze kao posebno stilsko obilježje, kao govorna osobina koja čini sastavni dio izražajnih sredstava njegovih junaka, što će najbolje pokazati sljedeći primjeri.

¹⁴⁵ Peco, A.: Radovi o turcizmima, str. 350

Primjeri iz priče: U bosanskoj kafani

Do Ešrefa je Suljaga. Razliše iz jedne džezve u dva fildžana pa srču. Čute. Do njih Ahmetaga. Dimi i čuti. Pa Mašo, Mušan, Mešan, Ibro. Puše i čute.

[...]

Suljaga čuti. U Mešana na lijevom koljenu fildžan s kafom, a na desnom savija cigaretu "tančicu". Čute ljudi naslonjeni na zidove.

Čuti i dim.

Cigare i čibuci, lule, ispružene ruke što su zaboravljene stale u pokretu, sve je to zabodeno u mekan, bolesno-prljav vazduh, i miruje.

Poslije otegnute, plačne škripe vrata, ču se Muhamedbegov selam. Beg sjede na klupu. Vazduh topao pokrenu se. (Dizdarević Z.: 1948, 2)

Primjeri iz priče: Blago u duvaru

Kad se rat svrši i malo poslije, pošto Fadilbeg i Mustajbeg i Junuzaga i Jusufaga i Mula Čejvanaga, što 'no kažu, za noć ostadoše bez onih silnih kmetova i njiva, a po čardacima krovovi počеше prokišnjavati, Ibrišimu nešto sinu. Sjedeći u dućančiću, memljivom i mračnom, sabirući iz dana u dan dugove od uzajmljenog novca i "kontajući" kamate što su se još od ratnih dana gomilale, on je dočekao da Jusufagina magaza što je bila odmah do njega, bude jednog dana ispražnjena i zatvorena.

[.....]

Jakako - proteže se iza sofre presit i dremovan Ibrišim. - Pa, inšalah, oboriću i Adema, s lijeve strane mog dućana, šta će njemu onaj ćumez kad nejma ništa unutra, a ni on nije nikakav tr... bh! elhamdulillah, trgovac. A kad i on propane, kupiću mu dućan, pa, akobogda, od četiri ćefenka, bh! (Dizdarević, Z.: 1948, 45)

Kao što se može odmah zamijetiti u djelima Zije Dizdarevića može se razlikovati nekoliko grupa ličnih imena orijentalnog porijekla, a svaka od tih grupa ima svoj posebno stilsko obilježje.

Lično ime u djelima Dizdarevića ima ne samo svoje nacionalno nego i klasno obilježje, kao takvo se javlja i sa posebnom stilskom vijednošću.

Također je i veliki broj imenica koje nose emocionalno, ekspresivno ili kakvo durgo obilježje. Mnogo je orijentalnih riječi koje upotrebljava ovaj autor, a koje imaju svoj adekvatni sinonim u bhs jeziku, međutim, upotrebom bilo koje zamjenske riječi, pisac bi narušio vjerodostojnost date situacije. Npr. Imenica *sofra* – mogla bi se zamijeniti nekom drugom riječju, npr. *trpeza* i sl.

Miljenko Jergović

Bilo bi suludo ne spomenuti mladog bosanskohercegovačkog književnika, koji je s nepunih četrdeset godina oblikovao takav opus i ostvario takvu međunarodnu književnu reputaciju kakvima je teško naći usporedbu.

Kao i većina bosanskohercegovačkih književnika, kako starijih generacija, tako i ovih mlađih i kod Jergovićevog leksičkog fonda može se uočiti niz orijentalizama, što će primjeri iz njegove pripovjedačke zbirke: “Inšallah, Madona, Inšallah” najbolje pokazati.

Interesantno je za istaći i to da je ova zbirka nastala kao “prozni remiks bosanskih sevdaliniki”.

Orijentalizmi koje nalazimo u pisanoj riječi Miljenka Jergovića, nisu po svojim stilskim vrijednostima svi isti. Među njima ima takvih koji čine sastavni dio bosanskohercegovačkog rječnika, zbog nepostojanja vlastitih riječi za označavanje onoga što se imenuje tim tuđicama, a ima i takvih orijentalizama koji su vezani za određene društvene sredine bosanskohercegovačkog jezičkog područja. Međutim, svaki od njih, također može imati i posebno stilsko obilježje.

Kod Jergovića se mogu izdvojiti dvije grupe takvih riječi, a to su: prva grupa: *lična imena* i druga grupa *zajedničke imenice*.

Primjeri iz pripovjetke: Gurbet¹⁴⁶

Zovem se Mustafa, ali sam Gurbet od vremena kad pokopasmo oca. Iz kuće više nisam izašao da ne ureknem nečije dijete kada me pogleda.

Nego stojim na pendžeru, a ljudi neka paze da svoju djecu ne puštaju niz Gurbetov sokak. (Jergović, M.: 2004, 7)

¹⁴⁶ Priča je nastala po pjesmi: *Okreni se niz đul bašču*. (Jergović, M.: Inšallah, Madona, Inšallah, str. 364)

Kad mi dodije gledati svijet koji ne prolazi, stanem pred bašču iza kuće i čekam gdje će koja ruža procvasti. Svojim ih rukama sadim, svake godine po dvije – tri. Meni se svaka primi, a drugima neće pa se moja mater Sena hvalila komšinicama. One nisu vjerovala, a kada su prvi puta u bašču došle, umalo što im se oči nisu zapalile. Dvije stotine crvenih ruža, kao da je neko ognjem zasuo kaldrmu i ne gasi se sve dok ne zapuše vjetar i ne rastjera latice po cijeloj čaršiji. (Jergović, M.: 2004, 7)

Često se dešava da se u istoj službi nađu dva ili više imana, da se različitim imenima oslovljava isto lice: pored zvaničnog imena, koje lice dobija pri rođenju, tu dolaze različiti nadimci, dobijeni u sredini u kojoj se ličnost o kojoj je riječ kreće.¹⁴⁷

Ovo posljenje ime, može biti različitog porijekla, i, što je značajno, obično potiskuje iz svakodnevne upotrebe ono prvo, zvanično, ime; ona druga imena, nadimici, često nose u sebi prizvuk socijalne obilježnosti.¹⁴⁸

Kao što vidimo iz datih primjera i Jergović je izborom imena za svoje junake odredio njihovu društvenu pripadnost, samom nadimku Gurbet dao je sociološku komponentu i kao takav stilski je markiran, tj. samim tim dao je ovom imenu i posebnu stilsku vrijednost.

Primjeri iz pripovjetke: Idžtiħad¹⁴⁹

Veli, neka bude petak, u prvoj sedmici nakon ramazana, taman je pola aprila kad grad probehara, ljudi sjede u baščama i akšamluče, a poslije neka dođu u Central, pa vide i čuju kako je to kad najveći odlazi. Dva mjeseca se po gradu pričalo kakav će biti Alagin oproštaj. (Jergović, M.: 2004, 194)

¹⁴⁷ Peco, A.: Radovi o turcizmima, str. 337

¹⁴⁸ Jovović, D.: O jeziku i stilu književnog dela Vidosava Stevanovića, str. 158)

¹⁴⁹ Pjesma: Đulzulejha. Zanimljiva je Đulzuleha, jest sevdalinka, ali najveće je sevdalije teško mogu otpjevati (izuzetak je Safet Isović). Zato što druge pjesme traže pjevanje ispod glasa, samosavladaivanje, tihost, a ova je sve suprotno od toga.

Naslov priče je tebao biti Džihad, ali kako je ta riječ u našim i svim europskim jezicima poprimila niz sekundarnih i počesto nakaradnih značenja i konotacija, previše bi mi vremena trebalo da čitateljima objašnjavam da moj džihad nema veze s ratom. Ali onda sam kod Assije Djebar našao riječ idžtiħad koja označava intelektualni napor u traganju za istinom, za razliku od džihada koji je unutarnja borba koja se preporučuje svakom vjerniku. Bog zna tko je vjernik, a tko nije.... (Jergović, M.: , str. 367)

Dok je trajao ramazan, pa se išlo okolo po iftarima, a grad živio cijele noći, nekako se o Alagi Idrizoviću više nije ni govorilo... [...] Dode tako ponedjeljak, dan nakon Bajrama, kad eto ti meni Alage. (Jergović, M.: 2004, 195)

Pa kad god bi nešto naopako pošlo zato što je neko naopako učinio ili rekao, tetka Belkisa bi rekla – eto te ko rahmetli Izet Komušin. Kad bi se sabrale sve prilike u kojima je to govorila, i svi kojima je govorila, rahmetli Izet Komupin bio bi jado, plačipička, emotivac, peder, lopov, bezbožnik, džamijski miš, guzica, kabadahija, siledžija, ugursuz..., i sve mi se nešto čini da je tetka Belkisa pod njegovim imenom vidjela samoga šejtana u svim njegovim, uglavnom sitnim, ali nekad i pokrupnim šejtanlucima. (Jergović, M.: 2004, 198)

Dobra mu kafana bila, ne prođe vikend, a da krv ne poteče. Ja dignem Đulzulejhu, a već jaran jarana tresne bocom po glavi. Takav je svijet, nisu kao Sarajlije, u Živinicama su se derneći vazda mjerili po tome koliko je glava razbijeno. A nisu voljeli sevdah, onaj koji muči dušu, nego samo ove jače pjesme, i poneku srpsku, posavski bećarac i sve od čega se lako gine. (Jergović, M.: 2004, 208)

Iz datih primjera prije svega se može uočiti upotreba imenica orijentalnog prijekla koje su vezane za islamsku religiju. Ove riječi nemaju neku posebnu emocionalnu ili ekspresivnu komponentu, ali su na izvjestan način ipak stiliski markirane, zbog svog vezanja za određenu društvenu sredinu.

Za razliku od njih riječi kao što su *probeharati*, *bašča*, *kabadahija*, *siledžija*, *ugursuz*, *šejtan*, *akšamlučiti*, *sevdah* i sl., imaju izrazitu emocionalnu i ekspresivnu konotaciju, tj. iskazuju različita emotivna i pihička stanja.

Sasvim izvesno je da su orijentalizmi i kod drugih autora, pričama davali prijeko potrebnu boju ili aromu izvornosti. To su bile sasvim odomaćene orijentalne riječi ili one koje bi izražavale „tipičnost“ situacije, govora i likova. Tako da nije ni izuzetak, poznati hercegovački autor **Svetozar Ćorović**.

I Svetozar Ćorović pribjegava upotrebi orijentalizma s ciljem karakterizacije jezika likova, kao i za isticanje vremenskog i lokalnog kolorita.

U svojim djelima je imenicama preuzetim iz turskog, arapskog ili perzijskog jezika, stvorio autentičan okvir u koji je smjestio radnju, upečatljivo prikazao enterijer, pokazao društvene prilike i odnose, opisao obrede i običaje, naslikao likove (ne samo karakterističnim pojedinostima njihove spoljašnjosti, nego i njihov unutarnji svijet - emocije, poimanje života, moralna svojstva, vjerovanja).

Kao veoma intereressantna zapaska iz sljedećih primjera je, što je Ćorović zadržao inače veoma nestabilan *fonem h* u bhs jeziku u pojedinim riječima kao što su *sahat i kahva*, dok je u rječi *duhan* došlo do zamjene *h > v*, tj. u *duvan*.

Naime, “sa stajlišta regionalne distribucije, *etimološko h* evidentno se čuva u bosankome jeziku, pa, moglo bi se ustvrditi, znatno i u jeziku što je u upotrebi na prostoru Bosne i Hercegovine, dok je *sekundarno h* u orijentalizmima bezmalo prisutnije kod pisaca sa šireg bhs jezičkog područja, izvan BiH, obično iz razloga neupućenosti u etimološke vrijednosti. Prema kritriju nacionalno-konfesionalne pripadnosti bh. pisaca, *fonem h* apsolutno dominira kod Bošnjaka muslimana, a u funkciji karakterizacije jezika likova muslimaske pripadnosti čak izrazito i, reklo bi se, simptomatično. Takva pojava objašnjava se s jedne strane lingvističkim faktima - u orijentalizmima je *h* vrlo frekventan fonem, a s druge strane utjecajem ekstralingvističkih činilaca i psihološkog momenta: potreba da se i jezičim sredstvima – a *h* jeste u tom smislu markantan glas – istaken nacionalni identitet, i slično.”¹⁵⁰

U svakom slučaju, *fonem h* je u bhs jeziku veoma nestabilan i to ne samo u narodnom govoru već i u standardnom jeziku, te otvara vrata mnogim lingvistima da se bave upravo ovom problematikom, a ono što nas trenutno interesuje jesu primjeri iz drame: Kao Vihor, koji slikovito prikazuju kako je Svetozar Ćorović još jedan od BiH književnika koji se obilato koristio orijentalizmima.

¹⁵⁰ Vajzović, Hanka: Orijentalizmi u književnom djelu, str. 220-221

Primjeri iz drame: Kao Vihor

“Golema, ravna avlija, izvezena sitnom kaldrmom. Između šarenkastih obuljaka kaldrmskih probija svilasta trava. Po avliji poredani stolovi, stari i novi, zdravi i sakati, prekriveni čistim, rumenksarim trpežnjacima....” (Ćorović, S.: 2000, 23)

“Za jednim stolom sjedi hadži Hasan. Star, prosjed Musliman, sa kratkom, potresanom bradom, koja mu obramljuje bucmasto lice, i sa podstriženim brkovima, koji usu počadali od duvanskog dima. Iza vekikog turbana, što mu je omotan oko glave proviruju prelomljene naočari i strši nekakva izgužvnana hartija. Blizu njega, za omanjim stolom, uzvalio se na stolici Živko, prozvan Amerikanac, jer se nedavno povratio iz Amerike. Nizak je, dežeksast čovjek, širokih pleća i bikovski jakog vrata. Brkovi mu pali po ramenima. Kao gotovo svaki seljak, koji se počinje bogatiti, voli da se kiti zlatom: prsti mu prepuni prstenja, a debeli sahatni lanac raširio se preko čitavih prstiju.” (Ćorović, S.: 2000, 23)

“HADŽI HASAN: (*sjetno*) I krivo mi, ljutim se kad vidim kako sad posluje ovuda, naređuje, zapovijeda, brine se o svemu..... Krivo mi! ... (*Kao da sam sebe pita*) Zar ona za posla, za brige, za rada? ...Jok bre! ... Zašto nam je život, bolan? Zbog sevdaha!.. A sevdah bez žene? ...Može li?... Za sevdah je nju Alah i stvorio. Samo za sevdah...”
(Ćorović, S.: 2000, 27)

“Nedaleko od peći, na čilimu kojim je zastrt čitav pod sobnji, rumeni se veliki kahveni ibrik, oko kojega su rasturena nekolika fildžana.

Unaokolo, ispod zidova, uzdižu se široki minderluci, prekriveni skupom placičastom čohom, a od zida oivičeni teškim jastucima.” (Ćorović, S.: 2000, 37)

“OLGA: Kidisao bi, može biti, kad bih ga kidisala sebi prije njega... A to neću! Rekla sam da neću...” (Ćorović, S.: 2000, 63)

U pjesmi: Dernek u Sarajevu, sjeseni 1769, **Abdulaha Sidrana**, orijentalizmi također imaju naročitu i upečatljivu umjetničku funkcionalnost u umjetnički snažnom dočaravanju života, istorijske tradicije, odnosa i mentaliteta ljudi u Bosni i Hercegovini.

Već u samom naslovu pjesme je orijetalizam *dernek*, koji ima adekvatnu zamjenu u bsh jeziku, kao što su riječi *veselje*, *slavlje* i sl.

Sidran, koristi orijentalizme usmjereno, za posebnu akcentuaciju iznjete poruke, kao i za posebno efektne misaono-jezičko-stilske literarne kompozicije.

Primjeri iz pjesme: Dernek u Sarajevu, sjeseni 1769

Nakav iz Misira – grdne je pare narodu uzo!-

dovuče ticu: ni kokoš ni krava, dugonogo, dugovrato,

ne leti, al što potrčat može – da Bog sačuva

i sakloni! Drugi opet, onu zvjerku, majamuna,

hajvan ko insan – tobe jarabum, tobe estagfirulah!

Stvori se odnekud i Ciganin Smoljan, što ljudima kamen iz beške vadi, i onaj Bećo što očima bendija.

Gruhaju topovi s Tabija, šenluči muško, šenluči

žensko, šenluči staro i mlado, prižmirila vlast

na svako svoje oko- hudovačke birtije proradile,

bećarnice – pune žennska svijeta! Mnogo je namah

pametna da zna; ovo na dobro izijati ne more! Ali,

kad je dernek – nek i hala gori!

Trže se prikunjala vlast, progleda na svako oko,

posvuda razape uši, pokažnjava šegrte i kalfe,

pozatvara birtije i kahve, hudovicama grdne globe

odreza, a narodu, po muškoj glavi kućnoj – porez

ratne štete. (Uvelo se tako u običaj bilo: dodaj,

doprinesi, kad državi prigusti!)

(Sidran, A.: 2004, 88,89)

Za kraj ovog izlaganja, bilo bi šteta, barem ukratko ne spomenuti još dva veoma značajna pisca za Bosnu i Hercegovinu.

Riječ je o **Ivi Andriću i Meši Selimoviću**.

Koliko su orijentalne riječi bitna literarna određenja i za ova dva autora, govori i to što se u djelima, Ive Andrića: „**Na Drini ćuprija**“ i Meše Selimovića: „**Derviš i smrt**“ već u naslovu vide umjetnička obojenja orijentalnim riječima:

ćuprija > tur. riječ köprü - most, odnosno

derviš > tur. riječ derviş – 1. pripadnik derviškog reda; 2. povučen i pobožan čovjek

Djela tih pisaca vezana su, inače, za podneblje Bosne i Hercegovine i život njenih ljudi, gdje je pisano i govorno korišćenje orijentalizama i najrasprostranjenije.

Naime, sredinom 20. vijeka, posebno u kapitalnim delima Ive Andrića i Meše Selimovića, dolazi do primjetne transformacije u literarnom postupku pisaca, vezanom za korišćenje orijentalizama

Autori učestalom upotrebom orijentalnih riječi snažnije dočaravaju duh, naravi, navike pa i filozofiju ljudi određenog miljea i razdoblja.

Dobitnik Nobelove nagrade **Ivo Andrić** kao autor predstavlja simbol uspjeha literarnog „ugrađivanja“ orijentalizama u opšti jezik svojih djela.

Prostor od Travnika, za koji ga veže najranije djetinstvo, preko Višegrada, za koji ga vežu najljepši dani, do Sarajeva, u kome se oblikuje njegovo gledanje na svijet oko sebe, čine okosnicu njegovih budućih stvaralačkih poduhvata.

„Moja literatura stoji na liniji između Travnika i Višegrada, tamo gdje leži srž moga života”¹⁵¹

Primeri iz djela: „Na Drini ćuprija“:

.....“ U Vezirovo zdravlje jelo se, pilo, sviralo, igralo i pevalo; priredjene su konjske i pešačke trke; sirotinji su deljeni meso i slatkiši. Na trgu koji vezuje most sa čaršijom kuvala se u kotlovima halva i onako vruća delila narodu.

¹⁵¹ Popović, R: Kazivanja o Andriću, str. 180

Tada se osladio i onaj koji ni na Bajram nije. Do u sela oko kasabe doprla je ta halva i ko god je okusio pozeleo je zdravlje Veziru i njegovim građevinama.“ (Andrić, I.: 1980, 85)

Primjeri iz Andrićevog djela: „Travnička hronika“:

„Najveći i najlepší poklon o babinama došao je od Vezira. To je bila ogromna tepsija-demirlija puna baklave, prekrivena prvo svilenim vezom, a zatim širokim komadom bledocrvenog brokatnog tkiva iz Bruse.

Tepsiju je nosilo nekoliko momaka i pred njima je išao jedan od činovnika, iz konaka. Tako su prošli kroz celu čaršiju, upravo pred podne.“
(Andrić, I.: 2004, 279)

„Ukoliko se sagleda Andrićevo literarno djelo vezano mahom za ljude i istoriju na području BiH, djelo univerzalnog značaja, a jezički protkano orijentalizmima, paradoks bi mogao biti, što između Andrićevog literarnog i govornog jezika ne može se stavljati znak jednakosti. To jest, za Andrića su orijentalizmi u literaturi bili očigledno „funktionalnog“ karaktera.“¹⁵²

Literarni postupak **Meše Selimovića** u korišćenju orijentalizama razlikuje se donekle od Andrićevog.

Selimović je pretežno – naročito u svom ključnom djelu romanu “Derviš i smrt”- davao prednost znatno “guščoj” isprepletenosti orijentalnih i bhs riječi.

Druga razlika u metodologiji dvaju pisaca je u tome, što se kod Selimovića sreću čitavi “talasi” orijentalnih riječi, poslije kojih dolazi do jezičkih pauza u vidu čistog srpskohrvatskog teksta.

Razumije se da taj postupak varira u skladu sa situacijom, sižeom, likovima. Efekat kod čitaoca, u svakom slučaju, ima velike razmjere.¹⁵³

¹⁵² Anđelković, Z.: Turcizmi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, str 11

¹⁵³ Anđelković, Z.: Turcizmi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, str 17

Nekoliko primjera iz djela: “Derviš i smrti”:

“Vraćajući se iz džamije, vidio sam Mula-Jusufa pred pekarom, kako priča s pasvandžijom i pekarskim kalfom. Požurio je i stigao me, objasnivši da nije došao u džamiju, jer je klanjao sabah s Alijagom i hafiz-Muhamedom, a onda su ga zaustavili ovi ljudi, pričaju da su noćas neki Posavci pobjegli iz tvrđave.” (Selimović, M.: 1967, 315)

....“- Pročitaj ovo – pružio mi je neko ćage.

Jedva sastavljajući slova i jedva shvatajući smisao, pročitao sam pismo zemljaka carigradskog mule, u kome pita valiju zašto tako uporno brani kadiju Ahmeda Narudina, koji je podstakao pobunu čaršije i, zbog lične mržnje skrivio smrt ranijeg kadije, čestitog alima i sudije, što je tužbom njegove udovice i izjavama svjedoka dokazano, a postoje i tužbe najuglednijih ljudi, ogorčenih zbog Ahmed Narudinove samovolje i težnje da svu vlast uzme u svoje ruke, čime se ogrješio o šerijat i o visoku carsku želju da vlast, koja je Padišahu od Boga data i koju on prenosi na svoje službenike, nigdje ne može držati jedan čovek, jer je to put do zuluma i nepravde. A ako sve nije tako, i ako valija ima drukčije mišljenje i druge razloge, neka mu javi, da bi znao da se ravna.

Pismo me je porazilo.

Znao sam za spletku i žalbe, ali sam prvi put vidio pravi dokaz. Učinilo mi se da je strijela prohujala tik mimo mene. Osjetio sam strah.“ (Selimović, M.: 1967, 380; 381)

Autori orijentalizme koriste, uglavnom, samo onda kada je to samo po sebi razumljivo (teme i događaji iz osmanskog vremena, muslimanski likovi i sl.) ili kada žele da načine posebno poentirani prikaz prilika, naravi, stava o nečem aktuelnom.

Stoga, možemo ustvrditi da su orijentalizmi "naša" jezička stvarnost, da su u književnoumjetničkom stilu i vrlo prisutni i vrlo iskoristljivi, te da su u djelima pisaca i znatno iskorištavani – manje ili više, ovisno o različitim činocima linvističke, sociolingvističke i ekstralinvističke naravi.

VII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA / ZUSAMMENFASSUNG

In jeder Sprache gibt es, neben einheimischen Wörtern, eine bestimmte Anzahl von Wörtern, die aus anderen Sprachen übernommen wurden. Sie werden Lehnwörter oder Fremdwörter genannt.

Die bosnische, kroatische, serbische Sprache ist keine Ausnahme, so dass sie, wie alle anderen Sprachen der Welt, in ihrem lexikalischen Bestand eine große Anzahl von Wörtern fremder Herkunft aufweist.

Wörter fremder Herkunft gingen in die bosnische, serbische, kroatische Sprache in verschiedenen Perioden der sprachlichen und kulturell-geschichtlichen Entwicklung ein, unter verschiedenen Umständen, aus verschiedenen Gründen oder Bedürfnissen, so wie auf verschiedene Art und Weise.

Unter ihnen nehmen Orientalismen einen sehr wichtigen Platz ein.

Orientalismen wurden im Laufe einiger Jahrhunderte im direkten Kontakt mit türkischer Sprache übernommen, und größtenteils bis zur heutigen Zeit aufbewahrt.

Orientalismen bilden den sprachlichen Reichtum zahlreicher bks Soziolekte, Dialekte, so wie des standardsprachlichen Ausdrucks.

In dieser Arbeit wird die Lexik orientalen Ursprungs im Rahmen einzelner sprachlicher Ebenen von verschiedenen Standpunkten untersucht, und zwar am Korpus des literarisch-künstlerischen funktionalen Stils.

Sprachliche Entlehnung hat auf lexikalischer Ebene der sprachlichen Struktur am meisten Spuren hinterlassen.

Orientalisches Erbgut kommt äußerst häufig vor und wird immer noch im beträchtlichen Maße in allgemein gebräuchlicher Lexik aufbewahrt. Daher wird die Anzahl der Orientalismen in der bks Sprache auf einige zehntausend geschätzt, einschließlich solcher, die nicht in die moderne Sprache fallen (Historismen, Archaismen, Dialektismen, Provinzialismen, Barbarismen, Jargonismen u. Ä.).

Die Orientalismen wurden auf verschiedene Art und Weise, auf verschiedenem Wege und aus verschiedenen Gründen in die bks Sprache übernommen.

Vom Standpunkt der Kontaktlinguistik aus wurde das Schicksal der Orientalismen von zahlreichen Faktoren bestimmt, im Rahmen zweier eigenständiger geschichtlich-sprachlicher Phasen, so dass Orientalismen in mindestens zwei gesonderten Hauptzeitabschnitten betrachtet werden sollten, die sie durchlaufen haben:

- a) die Phase direkter sprachlicher Kontakte, das ist die Periode der osmanischen Herrschaft und
- b) die Phase nachdem direkte Kontakte aufgehört haben, und zwar im postosmanischen und unserem, modernen Zeitalter.

Mit der Klassifizierung der Orientalismen nach verschiedenen Kriterien, kommen wir zu zahlreichen sprachlichen Einsichten, wie:

- dass eine große Anzahl von orientalischen Wörtern vorhanden ist, die vollständig in die bks Sprache integriert wurden;
- dass orientalische Wörter vorhanden sind, die vollständig in die Volkssprache integriert wurden, und in der Literatursprache ebenfalls verwendet werden.
- dass es orientalische Wörter gibt, die sehr häufig in der Alltagssprache verwendet werden, während sie in der Literatursprache nur dann gebraucht werden, wenn etwas zu einem bestimmten Zweck hervorgehoben werden soll;
- dass es orientalische Wörter gibt, die nur an einzelne Mundarten oder Provinzen gebunden sind;
- so wie, dass einzelne Orientalismen nur in Volksliedern zu finden, während sie aus der Alltagssprache völlig verschwunden sind u. Ä.

Unter Anwendung von Kriterien wie der Begriffsklassifizierung und der Klassifizierung nach dem Status der Orientalismen in der bks Sprache kommen wir noch zu zahlreichen Einsichten wie: dass die Begriffsklassifizierung neben der sprachlichen auch Daten über die kulturelle Entwicklung der damaligen Gesellschaft liefert, da in beinahe allen Bereichen entlehnt wurde, angefangen mit dem Handwerk, den Arten der Bekleidung, dem Bauwesen, den Bräuchen usw., während die Klassifizierung nach dem Status der Lehnwörter in der Nehmersprache,

d. h. in der bks Sprache, das Bild der Orientalismen als konkreten Lexemen im literarischen Werk liefert.

Bei der Durchführung der Analyse, der Klassifikation und der Einteilung der Orientalismen wurde auf die Theorie und die Terminologie aus dem Werk von Filipović Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu* (Theorie der Sprachen im Kontakt) zurückgegriffen.

Der neue Terminus „Sprachen in Kontakt“, indem er zum allgemeinen Terminus mit einem weitreichenden Anwendungsgebiet geworden ist, hat auch eine Definition, die eine breitere Bedeutung der „sprachlichen Entlehnung“ liefert.

Dementsprechend kommen Sprachen in Kontakt:

Wenn ein Wort oder eine Phrase aus der *Gebersprache* in das System der *Nehmersprache* übernommen wird, oder, wenn der Sprecher einer Sprache (*Muttersprache*) sich dazu entschließt, eine *Fremdsprache* zu lernen, anders gesagt, im Prozess der Aneignung der Fremdsprache.

In beiden Fällen kommt es zur *linguistischen Interferenz*, der Abweichung von der Norm. Im ersten Falle ist das die Abweichung von der Norm der Nehmersprache, und im zweiten Falle ist es die Abweichung von der Norm der Fremdsprache.

Jedes Wort, das aus einer Sprache in eine andere übernommen wird, unterliegt dem Prozess der Adaptation, die sich in der Transphonemisierung äußert, wenn es sich um die phonetisch-phonologische Ebene handelt, und der Transmorphemisierung auf der morphemisch morphologischen Ebene.

Auf der phonetisch-phonologischen Ebene, in der primären Adaptation, die die Substitution der Phonemen der Sprache darstellt, aus der entlehnt wird, durch Phoneme der Sprache, in die das Wort übernommen wird, und deren Ziel es ist, den Grad der Integrierung der Orientalismen in die bks Sprache und den Grad ihres eventuellen Einflusses auf das phonologische System, wurde der Prozess der Transphonemisierung, d. h. der Austausch phonologischer Elemente der Gebersprache durch Elemente der Nehmersprache untersucht, während durch den Rahmen der sekundären Adaptation, die eine nachträgliche Änderung darstellt, die nach der Integrierung des Lehnwortes in die Nehmersprache statt findet, deren Ziel die Untersuchung von nachträglichen Änderungen ist, zu denen es im Bereich der Nehmersprache gekommen ist, nachträgliche Änderungen am Lehnwort analysiert wurden.

Vom Standpunkt der phonetisch-phonologischen Adaptation aus haben sich Orientalismen vollständig in die bks Sprache integriert.

Aufgrund Dessen empfinden wir die meisten Orientalismen nicht als Fremdwörter, sondern als vollständig integrierte Wörter.

Der Prozess der primären Adaptation erfolgte hauptsächlich ohne größere Schwierigkeiten und nach bestimmten Regeln, und der Grund dafür sind sehr kleine Unterschiede in phonologischen Systemen der türkischen und der bks Sprache im direkten Kontakt.

Zwischen dem bks- und dem türkischen Vokalsystem ist ein Unterschied in der Anzahl der Vokale vorhanden, in Zahlen ausgedrückt als **8:5**.

In der primären Adaptation stellen die Vokale, die differentiale phonologische Elemente darstellen – **i, ö, ü** – ein Problem dar. Bei diesen Vokalen wurde die freie Transphonemisierung angewandt.

Der Vokal **ı** stellte bei der Substitution der Laute ein besonderes Problem dar, weil dieser artikulatorisch mit keinem bks Vokal übereinstimmt. Aus diesem Grunde bestand die Möglichkeit, dass er durch irgend einen der bks Vokale ersetzt wird. Meistens ging er in den bks Vokal –**u** über, und etwas seltener in –**i**.

Der türkische Vokal „**ö**“, der dem deutschen Umlaut –**ö** nahesteht, wurde in zwei Variationen übernommen: als –**u** und als –**o**, somit als Vokale, die ihm artikulatorisch am nächsten stehen.

Der Vokal „**ü**“ wird ungefähr wie der deutsche Umlaut –**ü** ausgesprochen und wurde ebenfalls in zwei Variationen übernommen, als –**u** und als –**i**, d. h. als Vokale, die ihm artikulatorisch am nächsten stehen.

Allerdings haben die Vokale, die den gemeinsamen Bestand beider Sprachen bilden, der türkischen und der bks Sprache, auf der Ebene der primären Adaptation die vollständige Transphonemisierung erfahren.

Eine besondere Erscheinung sind Vokale mit Suffixen orientalen Ursprungs.

Türkische Suffixe, die in ihrer phonologischen Beschaffenheit geschlossene Vokale aufweisen (»**i**/ı« , »**ü**/**u**«), unterliegen in der modernen türkischen Sprache den **Gesetzen der Vokalharmonie**, bzw. sie passen ihre Vokale der vokalen Beschaffenheit des Wortes, welchem sie angefügt werden, an.

Solche Suffixe wurden in die bks Sprache in einzigartigen Formen übernommen, ohne Allomorphe (Einfluss von westrumelischen Dialekten), wurden aber ebenfalls im Prozess der Transphonemisierung in jeweils eine einheitliche Form unifiziert – einige mit dem Vokal **i**, einige mit **u**.

Was die Konsonanten betrifft, so gibt es zwischen dem bks und dem türkischen Konsonantensystem keine wesentlichen Unterschiede.

Die türkische Sprache hat im Unterschied zur bks Sprache sogenanntes » **weiches ğ** « , und BKS hat im Unterschied zu türkischer Sprache die Laute **c, ć, d, lj** und **nj**.

Der Großteil der Veränderungen, die im Prozess der sekundären Adaptation erfolgt sind, bezieht sich vor Allem auf die Afrikate **ć-d** und **č- dž**, so wie die Laute **f, h, j**.

Afrikate **ć-d** → im BKS: **ć-d** < im Türkischen: **k – g/ğ**

Ihre Transphonemisierung in der primären Adaptation war auch von den artikulatorischen Eigenarten der Laute **k – g/ğ** (der Unterschied **k/q** bei Arabismen und Persismen), oder von der lautlichen Anordnung der Wörter, in denen sich diese Phoneme einfanden (Vokalharmonie) abhängig, wobei:

- a) Türkisch: **k-g/ğ** > **ć-d** (in "weichen" Wörtern – mit den Vokalen **e/ i/ ö/ ü**);
- b) Türkisch: **k-g/ğ** > **k-g** (in "harten" Wörtern - Vokale **a/ ı/ o/ u**).

Afrikate **č-dž** → im BKS: **č-dž** < im Türkischen: **ç - c**

Der Ursprung dieser Laute ist in der Regel das Türkische Paar **ç - c**, d. h. dass die türkischen Afrikate im Prozess der Interferierung beinahe regelmäßig im BKS zu **č-dž** transphonemisiert wurden.

Der Laut „f“ – ist in den Wörtern orientalen Ursprungs sehr häufig.

In einigen Beispielen geht das etymologische **f** verloren (seltener), oder wird durch andere Laute ersetzt, im Allgemeinen sind das die Laute **v** oder **p**.

Der Laut „h“ – Der Bezug zu diesem Phonem ist vielfach interessant.

Aus folgenden Gründen stellt es für viele Linguisten eine Herausforderung dar, sich mit der Problematik dieses Lautes an sich anzunehmen.

Eines der hauptsächlichen Probleme ist die Verflechtung der zwei Grundkriterien: der Etymologie und der sprachlichen Praxis, so dass von Fall zu Fall das eine oder das andere Kriterium vorgezogen wird, oder, es werden beide Möglichkeiten, bzw. alternative Lösungen, anerkannt. Daher ist dieses Phonem in der bks Sprache äußerst unbeständig, nicht nur in den Volkssprachen, sondern auch in der Standardsprache, was auch schon durch die Tatsache bestätigt wird, dass zahlreiche Bildungen phonetischer Doubletten mit **h** und ohne **h** vorhanden sind.

Der Laut **„j“** – ist wegen seiner artikulatorischen Beschaffenheit ein orthographisches Problem.

In Orientalismen kommen das etymologische **j** und das sekundäre **j** vor.

Beispiele, in denen das etymologische **j** durch andere Laute ersetzt wird, sind selten.

Zum sekundären **j** verhält sich die Norm unterschiedlich, und den Vorrang hatte öfter die sprachliche Praxis als die Etymologie.

In der sekundären Adaptation wurden an Konsonanten und Vokale gebundene Erscheinungen festgestellt, wie: Metathesen, Zufügung von Lauten, Wegfall von Lauten, so wie Vereinfachung von Geminaten.

Auf der morphemisch morphologischen Ebene wurden einzelne Wortarten wie Substantive, Verben, Adjektive, abgesondert untersucht. Jedes von diesen Wörtern bedeutete auch spezifische Probleme im Prozess der primären und der sekundären Adaptation.

Orientalismen waren auf der morphemisch morphologischen Ebene, aufgrund der großen Unterschiede in den grammatischen Systemen der beiden Sprachen – des BKS und des Türkischen – bereits in der primären Adaptation bedeutenden Einflüssen grammatischer Struktur der bks Sprache ausgesetzt, insbesondere die Klassen der Substantive und der Verben.

Bindunsmorpheme, mit denen verschiedene grammatikalische Kategorien ausgedrückt werden, wie zum Beispiel Pluralendungen, Infinitiv u. Ä. wurden nicht entlehnt.

Grundsätzlich wurden nur Grundmorpheme und eine bestimmte Anzahl von Bildungsmorphemen entlehnt.

Die zahlreichste Art der Lehnwörter sind die Substantive.

Bei der Adaptation der Substantive orientalen Ursprungs stellte die Kategorie des grammatikalischen Geschlechts, das die türkische Sprache nicht kennt, das größte Problem dar.

Die primäre Aufgabe bei dem Übergang der Substantive orientalen Ursprungs war ihre Anpassung an das grammatikalische Geschlecht nach der Transphonemisierung, damit sie den bestimmten Typ der Deklination annehmen und somit die Bedingungen für die Verwendung in der Sprache erreichen. Die nächste Aufgabe war die Bestimmung der Pluralformen gemäß der bks Sprache.

In diesem Prozess wurden gewisse Gesetzmäßigkeiten aufgestellt:

- wenn das Wort einen konsonantischen Abschluss hatte – bekam es gewöhnlich das männliche Geschlecht
- Substantive, die mit dem Vokal –a- endeten, wurden ins weibliche Geschlecht aufgenommen.
- Substantive, die auf –e- endeten, wurden meistens sächlichen Geschlechts.

Substantive orientalen Ursprungs wurden im Prinzip als Singularformen in die bks Sprache übernommen, so dass der Plural der Substantive ausschließlich mit den grammatikalischen Mitteln der Nehmersprache ausgedrückt wird, bzw. der bks Sprache, während das türkische Pluralsuffix **-ler/und-lar** nicht entlehnt wurde.

Nach der primären Adaptation wurden die Substantive orientalen Ursprungs in der sekundären Adaptation in das bks Derivationssystem aufgenommen, so dass zahlreiche Ableitungen entstanden sind, bzw. neue Substantive, Verben, Adjektive mit dem substantivischen Stamm orientalen Ursprungs, gebildet mit Suffixen der Nehmersprache.

Mit bks Suffixen wurden auch Diminutive und Augmentative von Substantiven gebildet.

Es gibt zahlreiche Beispiele für Verkleinerungswörter oder Diminutive, die nach dem Gebrauch der heimischen Derivation gebildet wurden, mit Suffixen wie: **ica-** *avlijica* (kleiner Hof), *ćuprijica* (kleine Brücke), *kafanica* (kleines Wirtshaus); **če-** *majmunče* (kleiner Affe), *maramče* (kleines Tuch), *sanduče* (kleiner Kasten) u. Ä.

Vergrößerungswörter (Augmentative) von Substantiven orientalen Ursprungs werden ebenfalls nach dem Vorbild der einheimischen Wörter gebildet. Z. B. mit dem Suffix **-(et)ina**: *čizmetina* (großer Stiefel), *fesina* (großer Fes), *kutijetina* (große Schachtel), *rakijetina* (großer Schnaps), *tulumina* (große Feier).

Verben orientalischen Ursprungs sind ebenfalls eine zahlreiche Kategorie.

In der primären Adaptation (Wandel) wurden die Verben orientalischen Ursprungs geformt, indem nach der Transphonemisierung an den türkischen Verbstamm, bzw. an das Substantiv, oder Adjektiv die bks Infinitivendung **-ti** angefügt wurde.

Auf diese Art und Weise entstanden Verben, die im Infinitiv mit der Endung :

- **i(ti)** – meistens;
- der Endung – **a(ti)** – etwas seltener;
- der Endung – **isa(ti)** – sehr häufig und
- der Endung – **ova(ti)** – viel seltener endeten.

In der sekundären Adaptation entstanden von Substantiven oder Adjektiven orientalen Ursprungs mit den heimischen bks Derivationsmitteln verbale Ableitungen.

Aus diesem Grund sind die Verben in der Nehmersprache, in unserem Falle ist das die bks Sprache, vollständig adaptiert und assimiliert.

Adjektive wurden viel seltener entlehnt als Substantive und Verben.

Bei den Adjektiven wurde der niedrigste Grad an Adaptation erzielt. Die meisten nicht entlehnten Adjektive, die aus der türkischen Sprache, oder durch Vermittlung der türkischen Sprache aus der arabischen oder persischen Sprache, übernommen wurden, blieben in der Nehmersprache, bzw. in der bks Sprache auch nach der Transphonemisierung der Laute eine indeklinable morphologische Kategorie.

Sonstige Wortarten sind bei den Orientalismen nicht sehr zahlreich.

Was die flektierbaren Wortarten betrifft, blieben die Zahlen während der Interferenz passiv, d. h. sie wurden selten übernommen, so wie die Pronomen, die sowieso aus keiner Sprache in eine andere übernommen werden.

Adverbien, die in der primären Adaptation entlehnt werden konnten, wurden viel öfter deriviert, z. B. als Adjektive im Prozess der sekundären Adaptation.

Wichtig ist auch hervorzuheben, dass auf der morphemisch morphologischen Ebene Suffixe orientalen Ursprungs eine wichtige Stellung einnehmen.

Sie wurden in die bks Sprache zusammen mit den Grundwörtern importiert, zu denen sie auftraten.

Suffixe haben sich in der Nehmersprache, bzw. in der bks Sprache so sehr adaptiert, dass sie sogar sehr produktiv geworden sind, in besonderer Form der Hybridbildung, indem sie an heimische oder nicht orientale fremde Stämme angefügt werden und sogenannte Pseudo-Orientalismen bilden.

Unter den häufigsten in der bks Sprache sind Suffixe türkischen Ursprungs, wie: **-luk**, **-džija/-čija**, **-lija** und **-li**, so wie die weniger häufigen **-suz** und **-džik**, und das Suffix persischen Ursprungs **-(h)ana**.

Was die moderne bosnisch-herzegowinische Literatur und Orientalismen betrifft, haben wir anhand folgender Auswahl von Schriftstellern und ihrer Werke:

Zija Dizdarević (1916 – 1942) : *U bosanskoj kafani, Blago u duvaru*;

Miljenko Jergović (1966): *Gurbet, Idžtiħad*;

Svetozar Ćorović (1875 – 1919): *Kao Vihor*;

Abdulah Sidran (1944): *Dernek u Sarajevu, sjeseni 1769*;

Ivo Andrić (1892 – 1975): *Na Drini ćuprija, Travnička hronika*;

Meša Selimović (1910 – 1982): *Derviš i smrt*

versucht zu untersuchen, in wie weit die Schicht der Lexik orientalen Ursprungs in der bks Sprache vorhanden oder nicht vorhanden ist, so wie, wodurch dieses Vorhandensein bedingt ist.

Interessiert hat uns ebenfalls, in wie fern diese Wörter in der Standardsprache angenommen wurden, und in wie fern sie in den Volkssprachen vorkommen, z. B. als Archaismen, Lokalismen u. Ä., so wie in welchem Maße sie in der Sprache als notwendig angesehen werden und in wie weit sie eine lexikalische Reserve darstellen, womit exotische und stilistisch markierte Wörter gemeint sind.

Es ist im bosnisch-herzegowinischen Sprachgebiet schwierig einen Schriftsteller zu finden, in dessen Werken keine Wörter orientalischen Ursprungs vorkommen, so dass bei einer Großzahl literarischer Schöpfer diese einen bedeutenden Platz im Gebrauch einnehmen, womit sie dem funktionalen Stil und dem einzelnen Ausdruck eine besondere stilistische Gestalt verleihen. Dies gilt sowohl für ältere als auch für neuere literarische Schöpfer.

Es kann beschlossen werden, dass Orientalismen die „bks“ sprachliche Wirklichkeit bilden, dass sie im literarisch-schöpferischen Stil sehr gegenwärtig und sehr nutzbar sind, so wie, dass sie in den Werken der Schriftsteller vielfach benutzt wurden – mehr oder weniger in Abhängigkeit von verschiedenen linguistischen, soziolinguistischen und extralinguistischen Mitteln.

Orientalismen, als eine thematisch sehr interessante Einheit, waren zurecht bis zum heutigen Tage ein Untersuchungsgegenstand zahlreicher Linguisten. Davon, dass Orientalismen in der bks Sprache eine große Bedeutung hatten und diese auch immer noch haben, zeugen zahlreiche literarische Werke bekannter bks Schriftsteller, so wie ihre Verwendung in der Alltagssprache. Man kann nicht behaupten, dass Orientalismen die bks Sprache positiv oder negativ beeinflusst haben, dafür kann aber mit Sicherheit betont werden, dass sie die bks

literarische Sprache bereichert haben. Aus diesem Grunde ist es notwendig, diese Schicht der Lexik den Benutzern der Sprache anzubieten, und sie sollen selbst wählen, wo es möglich ist auszuwählen, denn, anderenfalls würde nicht nur die bks Sprache verarmen, sondern, es könnte ein bedeutender Teil des schriftlichen Kulturerbes in absehbarer Zeit mit der Entwicklung der gesellschaftlichen Umstände missverstanden werden.

VIII. LITERATURA

- Adamović, M.: *O poreklu srpskohrvatskih osmanizama*, Beograd, 1973
- Adamović, M.: *Razvitak vokalizama kod nekih osmanskih sufiksa*, Sarajevo, 1976
- Anđelković, Z.: *Turcizmi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Wien, 1993
- Babić, S.: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, 1986
- Babić, S.: *Jezik*, Zagreb, 1965
- Brozović, D.: *Izgovor i transkripcija orijentalnih riječi i imena*, Zagreb, 1955
- Bugarski R.: *Lica jezika*, Srbija, 2001
- Comrie B., Matthews S., Polinsky M.: *Atlas jezika*, Varaždin, 2007
- Čaušević, E.: *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb, 1996
- Ćupić, D.: *Tuđice u dijalekatskoj leksici i njihova obrada*, Beograd, 1984
- Duraković E.: *Prolegomena za historiju knjiž. orijentalno-islamskoga kruga*, Connectum, 2005
- Đinđić, S.: *Udžbenik turskog jezika*, Beograd, 1979.
- Esih, I.: *Turcizmi - rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom i pučkom govoru*, Zagreb, 1942
- Filipović, R.: *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb, 1986
- Filipović R.: *Jezici u kontaktu i jezička posuđivanje*, Zagreb 1967
- Filipović R.: *Tuđice i jezična kultura*, Zagreb 1977-78
- Gojer G.: *Libri i bilješke*, Sarajevo, 2000
- Halilović, S.: *Pravopis bosanskog jezika*, Sarajevo, 1996
- Höpken W.: *Türkische Minderheiten in Südosteuropa – Aspekte ihrer politischen und sozialen Entwicklung in Bulgarien und Jugoslawien*, München, 1989
- Isaković A.: *Rječnik Bosanskog jezika*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995
- Janković, S.: *Transkripcija i adaptacija imena iz orijentalnih jezika*, Sarajevo, 1980
- Kasumović, A.: *O orijentalnim riječima u našem književnom jeziku*, Zagreb, 1975-76
- Katnić-Bakaršić, M.: *Stilistika*, Sarajevo, 2001
- Klaić, B.: *Rječnik stranih riječi- Tuđice i posuđenice*, Zagreb, 1978
- Knežević, A.: *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan, 1962
- Kostić, D.: *Nešto o prilagođavanju tuđih imenica našima*, Beograd, 1938
- Lešić Z., Kapidžić Osmanagić H., Katnić Bakaršić M., Kulenović T.: *Suvremena tumačenja književnosti i književnokritičko naslijeđe XX stoljeća*, Sarajevo, 2007
- Majer. H.G.: *Die Staaten südosteuropas und die Osmanen*, München, 1989

- Markov, B.: *O nastavcima –ana, -lija, -luk, -džija*, „Naš jezik”, Beograd, 1957
- Milanović, B.: *Ivo Andrić u svjetlu kritike*, Sarajevo, 1981
- Peco, A.: *Prilog normiranju riječi orijentalnog porijekla u našem jeziku*, Beograd, 1976
- Peco, A.: *Uticaj turskog jezika na fonetiku štokavskih govora*, Beograd, 1967
- Peco, A.: *Radovi o turcizmima*, Sarajevo, 2007
- Pirić A.: *Stil i tekst*, Sarajevo, 2000
- Popović, R.: *Kazivanje o Andriću*, Beograd, 1976
- Pranjić K.: *Iz – Bo- sne k Europi*, Zagreb, 2006
- Resulović, Z.: *O izgovoru i pisanju nekih turcizama u sh.jeziku*, Sarajevo, 1976
- Resulović, Z.: *Orijentalizmi u Pravopisnom priručniku*, Sarajevo, 1980
- Riđanović M.: *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo, 1998
- Rodić, N.: *Zamene arapskih glasova u tradicionalnim srpskohrvatskim arabizmima*, Beograd, 1975
- Schmaus, A.: *Pojave tursko-srpskohrvatske jezičke interferencije*, Sarajevo, 1968
- Schmaus, A.: *Gramatički rod turskih imenica u južno slovenskim jezicima*, Novi Sad 1965
- Schmaus, A.: *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen*, München, 1971
- Sikirić, S.: *Prilog proučavanju turcizama - povodom knjige A. Školjića: Turcizmi usrpskohrvatskomjeziku*, Sarajevo, 1970
- Skok, P.: *Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku*, Praha, 1937-38
- Šehović, A.: *Analiza konverzacije u BiH dramama 20. vijeka*, Sarajevo, 2006
- Šipka, D.: *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad, 1990
- Škaljić, A.: *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1973
- Težak, S.- Babić, S. : *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb, 1996
- Vajzović, H: *Adaptacije imenica orijentalnog porijekla kategoriji sh roda i broja*, Sarajevo, 1991
- Vajzović, H: *O turcizmima u srpskohrvatskom jeziku sa sociolinvističkog stanovišta*, Sarajevo, 1986
- Vajzović, H: *Orijentalizmi u književnom djelu*, Institut za jezik, Sarajevo, 1999
- Wahrmund, A.: *Praktisches Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache*, Giessen, 1898

KORPUS

- Andrić Ivo : *Na Drini ćuprija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980
- Andrić Ivo: *Travnička hronika*, Civitas, Sarajevo, 2004
- Dizdarević Zija: *Pripovijetke*, Sarajevo, 1948

Jergović Miljenko: *Inšallah Madona, inšallah*, Civitas, Sarajevo, 2004

Muzaferija g, Rizvanbegović F., Vujanović V.: *Antologija bosanskohercegovačke drame XX*, Sarajevo, 2000

Selimović Meša: *Derviš i smrt, Svjetlost, Sarajevo, 1967*

Sidran Abdulah: *Sarajevski tabut*, Civitas, Sarajevo, 2004

IX. REGISTAR TABELA

Tabela 1.	Vokali	Str. 27
Tabela 2.	Konsonanti	Str. 27
Tabela 3.	Prikaz potpune transfonemizacije na nivou primarne adaptacije	Str.28
Tabela 4.	Prikaz zamjenjivanja vokala na nivou sekundarne adaptacije	Str. 29/30
Tabela 5.	Prikaz preuzimanje vokala »ı«	Str. 31
Tabela 6.	Prikaz odnosa vokala »ı« i sonanta »r«	Str. 31
Tabela 7.	Prikaz preuzimanje vokala »ö«	Str. 32
Tabela 8.	Prikaz preuzimanje vokala »ü«	Str.32
Tabela 9.	Prikaz disimilacije vokala	Str. 33
Tabela 10.	Prikaz fonološke varijante savremenog turskog jezika	Str. 35
Tabela 11.	Prikaz sufiksa koji su bez alternacije	Str. 35
Tabela 12.	Sagledavanje transfonemizacije	Str.36

Tabela 13.	Sagledavanje transfonemizacije	Str. 36
Tabela 14.	Sagledavanje transfonemizacije	Str. 36
Tabela 15.	Sagledavanje transfonemizacije	Str. 36
Tabela 16.	Prikaz grafijski razlike u konsonantizmu savremenog bhs i turskoga jezika	Str. 38
Tabela 17.	Prikaz uporedbe fonoloških sistema (i alfabeti) bhs jezika, (osmanskog) turskog, perzijskog i arapskog jezika	Str. 40
Tabela 18.	Prikaz određenih promjena modela jezika izvornika (arapski, perzijski) koje su pretrpljene u jeziku posredniku – turskom, prije ulaska u bhs jezik.	Str. 41
Tabela 19.	Prikaz replika oblikom bližih (ili čak identična) modelu jezika izvornika (arapski, perzijski) nego jezika posrednika (turski jezik)	Str. 41
Tabela 20.	Prikaz zamjenjivanja suglasnika l i m ;	Str. 42

Tabela 21.	Prikaz zamjenjivanja suglasnika l i n ;	Str. 42
Tabela 22.	Prikaz zamjenjivanja suglasnika l i r ;	Str. 42
Tabela 23.	Prikaz sonanti l i n u replici realiziranih kao glasovi lj i nj (palatalizacija).	Str. 42
Tabela 24.	Prikaz zamjenjivanja suglasnika m i n	Str. 43
Tabela 25.	Prikaz zamjenjivanja suglasnika n = lj, n = b, n = j, n = f, n = h, n = k, n = r	Str. 43
Tabela 26.	Prikaz dubleta preuzeti iz turskog jezika	Str.44/45
Tabela 27.	Prikaz disimilacija konsonanata	Str. 45
Tabela 28.	Prikaz zvučnih i bezzvučnih afrikata	Str. 46
Tabela 29.	Prikaz grafema i transkripcije fonoloških sistema bhs jezika i orijentalnih jezika (turski, arapski, perzijski jezik)	Str. 46
Tabela 30.	Prikaz afrikati č-dž	Str. 48
Tabela 31.	Prikaz realizacije afrikatskog para ć - đ umjesto afrikata č- dž	Str. 48

Tabela 32.	Prkaz realizacije afrikatskog par ć – đ. : tur. k > bhs. ć ; tur. g/ğ > bhs. đ	Str. 49
Tabela 33.	Prikaz turskih glasova k-g koji su ostali neizmjenjeni	Str. 49
Tabela 34.	Prikaz glasa f	Str. 50
Tabela 35.	Prikaz realizacije: f > p; f > v	Str.50
Tabela 36.	Prikaz ralizacije : f < p; f < b; f < v; f < h	Str. 51
Tabela 37.	Prikaz sekundarnog j kao umetnutog glasa	Str. 53
Tabela 38.	Prikaz sekundarnog j j umjesto nekog drugog glasa	Str. 53
Tabela 39.	Prikaz dubleta sa sekundarnim j i bez j	Str. 53
Tabela 40.	Prikaz metateze	Str. 54
Tabela 41.	Prikaz dodavanja suglasnika	Str. 54
Tabela 42.	Prikaz ispadanje ili gubljenje glasova	Str.55
Tabela 43.	Prikaz izvođenja imenica od orijentalnih osnova s učešćem tvorbenih morfema jezika primaoca.	Str. 66/67
Tabela 44.	Prikaz izvođenja deminutiva od orijentalih osnova s s učešćem tvorbenih morfema jezika primaoca (sufiksi)	Str. 67

Tabela 45.	Prikaz glagola koji su porijeklom od turskog modela glagola	Str. 69
Tabela 46.	Prikaz glagola koji su porijeklom od turskog modela imenica ili pridjeva	Str. 69/70
Tabela 47.	Prikaz tvorbe imperfektivnih glagola od perfektivnih glagola dodavanjem različitih sufiksa na infinitivnu osnovu.	Str. 70
Tabela 48.	Prikaz izražavanja trenutne radnje od imperfektivnih glagola dodavanjem sufiksa – nu(ti)	Str. 71
Tabela 49.	Prikaz perfektivnih glagola dodavanjem različitih prefiksa	Str. 71
Tabela 50.	Prikaz transkripcije arapskog pisma	Str. 80/81

X. RJEČNIK ORIJENTALIZAMA

Napomena:

U rječnik su uvršteni samo orijentalizmi koji su spomenuti u ovom radu.

KRATICE

ar. = arapski

indekl. = indeklinabilan

m = muški rod

pl. = plural

s = srednji rod

tur. = turski

pers. = persijski

v. = vidi

ž = ženski rod

A

abadžija *m* (*tur. abacı*) = zanatlija trgovac koji izrađuje, prodaje izrađevine od abe, sukna

abdest *m* (*tur. abdest*) = ritualno vjersko pranje prije molitve (kod muslimana)

Adem (*ar. Ādām*) = muško lično ime

adet *m* (*tur. adet*) = običaj, navika, tradicija

aferim *uzvik* (*tur. aferim*) = bravo, čestitam(o), odlično

aga *m* (*tur. ağa*) = gazda, gospodar

agin *pridjev* (*v. aga*) = koji pripada agi ili se odnosi na agu

aginski *pridjev* (*v. aga*) = koji pripada agi, potječe od age

ahar *m* (*tur. ahır*) = štala, konjušnica

ahbab *m* (*tur. ahabab*) = prijatelj, drug

ahbabluk *m* (*tur. ahabaplık*) = prijateljstvo, drugarstvo

Ahmetaga (*ar. Ahmād*) = muško lično ime

ajan *m* (*tur. ayan*) = starješina, ugledan čovjek

ajvar *m* (*tur. hayvar*) = 1. kavijar; 2. salata od pečenih paprika i patlidžana

akrep *m* (*tur. akrep*) = škorpion, ptipovac

akşam *m* (*tur. akşam*) = 1. sumrak; 2. večernja molitva kod muslimana

akšamlučiti (*v. akšamluk*) = lumpovati

akšamluk *m* (*tur. akşamlık*) = uobičajena večernja sjedeljka i razgovor uz pijuckanje rakije. Počinje obično oko akšama i otuda ovo ime.

akšamski *pridjev* (*v. akşam*) = večernji; koji se odnosi na večernju muslimansku molitvu

Allah *m* (*tur. Allah*) = Bog

allah imanet! *pozdrav* (*tur. Allaha emanet ola!*) = zbogom! doviđenja

alat *m* (*tur. alat*) = oruđe; sprave za manuelni rad

alatljika *ž* (*v. alat*) = alatka

alčak *m* (*tur. alçak*) = vragolan, nevaljalac

alem *m* (*tur. alem*) = dijamant, dragi kamen

alim *m* (*ar. ālim*) = učen čovjek

aman *m* i *uzvik!* (*tur. aman*) = 1. milost; 2. vjera, zadata riječ; 3. kao uzvik a) za preklinjanje: milost! i b) za uvjeravanje: Boga mi!

amanet *m* (*tur. emanet*) = zavjet, poruka, preporuka

amidža *m* (*tur. amca*) = stric
armagan *m* (*tur. armağan*) = dar, poklon
arpadžik *m* (*tur. arpacık*) = sitni crveni luk za sijanje
aščija *m* (*aşçı, ahçı*) = kuhar
ašikovanje *s* (*od tur. aşık*) = zabavljanje, udvaranje
ašikovati (*v. ašikovanje*) = zabavljati se, udvarati se
ašlama *ž* (*tur. aşılama*) = vrsta trešnje
aščinica *ž* (*v. aščija*) = javna kuhinja
aščika *ž* (*v. aščija*) = kuharica
avaz *m* (*tur. avaz*) = glas, zvuk
avet *ž* (*tur. afet*) = prikaza, utvara, strašilo
avetinja *ž* (*v. avet*) = 1. osoba luckasta; 2. prikaza, utvara
avlija *ž* (*tur. avlı*) = malo dvorište
avdžija *m* (*tur. avcı*) = lovac
avlijica *ž* (*v. avlija*) = malo dvorište
avetin *m* (*v. avet*) = utvara
aždaha / aždaja *ž* (*tur. ejderha*) = neman

B

babo *m* (*tur. baba*) = otac
badava *prilog* (*tur. bedava*) = 1. besplatno; 2. uzalud
badavadžija *m/ž* (*tur. bedavacı*) = besposličar, gotovan, neradnik
badem *m* (*tur. badem*) = badem
baglama *m* (*tur. bağlama*) = željezna spojnica na vratima ili prozoru
bair *m* (*tur. bayır*) = 1. brijeg; 2. obala
(ko)bajagi *prilog* (*tur. bayağı*) = tobože, kao da
bajrak (barjak) *m* (*tur. bayrak*) = 1. zastava; 2. figurativno plamen, oblak; 3. vojna jedinica
Bajram *m* (*tur. Bayram*) = muslimanski vjerski praznik
bakar *m* (*tur. bakır*) = bakar vrsta metala
baklava *ž* (*tur. baklava*) = vrsta slatkiša - kolača
bakrač *m* (*tur. badraç*) = bakreni kotao; kotao uopće
baksuz *m* (*tur. bahtsız*) = 1. nesretnik, prokletnik; 2. nesreća, baksuzluk
baksuzluk *m* (*tur. bahtsızlık*) = nesreća, nevolja, nezgoda
bakšiš *m* (*tur. bahşış*) = 1. napojnica; 2. poklon, nagrada za uslugu
bangav *pridjev* (*izvedenica od tur. bağa*) = koji ima bage na nogama, hrom, nesposoban
bardačić *m* (*v. bardak*) = mali bardak
bardak *m* (*tur. bardak*) = 1. zemljana posuda za vodu; 2. drvena, zemljana ili bakrena posuda za rakiju ili vino
barem *riječica* (*tur. barı*) = makar, samo, u najmanju ruku
barut *m* (*tur. barut*) = eksploziv, dinamit
basma *ž* (*tur.asma*) = vrsta šarene pamučne tkanine
baška *prilog* (*tur. başka*) = posebno, odvojeno, osim toga
baškariti se (*izvedenica od tur. başka ili od başrı*) = 1. uživati, izležavati se; 2. šepuriti se
bašlija *ž* (*tur. başlı*) = pribadača, ukrasna igla
batal *pridjev* (*tur. battal*) = pokvaren, neispravan, poremećen, nevaljao
bataliti (*v. batal*) = (po)kvariti, (po)remetiti, okončati
bašča *ž* (*tur. bahçe, bağçe*) = vrt, voćnjak
Bečlija *m* (*hibridna tvorevina – turski sufiks – li*) = stanovnik Beča
bečar *m* (*tur. bekar*) = 1. neženja, samac, 2. mangup

bećarac *m* (*v. bećar*) = vesela pjesma prepoznatljive melodije
bedem *m* (*tur. beden*) = zid tvrđave ili utvrđenog grada
beg *m* (*tur. bey*) = 1. plemić; 2. titula iz poštovanja; 3. zapovjednik; 4. gospodin
begenisati (*tur. beğenmek*) = dopasti se, svidjeti se
begovica *ž* (*v. beg*) = 1. begova žena; 2. žena begovskog roda, gospođa
begluk *m* (*tur. beylik*) = 1. begovsko imanje; 2. državno imanje, kneževina; 3. sjedište bega
behar *m* (*tur. behar, bahar*) = cvijet ili latice cvijeta voćke
beharati *v. behar*
behnuti se (*izvedenica od tur. behut*) = iznenaditi se, uplašiti se
bekrija *m/ž* (*tur. bekri*) = pijanica
belaj *m* (*tur. bela*) = nevolja, problem
beledija *ž* (*tur. belediye*) = općina, gradska vijećnica
belenzuk *m/ belenzuci* *m pl.* (*tur. bilezik*) = narukvica
beli orukig (*tur. belli*) = zaista, sigurno, doista
bendija *ž* (*pers. beng*) = opojna trava ili napitak, sredstvo za omamljivanje, opijanje
bensilah *m* (*tur. belsilahı*) = širok pojas sa pregradama za novac, oruđe i sl.
beričet *m* (*tur. bereket*) = 1. blagostanje, sreća; 2. obilje, rod, plod
bestilj *m* (*tur. pestil*) = pekmez od šljiva
bešika *ž* (*tur. beşik*) = 1. kolijevka
bez *m* (*tur. bez*) = vrsta pamučnog platna
bezobrazluk *m* (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom – luk*) = bezobraština, drskost, nepristojnost
binjek *m* (*tur. binek*) = jahači konj
boja *ž* (*tur. boya*) = 1. farba; 2. karakteristika glasa
bojadžija *m* (*hibridna tvorevina od bhs boj + tur. sufiks – ci*) = ratoboran čovjek, borben
boranija / buranija *ž* (*tur. borani / burani*) = zeleni grah, mahune
bostandžija *m* (*tur. bostancı*) = vrtlar, zelenar
bošča *ž* (*tur. bohça*) = 1. pokrivač; 2. stolnjak
boza *ž* (*tur. boza*) = vrsta osvježavajućeg pića
bre *uzvik* (*tur. be, bre*) = more! ta!
bubreg *m* (*tur. böbrek*) = bubreg
budala *m/ž* (*tur. budala*) = 1. ludak, luda; 2. onaj koji ne razmišlja dovoljno
budalast *pridjev* (*v. budala*) = luckast, lud, glupav
buđ *m / buđa* *ž* (*tur. büğе*) = pljesan
buđak *m* (*tur. bucak*) = ugao, kut, čošak; zabačen zavučeni prostor
buđav *pridjev* (*v. buđ*) = pljesniv
bujrum *uzvik* (*tur. buyrun*) = izvoli
bujruntija *ž* (*tur. buyrultu, buyruldu*) = uzak, naredba, zapovjedno pismo paše
bulbul *m* (*tur. bülbül*) = slavuj
bumbul *v. bulbul*
bunar *m* (*tur. bunar, punar*) = bunar, studenac
bungur *m* (*tur. bulgur, knjiž. burgul*) = prekrupa
burazer *m* (*tur. birader*) = 1. brat; 2. prijatelj
burek *m* (*tur. börek*) = mesna pita
buregdžija *m* (*tur. börekçi*) = onaj koji pravi i prodaje bureke
burnus *m* (*tur. burnuz*) = arapski dugački i široki ogrtač sa kapuljačom
busija *ž* (*tur. pusu, pusi*) = zasjeda
buhurdar *m* (*tur. buhurdan*) = kadionica u kojoj muslimani pale mirisne materije
but *m* (*tur. but, bud*) = bedro, stegno, butina

C

Ceribaša *m* (*tur. çeribaşı*) = 1. u starije vrijeme Turske Carevine zapovjednik odreda neredovne ili pomoćne vojske; 2. pripadnik vojnog odreda akindžija koji je služio kao obavještajac za ratni pohod; 3. ciganski muhtar, knez, prvak

cifra *ž* (*tur. sıfır*) = brojka

ciglana *ž* (*hibr. sa prez. suf. -hane*) = radionica ili fabrika za izradu cigle

Č

čador *m* (*tur. çadır*) = šator

čaj *m* (*tur. çay*) = čaj

čajanka *ž* (*v. čaj*) = skup na kome se služi čaj

čakija *ž* (*tur. çakı*) = džepni nožić, perorez

čakšire *ž pl.* (*tur. çakşır*) = istočnjačka muška donja odjeća: dug tur i uske nogavice

čalma *ž* (*tur. çalama*) = turban

čampara *f* (*tur. Çalpara*) = lančić na uzdi privezan za đem koji stoji ojo konjskih žvalja

čarapa *ž* (*tur. çorap, çorab*) = čarapa

čardak *m* (*tur. çardak*) = 1. ljetnikovac; 2. drvena zgrada na stubovima

čaršaf *m* (*tur. çarşaf*) = prekrivač

čaršija *ž* (*tur. çarşı*) = 1. ulica, kvart, trg; 2. fig. ljudi iz čaršije

čejrek *m* (*tur. çeyrek*) = 1. četvrt, četvrtina; 2. parče bilo čega raskomadanog

čekić *m* (*tur. çekiç*) = čekić, vrsta alatke

čelik *m* (*tur. çelik*) = čelik, vrsta tehničkog gvožđa

čengija *ž* (*tur. çengi*) = kafanska igračica, plesačica

čeličan *pridjev* (*v. čelik*) = 1. koji je od čelika; 2. figurativno jak, snažan, otporan

čerga *ž* (*tur. çerge*) = 1. ciganski šator, ciganska koliba; 2. mali šator

čergaš *m* (*v. čerga*) = ciganin koji živi pod čergom

česma *ž* (*tur. çeşme*) = česma, izvor, vodoskok, fontana

čibuk *m* (*tur. çubuk*) = 1. muštikla, kamiš, lula; 2. pruga, crta

čičak *m* (*çiçek*) = biljka čičak

čifčija *m* (*tur. çiftçi*) = kmet, seljak bezemljaš na aginskom ili begovskom posjedu

čifluk *m* (*tur. çift*) = vrsta feudalnog posjeda koji gospodar obrađuje sam ili preko čifčije

čiftijane *ž pl.* (*per. guft + tur. yan*) = ženske gaće, vrsta dimija

čikma *ž* (*tur. çıkmaç*) = ulica koja nema izlaza na drugu stranu, slijepa ulica

čimbur *m* (*tur. çılbur*) = jelo od jaja

činija *ž* (*tur. çini*) = porcelanska zdjela

čiviluk *m* (*tur. çivilik*) = viješalica

čivija *ž* (*tur. çivi*) = 1. drveni ili željezni klin; 2. čiviluk, vješalica

čiza *ž* (*tur. çizgi-knjiž. çizgi, çizik*) = vrsta dječije igre, 2. crta

čizmetina *ž* (*v. çizma*) = augum. od çizma

čoban *m* (*tur. çoban*) = pastir

čobanica *ž* (*v. čoban*) = pastirica

čoha *ž* (*tur. çoha, çoka-knjiž. çuha, çuka*) = vrsta sukna

čorba *ž* (*tur. çorba, şorba*) = supa, juha

čutura *ž* (*tur. çotra*) = pljoska za piće, obično ukrašena

čaturica *ž* (*v. čutura*) = dem. od čutura

čugelj *m* (*tur. çögen*) = esnafski emblem

Ć

- ćafir** *m* (*tur. kâfir*) = nevjernik, nemusliman
ćage *n* (*tur. kâğıt*) = 1. papir, hartija; 2. potvrda, napisano pisamce
ćar *m* (*tur. kâr*) = dobitak, zarada, korist
ćebe *s* (*tur. kebe*) = grubo izrađeni vuneni pokrivač
ćehaja *m* (*tur. kehaya, knjiž. kâhya*) = zastupnik vezira ili paše
ćeif *m* (*tur. keyif*) = dobro raspoloženje, uživanje, volja, prohtjrv, hir
ćefenak *v.* ćepenak
Ćejvanaga (*tur. Keyvan*) = muško lično ime
ćela *ž* (*tur. kel*) = mjesto na glavi sa kojeg je opala kosa
ćelav *pridjev* (*v. ćela*) = koji je bez kose na glavi
ćemane *s* (*tur. keman*) = violina
ćemer *m* (*tur. kemer*) = 1. pojas za novac; 2. svod (kod vrata,prozora, mosta i sl.)
ćepenak *m* (*tur. krpenk*) = krilo starinskog dućana
ćerčivo *s* (*tur. çerçive, çerçeve*) = okvir, oplata
ćerpič *m* (*tur. kerpiç*) = nepečena na suncu sušena cigla
ćerpičara *v.* ćerpič = kuća od ćerpiča
ćesatluk *m* (*tur. kesatlik*) = privredna kriza, slab promet
ćevap *m* (*tur. kebab*) = vrsta jela
ćibra *ž* (*tur. kibrit*) = šibica, žigica
ćilim *m* (*tur. kilim*) = tepih
ćilimac *m* (*v. ćilim*) = deminutiv od ćilim
ćilimara *ž* (*v. ćilim*) = radionica za izradu ćilima
ćorav *pridjev* (*v. ćor*) = slijep u oba oka
ćoravost *ž* (*v. ćor*) = sljepilo
ćošak *m* (*tur. köşk*) = ugao, kut
ćosan *m* (*tur. köse*) = muškarac rijetke brade i brkove
ćoškasto *prilog* (*v. ćošak*) = uglasto, špicasto
ćumez *m* (*tur. kümes*) = kokošinjac
ćumur *m* (*tur. kömür*) = ugalj
ćup *m* (*tur. küp*) = zemljani duboki sud sa dvije ručke sa strana
ćuprija *ž* (*tur. köprü*) = most
ćuprijica *ž* (*v. ćuprija*) = dem. od ćuprija; mostić
ćuturica *ž v.* čuturica

D

- daidža** *m* (*tur. dayı*) = ujak
davija *ž* (*tur. dâva*) = tužba, optužba, parnica
def *m* (*tur. def, tef*) = vrsta muzičkog instrumenta
degenek *m* (*tur. deġenek*) = batina, šipka; batinanje
delija *m* (*tur. deli*) = junak, junačina
delibaša *m* (*tur. delibaşı*) = najbolji junak, zapovijednik jednog odreda delija
demir *m* (*tur. demir*) = gvožđe, željezo, gvozdene rešetke na prozorima
deniz *m* (*tur. deniz*) = more

dernek *m* (*tur. dernek*) = 1. veselje, svadba; 2. sajam, vašer, narodni zbor
derviš *m* (*tur. derviş*) = pripadnik derviškog reda, povučen i pobožan čovjek
deva *ž* (*tur. deve*) = kamila
devr *m* (*tur. devir*) = kuburenje, borba kroz život
deverati *v.* *devr* = životariti
dibidus *prilog* (*tur. dübedüz*) = potpuno, sasvim, do kraja
dika *ž* (*tur. gl. dikmek, pridjev dikili*) = ponos
dinar *m* (*tur. dinar*) = novčana jedinica
direk *m* (*tur. direk*) = greda, stup
divan *m* (*tur. divan*) = 1. vijeće, skupština, savjet, dvor; 2. vrsta sofe
divaniti *v.* *divan* = besjediti, razgovarati
dohakati *v.* *hak* = upropastiti, doći nekome glave
dojuriti *v.* *juriti* = dotrčati, brzo doći
dokusuriti (*od tur. kusur*) = dokrajčiti, okončati
domazluk *m* (*tur. damızlık*) = domaćinstvo, gospodarstvo
dova *ž* (*tur. dua*) = molitva bogu
dućan *m* (*tur. dükkân*) = trgovačka radnja
dućanac *m* (*v. dućan*) = dem. od dućan; radnjica
dućančić *m* (*v. dućan*) = dem. od dućan; radnjica
dućandžija *m* (*tur. dükkancı*) = trgovac, prodavač
dud *m* (*tur. dut*) = stablo duda, plod duda
dudinja *ž* (*v. dud*) = plod duda
dugajlija *m* (*hibr. sa tur. suf.-li*) = dugonja; dug, visok i mršav čovjek
dugme *s* (*tur. düğme*) = puce na odjeći, kopča
duhan *m* (*tur. duhan*) = biljka duhan, osušeno ili tanko sjećeno lišće duhana
dunjaluk *m* (*tur. dünyalık*) = ovaj svijet
dunder *m* (*tur. dülger*) = 1. drvodelja, tesar; 2. čovjek priučen nekom poslu
dunum/dulum *m* (*tur. dönüm*) = mjera za površinu zemljišta 1000m²
durbin *m* (*tur. dürbün*) = d(v)ogled, dalekozor
dušek *m* (*tur. döşek*) = vunena postelja za spavanje
dušman *m* (*tur. düşman*) = neprijatelj, protivnik
dvodinarka *ž* (*hibridna tvorevina - dinar*) = novac od 2 dinara
dvokatnica *ž* (*hibridna tvorevina - kat*) = kuća na dva sprata (kata)
dvorana *ž* (*hibridna tvorevina sa pers. sufiksom - hane*) = sala

DŽ

džamdžija *m* (*tur. camcı*) = staklar
džamli *pridjev indekl.* (*tur. camlı*) = staklen, ustakljen
džamlija *ž* (*v. džamli*) = velika soba sa velikim ustakljenim prozorima
džep *m* (*tur. cep*) = džep
džepar *m* (*v. džep*) = lopov, kradljivac na sitno
džepni *pridjev* (*v. džep*) = koji se odnosi na džep
dževap *m* (*tur. cevab, cevap*) = odgovor
dževza/ džezva *ž* (*tur. cezve*) = bakrena posuda posebnog oblika za kafu
džigerica *ž* (*tur. ciğer*) = jetra
džin *m* (*tur. cin*) = div
džinovski *pridjev* (*v. džin*) = figurativno - ogroman, veliki

D

derdan *m* (*tur. gerdan*) = niska, niz, ogrlica
don *m* (*tur. gön*) = potplat za obuću
đubre *s* (*tur. gübre*) = stajsko gnojivo, smeće
đubrište *s* v. *đubre* = smetljište
đule *s* (*tur. gülle*) = topovsko tane
đuvec *m* (*tur. güveç*) = vrsta jela od povrća i mesa
đuvegija *m* (*tur. güveyi*) = mladoženja; muž, suprug

E

edepsuz *m* (*tur. edepsiz*) = nevaspitan, neodgojen
elhamdulillah *uzvik* (*ar. ġlhamdu li-llāh*) = hvala bogu!
efendija *m* (*tur. efendi*) = gospodin, muslimanski sveštenik
efendijin *pridjev* (v. *efendija*) = koji pripada efendiji
efendijski *pridjev* (v. *efendija*) = koji se odnosi na efendije
eglenisati (*tur. eęlenmek*) = razgovarati, pričati
ergela *ę* v. *hergela*
esnaf *m* (*tur. esnaf*) = ekonomska i društvena organizacija zanatlija
esnafbaša *m* (*tur. esnafbaşı*) = starješina, poglavar esnafa
esnaflija *m* (*tur. esnafli*) = zanatlija
espap *m* (*tur. espap*) = oprema, materijal
Eşref (*tur. Eşref*) = muško lično ime
ezan *m* (*tur. ezan*) = poziv na molitvu

F

Fadilbeg (*tur. Fadil*) = muško lično ime
fakir *m* (*tur. fayda*) = korist, dobit
fenjer *m* (*tur. fener*) = ručna svjetiljka sa svijećom
fenjerdžija *m* (*tur. fenerci*) = onaj koji se brine o fenjerima
feredža *ę* (*tur. ferace*) = vrsta ženskog ogrtača koji su muslimanke nosile pri izlasku na ulicu
ferman *m* (*tur. ferman*) = sultanov ukaz, carska povelja, naredba
fes *m* (*tur. fes*) = 1. vrsta kape; 2. figurativno – mjera za količinu – fes krušaka
fesina *ę* (v. *fes*) = agum. od fes
fildžan *m* (*tur. fincan, filcan*) = šoljica za crnu kafu bez drške
firaunski *pridjev* (od *tur. firavun*) = ciganski
fišek *m* (*tur. fişek, fişenk*) = naboj, metak za pušku, papirnata kesica
fišeklija *ę* (*tur. fişekli*) = kožni pojas sa pregradama za naboj, fišeke za pušku
fitilj *m* (*tur. fitil*) = gajtan, trake za svijeće i petrolejske lampe
frtutma *ę* (*tur. tutma*) = zbrka, meteę, trka, gužva
fućija *ę* (*tur. fııcı*) = drveno burence u kome se dręi voda
fukara *m/ę/s* (*tur. fukara*) = siromah; sirotinja
furda *ę* (*tur. hurde*) = utroba zaklane životinje (drob i crijeva)

G

gajde *ž pl.* (*tur. gayda*) = narodni uvački muzički instrument
gajtan *m* (*gaytan, kaytan*) = posebna vrsta vrpce
galama *ž* (*tur. aĝlama*) = vika, dreka, svađa
gazija *m* (*tur. gazi*) = heroj, ratni junak, pobjednik
govordžija *m* (*hibridna tvorevina sa tur. sufiksom – ci*) = govornik
grimiz *m v.* *krmez*
guba *ž* (*tur. kuba*) = kožna bolest
gubav *pridjev* (*v. guba*) = bolesnik od gube
gulanfer *m* (*tur. gulâmpare*) = besposlenjak, spadalo, baraba
gungula *ž* (*tur. sulgule*) = metež, vreva, gužva
gurbet(in) *m* (*tur. gurbet*) = skitnica
gurbetski *pridjev* (*v. gurbetin*) = ciganski; skitnički
grušalama *ž* (*hibridna tvorevina sa tur. sufiksom – lama*) = gruš – mlijeko od oteljene krave

H

haber *m* (*tur. haber*) = 1. vijest, glas, 2. pojam, saznanje
hadži *v.* *hadžija*
hadžija *m* (*tur. hacı*) = onaj koji je obavio hadž
hairli / hajirli *prilog* (*tur. hayırlı*) = sretno, dobro, čestitio
hajvan *m* (*tur. hayvan*) = životinja, stoka
hala *ž* (*tur. halâ*) = nužnik, wc
halapljivo *prilog* (*izvedenica od turskog -ala ili od turskog glagola -almak*) = nezasito, proždrljivo, pohlepno
halka *ž* (*tur. halka*) = 1. kolut, karika, obruč; 2. krug, 3. burma, prsten
halva *ž* (*tur. helva*) = vrsta slatkog jela
hak *m* (*tur. hak*) = 1. pravda, pravo; 2. zasluga; 3. vrsta poreza u Turskoj Carevini
hamal *m* (*tur. hamal*) = nosač
han *m* (*tur. han*) = kuća (zgrada) koja služi kao svratište i prenoćište za putnike
handžar *m* (*tur. hancer*) = dugi šiljasti nož sa oštricom s obje strane
handžija *m* (*tur. hancı*) = onaj koji drži han, prima i opsluđuje goste - putnike
handžika *ž* (*v. handžija*) = ona koja drži han; handžijina žena
hanuma *ž* (*tur. hanım*) = muslimanska gospođa; supruga – samostalno i u složenici/ polusloženici
hanumin *pridjev* (*v. hanuma*) = koji pripada hanumi (gospođi)
haps *m* (*tur. hapis*) = 1. pritvor, pritvaranje; 2. zatvorska zgrada
hapsana *ž* (*tur. hapisane*) = zatvor, zatvorska zgrada
harambaša *m* (*tur. harami başı*) = vođa hajduka, odmetnika, razbojnika
harati (*tur. harap etmek*) = pustošiti, uništavati
harem *m* (*tur. harem*) = 1. žensko odjeljenje u muslimanskoj kući; 2. odrasla ženska čeljad; 3. ograđeno džamijsko dvorište
haremski *pridjev* (*v. harem*) = koji pripada haremu
Hasan (*tur. Hasan*) = muško lično ime
hasura *ž* (*tur. hasır*) = 1. prostirač od trstike; 2. trstika; 3. sve što je napravljeno od pletene trstike
hatar *m* (*tur. hatır*) = 1. ljubav, volja; 2. uživanje, poštivanje
hator *v.* *hatar*

hećim *m* (*tur. hekim*) = ljekar, doktor
hefta *ž* (*tur. hafta*) = sedmica, nedjelja dana
hendek *m* (*tur. hendek*) = opkop, rov, kanal, jarak
hergela / ergela *ž* (*tur. hergele*) = 1. stado, krdo konja; 2. uzgajalište konja
hir *m* (*tur. hire*) = neobuzdani prohtjev
hirovit *pridjev* *v. hir* = bijesan, plahovit
hise *s* (*tur. hisse*) = dio, ono što nekoga sleduje
horoz *m* (*tur. horoz*) = 1. pjetao; 2. obarač na lovačkim puškama i kremenjačama
horošćić (*v. horoz*) = deminutiv od horoz
hošindi! *uzvik!* (*tur. hoşundu*) = prijetnja u značenju: zapamtit ćeš ti mene!
hrsuz *m* (*tur. hayırsız*) = lopov, kradljivac, bezobrazan, nepošten čovjek
hršum *m* (*tur. hışım*) = 1. ljutnja, grdnja, lom; 2. ljutit, naprasit čovjek
hurma *ž* (*tur. hurma*) = datula
huja *ž* (*tur. huy*) = nervoza, srditost, ljutnja, nagla narav
holta *ž* (*tur. halta*) = ogrlica, kaiš

I

Ibrahim (*tur. Ibrahim*) = muško lično ime
ibrik *m* (*tur. ibrik*) = bakreni sud za vodu
Ibrišim (*tur. İbrişim*) = muško lično ime
Ibro *hipokoristik* *v. Ibrahim* = lično muško ime
idžtiħad *m* (*tur. ictihad*) = ustrajno se truditi, trud
iftar *m* (*tur. iftar*) = ramazanska večera uz prvi sumrak
iħsan *v. insan*
iksān *m v. insan*
iladž *m* (*tur. ilac, ilaç*) = lijek
inat *m* (*tur. inat*) = kapric, prkos
inadžija *m* (*tur. inatçı*) = svađalica, kapriciozan čovjek
inadžijski *pridjev* (*v. inadžija*) = koji se odnosi na inadžije; svađalački
insan *m* (*tur. insan*) = čovjek, osoba
inšalah *uzvik* (*tur. inşallah*) = ako Bog da, s božijom pomoćí
isapunat (*v. sapun*) = oprati, istrljati sapunom
izun *m* (*tur. izin*) = dozvola, dopuštenje, pristanak
izjuriti (*v. juriti*) = istrčati

J

jacija *ž* (*tur. yatsı*) = 1. vrijeme kada se klanja istoimena muslimanska molitva; 2. noćna muslimanska molitva; 3. doba kada nastupi vrijeme istimene molitve
jakrep *m v. akrep*
jangija *ž* (*tur. yangın*) = požar, vatra
janjičar *m* (*tur. yeniçeri*) = pripadnik posebnog roda vojske u Turskoj Carevini
japija *ž* (*tur. yapı*) = drvena građa, građevinsko drvo
japta *ž* (*tur. yafıa*) = 1. odjeljenje, odred, grupa; 2. dio
jaran *m* (*tur. yâran*) = prijatelj, drug
jasmin *m* (*tur. yasemin*) = vrsta biljke: cvijet

jastuk *m* (*tur. yastık*) = uzglavlje
ječerma *ž* (*geçirme*) = vrsta prsluka, dio starinske muške i ženske narodne nošnje
jilduz *m* (*tur. yıldız*) = zvijezda
jogunast pridjev (*izvedenica od tur. yoğun*) = svojeglav, nepokoran
jogunluk *m* (*tur. yoğunluk*) = svojeglavost, tvrdoglavost, obijest
jogunstvo *s* (*v. jogunast*) = obijest, jogunluk
jok prilog (*tur. yok*) = ne, nije, nema
jorgan *m* (*tur. yorgan*) = posteljni porivač
jorgovan *m* (*tur. erguvan*) = jorgovan – vrsta biljke: cvijet
jufka *ž* (*tur. yufka*) = tanko razvijeno tijesto za pitu
jular *m* (*tur. yular*) = povodac za konja od užeta
Junuzaga (*tur. Yunüs*) = muško lično ime
juriš *m* (*tur. yürüyüş*) = navala, napad
jurišati (*v. juriš*) = navaljivati, napadati
juriti (*tur. yürümek*) = trčati brzo, ići naprijed
jurnuti (*v. juriti*) = navaliti, potrčati; naglo i brzo kernuti
jurnjava *ž* (*v. juriti*) = trka, trčanje
Jusufaga (*tur. Yusuf*) = muško lično ime

K

kabadahija *m* (*tur. Kabadayı*) = nasilnik
kadaif *m* (*tur. kadayıf*) = vrsta slatkog jela
kadar pridjev (*tur. kadir*) = mogućan, sposoban
kadifa *ž* (*tur. kadife*) = svilena baršunasta tkanina
kadifli pridjev indekl. (*tur. kadifeli*) = koji je kao kadifa, kadifen, mekan, plišast
kadija *m* (*tur. kadi*) = šerijatski sudija
kadiluk *m* (*tur. kadılık*) = nadležno područje jednog kadije
kafa / kahva *ž* (*tur. kahve*) = kava
kafana *ž* (*tur. kahvehane*) = kavana
kafanica *ž* (*v. kafana*) = deminutiv od kafana
kahar *m* (*tur. kahr*) = žalost, tuga, briga
kahvenisati (*v. kafa/kahva/kava*) = piti crnu kahvu, sjediti i razgovarati uz crnu kahvu
kaiš *m* (*tur. kayış*) = remen. kožni opasač pojas
kaišar *m* (*v. kaiš*) = onaj koji izrađuje kaiševe
kajgana *ž* (*tur. kaygana*) = jelo od jaja
kajmak *m* (*tur. kaymak*) = skorup, mliječni proizvod
kajsija *ž* (*tur. kaysı*) = marelica, drvo i plod kalsije
kalaj *m* (*tur. kalay*) = kositar
kalajdžinica *ž* (*izv. od tur. kalaycı*) = zanatlijska radnja za kalajisanje posuđa
kalajsan / kalaisan pridjev (*v. kalaj*) = oblođen kalajem
kalauz *m* (*tur. kılavuz*) = poseban ključ za otvaranje svih brava
kalem *m* (*tur. Kalem*) = 1. olovka; 2. navoj
kaldırma *ž* (*tur. kaldırım*) = kamenom popločan put ili dvorište
kaldırmli pridjev indekl. (*tur. kaldırımlı*) = koji je kaldrmisan
kalfa *m* (*tur. kalfa*) = pomoćnik majstora u esnafu
kalup *m* (*tur. kalıp, kalup*) = obrazac, oblik, forma
kanafa *m* (*ž*) *v. kanap*
kanap *m/ž* (*tur. kınap*) = uzica od konoplje
kanat *m* (*tur. kanad*) = krilo-ptice, prozora, vrata

kanija ž. *pl.* (*tur. kın*) = korice noža, mača ili sablje
kanta ž (*tur. kanata*) = limena posuda za vodu
kapak *m* (*tur. kapak*) = poklopac, zaklopac
kapidžik *m* (*tur. kapıcık*) = vratašca, sporedna mala vrata
kapija ž (*tur. kapı*) = ulazna vrata
karanfil *m* (*karanfil*) = vrsta cvijeta-klinčić
karaula ž (*tur. karavulhane, karakolhane*) = stražarnica, vojna ili policijska pogranična stanica
kasaba ž (*tur. kasaba*) = manji provincijski grad
kašika ž (*tur. kaşık*) = žlica
kašikar *m* (*v. kaşika*) = koji izrađuje ili prodaje kašike
kat *m* (*tur. kat*) = red, sloj
kavga ž (*tur. kavga, gavg*) = svađa, prepirka, bitka
kazandžik *m* (*tur. kazancık*) = mali kazan – kazančić
kefa ž (*tur. kefe*) = četka
kefati *v.* *kefa* = četkati, timariti
kesa ž (*tur. kese*) = vreća, torba
kesica ž *v.* *kesa* = dem. od kesa
kidisati (*tur. kıymak*) = žrtvovati se, ubiti (se), upropastiti (se)
kidisavati (*v. kidisati*) = navaljivati
kirija ž (*tur. kira*) = zakup, zakupnina; plata za kirindžisku uslugu
kismet *m* (*tur. Kismet*) = sudbina, udes
komšija *m* (*tur. komşu, konşu*) = susjed
komšijin pridjev (*v. komšija*) = koji pripada komšiji
komšijski pridjev (*v. komšija*) = koji pripada komšiji, odnosi se na komšiju
komši(n)ka ž *v. komšinica*
komšiluk *m* (*tur. komşuluk, konşuluk*) = susjedstvo; ljudi iz susjedstva
komšinica ž (*v. komšija*) = susjetka
konak *m* (*tur. konak*) = 1. noćenje; 2. prenoćište; 3. dvor, rezidencija
konačiti *v.* *konak* = noćivati, prenoćiti
kofa v. kova
kopča ž (*tur. Kopça*) = sveza
korašlama *f* (*hibridna tvorevina sa tur. Sufiksom – lama*) = vrsta konjskog hoda
kova ž (*tur. kova*) = sud za zahvatanje vode iz bunara, sud za nošenje vode
kreč *m* (*tur. kireç*) = vapno
krmez *m* (*tur. kırmız*) = lijepa ugasito crvena boja
kismet i k'smet *m v.* *kismet*
kuburlija ž (*tur. kuburlu*) = mala puška koja se zadijeva u kuburluk
kuglana ž (*hibridna tvorvina sa pers. - hane*) = prostorija za kuglanje
kujundžija *m* (*tur. kuyumcu*) = zlatar, zanatlija koji izrađuje predmete od metala
kujundžinica ž (*v. kujundija*) = kujundžijska radnja
kula ž (*tur. kule*) = utvrda, kamena građevina sa puškarvicom
kuluk *m* (*tur. kulluk*) besplatan lični fizički rad za državu
kuršum *m* (*tur. kurşun*) = olovo, puščani metak, tane
kulčak *m* (*tur. kolçak*) = komad čohe, sukna ili koje druge tkanine
kutijetina ž (*v. kutija*) = augm. ili pež. od kutija
kulkuma ž (*tur. kumkuma*) = okrugla ili kockasta bočica za mastilo
krzamak *m* (*tur. kızmak*) = dječija bolest u kojoj se pojavljuje osip

L

lakrdija ž (*tur. lakırdı*) = riječ, šala

lepeza ž (*tur. yelpaze*) = mahalica, hladilica

limun m (*tur. limon*) = limun

lokum m (*tur. lokum, rahatlokum*) = vrsta kolača

lula ž (*tur. lüle*) = lula za pušenje

lopovluk m (*hibridna tvorevina sa tur. sufiksom – luk*) = kradljivost, pokvarenost

M

magaza ž (*tur. magaza*) = magacin, skladište robe

magazica ž (*v. magaza*) = deminutiv od magaza

mahala ž (*tur. mahalle*) = 1. gradska ili seoska četvrt; 2. ulica; 3. figurativno ljudi iz ulice

mahaljanin m (*v. mahala*) = stanovnik mahale

ma(h)murluk m (*tur. mahmurluk*) = stanje poslije uživanja alkohla ili poslije nesanice

mahrama (*v. marama*)

Mehmed (*tur. Mehmed*) = muško lično ime

Mešan hipokoristik *v. Mehmed* = muško lično ime

mahnit pridjev (*tur. mauannit*) = lud, blesav

majmun m (*tur. maymun*) = majmun

majmunče s (*v. majmun*) = deminutiv od majmun

majmunisati (*v. majmun*) = ponašati se kao majmun

mandal m (*tur. mandal*) = drvena greda ili željezna šipka koja se stavlja preko vrata s unutarnje strane radi zatvaranja

mandaliti *izvedenica od mandal* = zatvarati vrata stavljanjem mandala

makar *veznik i riječca* (*tur. meğer*) = iako, pa ma, bar, barem

makaze ž *pl* (*tur. makas*) = škare, nožice

maksum m (*tur. mâsum*) = dijete; nedorastao čovjek

mangup m (*tur. menkûp*) = vragolan, besposličar

marama ž (*tur. mahrama, makrama*) = tubac za glavu

maramče s (*v. marama*) = deminutiv od marama

mašala(h) *uzvik* (*tur. maşallah*) = izraz čuđenja, dopadanja, čestitanje, radovanje, divljenja

mašalaknuti (*v. maşalah uzvik*) = viknuti maşalah

maštrafa ž (*tur. maşraba, maşrapa*) = čaša, ukrasna čaša za šerbe

mejt m i pridjev (*tur. meyyit*) = 1. mrtvac; 2. mrtav

mejtef m *v. mekteb*

mekteb m (*tur. mektev, mektep*) = muslimanska osnovna vjerska škola

mem m (*tur. nem*) = vlaga

memla ž (*tur. nem*) = vlaga, vlažan ustajo vazduh

memeljiv pridjev (*v. memla*) = vlažan

mendele ž (*tur. mengene*) = zanatlijska drvena sprava za stezanje i presovanje, procjep za stezanje

meraja ž (*tur. mera*) = ledina, livakda, pašnjak

merak m (*tur. merak*) = 1. naslada, uživanje, ugodnost; 2. strast, želja; 3. melanholija

merakli pridjev indekl. (*tur. meraklı*) = 1. strastven, željan uživanja; 2. melanholičan

merhametli pridjev indek. (*tur. merhametli*) = milostiv, emotivan, sažaljiv, mekog srca

meze s (*tur. meze*) = zakuska uz piće

minduša / mēduša ž (*tur. mengûş*) = naušnica
millet/ millet *m* (*tur. millet*) = narod, nacija
mina ž (*tur. mina*) = emajlirano lice sata – dio na kojem su brojevi
minderluk *m* (*tur. minderlik*) = 1. sećija po kojoj je prostrt minder; 2. platno za minder
miraz *m* (*tur. miras*) = 1. naslijeđena imovina; 2. imovina koju djevojka donosi pri udaji
mistrija ž (*tur. mistar*) = zidarska alatka
mosur *m* (*tur. mosura*) = šuplji drveni valjčić na koji se namotava konac ili žlica
muderis / muderiz *m* (*tur. muderris*) = nastavnik
muftar *m* v. *muhtar*
Muhamed (*tur. Muhammed*) = muško lično ime
mujezin/ mujezzin *m* (*tur. müezzin*) = džamijski službenik koji obavlja molitvu učenjem na
munari v. *munara*
mula *m* (*tur. mulla, munla*) = 1. učen čovjek, teolog; 2. titula koju je sultan dodjeljivao učenim ljudima
munara ž (*tur. minare*) = visoki vitki toranj džamije sa kojeg mujezin uči
musliman (*tur. müsliman*) = pripadnik islamske vjere
Mustajbeg *hipokoristik* → *Mustafa* + *titula "beg"* (*tur. Mustafa*) = muško lično ime
Mušan *hipokoristik* v. *Muhamed* = muško lično ime
mušema ž (*tur. muşamma*) = ovošteno ili gumirano platno
mušterija *m/ž* (*tur. müşteri*) = 1. kupac, klijent; 2. onaj koji nešto želi, pretenduje na nešto; 3. ženik
muštuluk *m* (*tur. muştuluk*) = nagrada koja se daje onome ko prvi javi kakvu radosnu vijest

N

načičkan *pridjev* (v. *čičak*) = gusto naredati, nanizati
naduravati se (v. *durati*) = natezati se, takmičiti se u izdržljivosti
nagalamiti se (v. *galama*) = navikati se, pretjerati sa vikom
nakalemiti (v. *kalem, kalemiti*) = 1. opkemeniti vočku; 2. nadodati nešto na već postojeće
nalet *m* (*tur. lanet*) = 1. prokletnik; 2. prokletstvo; 3. đavo
nanišaniti v. *nišan* = 1. naciljati; 2. figurativno upraviti pogled
nanule ž (*tur. nalın*) = vrsta drvene obuće
nar *m* (*tur. nar*) = pitomi šipak
narandža ž (*tur. narenc*) = pomorandža
nargila ž (*tur. nargile*) = vrsta istočnjačke naprave za pušenje
nasamariti v. *samar* = fig. namagarčiti, podvaliti
nestašluk *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf. -luk*) = nestašnost, nemarnost
nišan *m* (*tur. nişan*) = cilj, meta; 2. nadgrobni spomenik; 3. orden, odlikovanje; 4. dar pri vjenčanju; 5. biljeg
nizam *m* (*tur. nizam*) = regularna vojska u Turskoj Carevini
nizamlia *m* (*tur. nizamlı*) = pripadnik turske carske vojske nizama
novajlija *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf. -li*) = novi, početnik, pridošlica

O

obeharati (v. *behar*) = rascvjetati se, procvjetati (voćka)
obdulja ž (*tur. öndül*) = konjska trka, nagrada koja se daje trkačima na treći

obojen pridjev (v. *boja*) = premazan bojom
obrazli pridjev indekl. (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom –li*) = pošten, karakteran
očeličen pridjev (v. *čelik*) = osnažen, očvrstnut
očelaviti v. *čelav* = izgubiti kosu, imati čelu na glavi
odaja ž (*tur. oda*) = soba
odajica ž v. *odaja* = deminutiv od odaja - sobica
odjuriti v. *juriti* = otrčati
ojli pridjev indekl. (*tur. oylu*) = čuven, na glasu, ugledan
okrečen pridjev (v. *kreč*) = premazan krečom
okrečiti v. *kreč* = premazati krečom, obijeliti
oluk m (*tur. oluk*) = limeni žlijeb za odvod kišnice sa krova; žlijeb uopće
ortak m (*tur. ortak*) = kompanjon, zajedničar
ortakluk – ortačenje m (*tur. ortaklık*) = polovno udruživanje, zajednica
oružana ž (*hibridna tvorevina sa persijskim – hane*) = oružnica, arsenal, skladište oružja
osakatiti v. *sakat* = ozlijediti, učiniti nekoga sakatim
Osmanlija m (*tur. Osmanlı*) = Turčin
oteferičiti v. *teferiç* = provesti se, zabaviti se
otemenati v. *temena, temenati* = simboličan pozdrav rukom i naklonom
otkopčavati v. *kopča* = rastvarati kopče na nečemu

P

Padišah m (*tur. padişah*) = car, vladar
pamučan ž (v. *pamuk*) = koji je od pamuka, poput pamuka; mekan
pamučnost ž (v. *pamuk*) = ono što podsjeća na pamuk; mehkoća, mekanost
pamuk m (*tur. pamuk, pambuk*) = vata; biljka pamuk
pamukli pridjev indekl. (*tur. pamuklu*) = pamučan, poput pamuka
paša m (*tur. paşa*) = titula visokog dostojanstvenika – rang generala
papuča ž (*tur. papuş, pabuç*) = vrsta plitke kućne obuće
para ž (*tur. para*) = novac, novčić
parali pridjev indekl. (*tur. paralı*) = imućan, bogat, dobrog stanja
parčence s (v. *parče*) = dem. od parče
parica ž (v. *para*) = dem. od para; novčić
pasvandžija m (*tur. pasvançı*) = noćni čuvar čaršije
paša m (*tur. paşa*) = titula visokog dostojanstvenika
pašaluk m (*tur. paşalık*) = oblast jednog paše
patlidžan m (*tur. patlıcan*) = patlidžan; paradajz
pazar m (*tur. Pazar*) = 1. trgovina, kupoprodaja; 2. promet robe; 3. pijaca, pijačni dan
pazarivati (v. *pazar*) = prodavati ili kupovati
pazarlija m (*tur. pzar + tur. suf.-li*) = prodavac ili kupac
pekmez m (*tur. pekmez*) = džem, uvareni sok od kakvog voća
pendžer m (*tur. pencere*) = prozor
pendžerak m (v. *pendžer*) = de. od pendžer
pendžeraš m (v. *pendžer*) = staklar, neko ko profesionalno pere prozore
perčin m (*tur. perçem*) = pramen ili čuperak kose na vrh glave
peškir m (*tur. peşkir*) = ubrus, ručnik
pilana ž (*hibridna tvorevina sa pres. -hane*) = strugara
pilav m (*tur. pilâv*) = jelo od riže
pirinač m (*tur. piring*) = riža

pita *ž* (*tur. pite, pide*) = vrsta jela sačinjena od jufke i nekog nadjeva
poasiti (*od tur. âsi*) = posiliti se, postati obijesan
pobudaliti (*v. budala*) = poludjeti
poharati (*v. harati*) = opljačkati, opustožiti, uništiti
pohasiti se (*v. poasiti se*) = postati objestan
pomahnitati (*v. mahnit*) = poludjeti
potaman pril. (*v. taman*) = po volji, ništa ne manjka
potucati se (*od tur. tutsak*) = tumariti po svijetu, ići io nemila do nedraga
predeverati (*v. deverati*) = preturiti preko glave neke probleme, preživjeti neku nevolju
prejuriti (*v. juriti*) = pretčati, brzo preći
pretesterati (*v. testera*) = prepiliti
prikopčati (*v. kopča*) = spojiti kopčama
primandaliti *v. mandaliti*
proašikovati *v. ašikovati* = provesti vrijeme ašikujući
probeharati *v. beharati*
projuriti *v. Juriti* = brzo proći
prostakluk *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf.-luk*) = prostaštvo
prozanatiti *v. zanat, zanatovati* = postupiti po navici, razmijeniti mišljenje
prsluk *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf.-luk*) = dio gornje odjeće bez rukava
provodadžija *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf.-ci*) posrednik za slapanje nekog braka

R

rahat *pridjev indekl.* (*tur. rahat*) = zadovoljan, miran, spokojan, bezbrižan, komotan
rahatluk *m* (*tur. rahatlık*) = zadovoljstvo, spokojstvo, udobnost, bezbrižnost
rahmetli *pridjev indekl.* (*tur. rahmetli*) = pokojni, umrli
raja *s* (*tur. raya, reaya*) = 1. družina, 2. nemuslimanski podanici u Turskoj Carevini
rajetin *m.* (*v. raja*) = čovjek iz raje
rakija *ž* (*tur. raki, arak*) = vrsta alkoholnog pića
rakijaš *m* (*v. rakija*) = pijanica
rakijetina *ž* (*v. rakija*) = augm. od rakija
ramazan *m* (*tur. ramazan*) = mjesec posta kod muslimana
raskopčati *v. kopča* = raspučiti, odvojiti kopče
rastok *m* (*tur. rastık*) = kozmetičko sretstvo za bojenje obrva u crno
razjuriti *v. juriti* = rastjerati
razmahnitati *v. mahnit*
raznobojan *pridjev* (*hibridna tvorevina - v. boja*) = različitih boja, šaren
režimlija *m* (*hibridna tvorevina sa tur. suf.-li*) = režimski čovjek, pristalica režima
rospiija *ž* (*tur. orospu*) = prostitutka, bludnica, zla osoba

S

sabah *m* (*tur. sabah*) = 1. zora, jutro; 2. muslimanska jutarnja molitva
sadaka *ž* (*tur. sadaka*) = milostinja
sahadžija *m* (*tur. saatçı*) = časovničar, urar
sakat *pridjev* (*tur. sakat*) = 1. bogalj, invalid; 2. hrom
salt / salte *pridjev* (*tur. Salt*) = samo ili sama
sandala *ž* (*tur. sandal*) = vrsta kake ljetne obuće

sanduče *s* (*v. sanduk*) = deminutiv od sanduk
sanduk *m* (*tur. sandık*) = drveni kovčeg, škrinja
sapun *m* (*tur. sabun*) = sapun
Sarajlija *m* (*tur. Saraylı*) = stanovnik Sarajeva
sarma *ž* (*tur. sarma*) = vrsta slanog jela
sat *m* (*tur. saat*) = 1. čas, ura; 2. lasivbujm; 3. vrenebsja hedubuca z bastavu = 45 min.; 4. jedinica mjere za zdaljenost
saz *m* (*tur. saz*) = vrsta tambure sa podužom drškom
sbenavaiti *se v. zbenaviti se*
sebilj *m* (*tur. sebil*) = dobrotvorna javna česma u obliku kioska
sedefast *pridjev* (*izvedenica od turskog sedef*) = koji je od sedefa, koji je poput sedefa
sedefasto *prilog* (*v. sedefast*) = kao sedef, poput sedefa
sehara *ž* (*tur. sahare*) = ukrašeni drveni sanduk za ruho
selam *m* (*tur. selâm*) = pozdrav kod muslimana
sef (*tur. sehv*) = pogriješiti, zbuniti se
senabija *ž* (*tur. sinobi*) = vrsta slatke jesenske jabuke
serdžada *ž* (*tur. seccade*) = vrsta prostirača, čilimčić
sevap *m* (*tur. sevap*) = dobro djelo, nagrada za dobro djelo
sevdah *m* (*tur. sevda*) = ljubav, ljubavna čežnja, zanos
sevdalija *m* (*sevdalı*) = zaljubljenik, ljubavnik
sevdalinka *ž* (*od turskog sevda, sevdalı*) = bosanska ljubavna pjesma
sevdalisati (*v. sevdalija*) = 1. biti zaljubljen, osjećati čežnju; 2. pjevati sevdalinke
sikter *uzvik* (*tur. siktir*) = napolje! gubi se!
siledžija *m* (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom – ci*) = nasilnik
sindžir *m* (*tur. zincir*) = lanac
sirće *s* (*tur. sirke*) = ocat
skalupiti (*v. kalup*) = složiti po jednom kalupu , uzorku
skela *ž* (*tur. iskele*) = 1. pristanište; 2. splav; 3. drvena konstrukcija za zidanje
skeledžija *m* (*tur. iskelecı*) = splavar, skeler
skopčati (*v. kopča*) = spojiti kopčama, povezati
sofa *ž* (*tur. sofa*) = 1. trijem; 2. natkriveno ili uzdignuto sjedište u bašti, hladnjak
sofra *ž* (*tur. sofrı*) = 1. trijem; 2. natkriveno ili uzdignuto sjedište u bašti; hladnjak
sokak *m* (*tur. sokak*) = ulica
soluf *m* (*tur. zülûf*) = uvojak, zalizak kose pružen niz lice kraj uha
sojtarija *m/ž* (*tur. soytarı*) = lakrdijaš, neozbiljna osoba
somun *m* (*tur. somun*) = okrugli pekarski hljeb, lepinja
spahija *m* (*tur. sipahi*) = vlasnik spahiluka; 2. imućniji seoski domaćin musliman u BiH u vrijeme Turske Carevine
spanać *m* (*tur. ıspanak*) = špinat, zelje, vrsta povrća
srg *m* (*tur. sırık*) = duga viseća motka koja služi umjesto čiviluka; duga motka uopće
srklet *m* (*tur. sıklet*) = tegoba, nervoza
stambolac *m* (*izvedenica od turskog İstanbul*) = koji je iz Stambola
sulundar *m* (*tur. silindir*) = dimnjak, cijev za odvod dima iz peći
sunder *m* (*tur. sünber*) = spužva
Sulejman (*tur. Süleyman*) = muško lično ime
Suljaga *hipokoristik v. Sulejman* = muško lično ime
sunnet *m* (*tur. sünnet*) = obrezivanje muslimanske muške djece
sure *s* (*tur. sure*) = poglavlje u Kur'anu
surgunluk *m* (*tur. Sürgünlük*) = progonstvo, izgnanstvo

Š

šafran *m* (*tur. şafran*) = šafran
šaljivdžija *m/ž* (*hibridna tvorevina sa tur. suf. -ci*) = šaljivac, šaljivčina
šandud *m* (*tur. şam dud*) = vrsta duda porijeklom iz Šama (Sirije)
šećer *m* (*tur. şaker*) = šećer, slatkor
šedrvan *m* (*tur. şadırvan*) = vodosklok sa bazenom od mermera
šega *ž* (*tur. şaka*) = šala, smijurija, komedija
šegrt *m* (*tur. şakırt*) = učenik na zanatu
šeher *m* (*tur. şehir*) = veliki grad
šejtan / šeitan *m* (*tur. şeytan*) = đavo, vrag
šejtanluk *m* (*şeytanlık*) = vragolija
šenlučiti (*v. şenluk*) = veseliti se, slaviti
šenluk *m* (*tur. şenlik*) = veselje, slavlje
šerbetnjak *m* (*v. şerbe/şerbet*) = poseban sud u kome se kuha voda(šerbe) za kafu
širit *m* (*tur. şerit*) = ukrasna traka na narodnoj nošnji
šiš *m* (*tur. şiş*) = naprava za prženje kafe
šugav *pidjev* (*od pers. şug, şuh*) = zaražen šugom
šuhva *ž* (*tur. şüphe*) = sumnja
šuhveli *m* *v. şuhva* = čudno
šurovati (*od tur. şūra*) = tajno se dogovarati, kovati zavjeru
šuval *m* (*tur. şulal*) = krupni provizorni šav
šećer *m* (*tur. şeker*) = šećer, slatkor
šećerana *v. šećer* = tvornica šećera

T

tabak *m* (*tur. tabak*) = zdjela, tanjir, zdjela,
taban *m* (*tur. taban*) = 1. donja strana stopala; 2. stopa kao mjera za dužinu
tabija *ž* (*tur. tabye*) = isturena kamena utvrda odakle pucaju topovi
tabor *m* (*tur. tabur*) = 1. bataljon vojske; 2. stroj grupa
taman *pridjev i prilog* (*tur. tamam*) = 1. potpuno, upravo, istom; 2. dobro!
tambura *ž* (*tur. tambura*) = vrsta muzičkog instrumenta
tamburaš *m* (*v. tambura*) = svirač uz tamburu
tamburati (*v. tambura*) = 1. svirati uz tamvuru; 2. figurativno udarati, odzvanjati
tane *s* (*tur. tane*) = 1. topovsko ili puščano zrno, metak; 2. zrno upoće
tapija *ž* (*tur. tapu*) = javna isprava o vlasničkom pravu na nekretnine
taraba *ž* (*tur. taraba, daraba*) = ograda od dasaka
tava *ž* (*tur. tava*) = tiganj
tavan *m* (*tur. tavan*) = potkrovlje; 2. strop, plafon; 3. sprat, kat
taze *pridjev indekl.* (*tur. taze*) = svjež, nov
tazeortak *v. taze, ortak* = novi kompanjon
teferič *m* (*tur. teferrüc*) = zabavljanje, provod, uživanje u prirodi
temena *n* (*tur. temenna*) = simbolični pozdrav rukom
tepsija *ž* (*tur. tepsi*) = okrugli i plitki bakreni ili emajlirani sud
tepsijica *ž* (*v. tepsija*) = deminutiv od tepsija
tepsija-demirlija *f* (*tur. tepsi – demirli*) = velika bakrena tepsija
terzija *m* (*tur. terzi*) = krojač
terziluk *m* (*tur. terzilik*) = krojački zanat

testera *ž* (*tur. testere*) = pila
tespih *m* (*tur. tespih*) = muslimanske brojnice
tezga *ž* (*tur. tezgâh*) = pult u dućanu, krčmi, na pijaci
tezgere *ž plural* (*tur. teskere*) = nosila za teret – obično za građevinski materijal
tilsum *m* (*tur. tilsim*) = mađijska tajna, tajni izvor
tiganj *m* (*tur. tiğan*) = tava
tobe jarabum, tobe estagfirullah *uzvik!* (*tur. tövbe ya Rabbim, tövbe estagfurullah!*) = bože oprosti! (što rekoh). Kaže se kad se izgovori kakva griješna riječ
togaz
top *m* (*tur. top*) = 1. vrsta orudja; 2. smotak platna; 3. figura u šahu; 4. vrsta igre
topčija *m* (*tur. topçu*) = artiljerac
torba *ž* (*tur. torba, tobra*) = tašna, vrećica, kesa
torbak *m* (*v. torba*) = manja torba, obično posebnog oblika i namjene
trobojan (*hibridna tvorevina – v. boja*) = koji je u tri boje
tulumina *ž* (*izvedenica od turskog tulum*) = 1. mješina; 2. figurativno prazne glave, nesposoban čovjek
tumbas *m* (*tur. tombaz*) = 1. vrsta čamca; 2. kameni stub kod građevina
turbe *s* (*tur. turbe*) = mauzolej, natkrivena grobnica
turban *m* (*tur. tülbent*) = čalma, saruk
Turčin *m* (*tur. Türk*) = 1. pripadnik turske nacije; 2. figurativno musliman
Turkinja *ž* (*v. Turčin*) = 1. pripadnica turske nacije; 2. figurativno muslimanka
turpija *ž* (*tur. torpu*) = stolarska i bravarska alatka za struganje drveta ili željeza
turšija *ž* (*tur. turşu*) = ukiseljeno voće ili povrće
tvrđičluk *m* (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom – luk*) = škrtost

U

ubuda *pridjev* (*v. bud*) = pljesnjiv, buđav
ufitiljiti se (*v. fitilj*) = 1. figurativno stanjiti se, smršaviti; 2. figurativno dotjerati se
ugursuz *m* (*tur. uğursuz*) = nevaljalac, nesretnik, zapušten čovjek
uhapsiti (*v. haps*) = zatvoriti, lišiti slobode
ulište *s* (*izvedenica od tur. oğul arısı*) = košnica
usčiračiti (*izvedenica od tur. çırak*) = uzdignuti se, uspraviti se
utabati (*v. taban*) = ugaziti
uzbihuzuriti se *izvedenica od bihuzur* = uznemiriti se
uzjoguniti se (*v. jogunast*) = obijestati, svojevoljno

V

vakat *m* (*tur. vakıt*) = vrijeme, doba
vala *uzvik* (*tur. vallahi!*) = bogme, Boga mi
valija *m* (*tur. vali*) = guverner jedne pokrajine (vilajeta) u Turskoj Carevini
varošlija *m* (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom –li*) = stanovnik varoši, građanin
vaz *m* (*tur. va'z*) = pripovijed
veresija / vjeresija *ž* (*tur. veresi*) = kupnja ili prodaja na kredit
vezir *m* (*tur. Vezir*) = ministar – najviša titula u državnoj hijerarhiji Turske Carevine

vilajet *m* (*tur. vilayet*) = 1. pokrajina, provincija; 2. figurativno- zavičaj

Z

zabataliti (*v. bataliti*) = zapustiti, zanemariti

zaćoriti (*v. ćorav*) = 1. zaslijepiti; 2. figurativno zagledati se, kao ćorav trčati za nečim

zainatiti se (*v. inad/inat*) = kapricirati se, tvrdoglavo insistirati na nečemu

zamandaljen *pridjev* (*v. mandal*) = zatvoren mandalom, zavravljen, zaključan

zambak *m* (*tur. zabak*) = ljiljan

zanat *m* (*tur. sanat*) = obrt, zanimanje

zanatlija *m* (*tur. sanatlı*) = onaj koji se bavi nekim zanatom, ko je završio kakav zanat

zanatovati (*v. zanat*) = 1. obavljati ili učiti neki zanat

zašćećeren *pridjev* (*v. šćećer*) = zaslađen

zavrzlama *ž* (*hibridna tvorevina sa tur. Sufiksom – lama*) = petljanija, perljanje

zeitin *m* (*tur. zeytin*) = ulje

zeitinast *pridjev* (*v. zeitin*) = 1. uljan, mastan, sličan zeitinu; 2. figurativno nemiran, titrav

zejtinili *pridjev indekl.* (*tur. zeytinli*) = 1. poput zejtina/zeitina), 2. giguratinvo gust, težak

zindan *m* (*tur. zimdan*) = tamnica

zlatali *pridjev indekl.* (*hibridna tvorevina sa turskim sufiksom –li*) = zlatan, zlatast

zuluf *m* (*v. soluf*)

zulum *m* (*tur. zulum*) = nepravda, nasilje, teror, bezakonje, zločin

zulumac *m* (*v. zulum*) = nasilnik, terorista

zumbul *m* (*sumbul*) = vrsta cvijeta

zurna/zurla *ž* (*tur. zurna*) = vrsta svirale

LEBENS LAUF

Persönliche Angaben

Name: Majda Čengić
Geburtsdatum: 24.04.1980
Geburtsort: Sarajevo, Bosnien und Herzegowina
Staatsangehörigkeit: Bosnisch
Familienstand: verheiratet / 1 Kind

Ausbildung

1994 Erste Gymnasium in Sarajevo, Bosnien und Herzegowina
1995/ 96 Austauschjahr: Gymnasium in Korčula, Kroatien
1997/98 Erste Gymnasium in Sarajevo, Bosnien und Herzegowina, abgeschlossen mit Abitur
1999 Studium der Rechtswissenschaften an der Universität Sarajevo, Bosnien und Herzegowina
2000 Abschluss des 1. Abschnittes des Rechtswissenschaft-Studiums an der Universität Sarajevo
2002 Abschluss des 2. Abschnittes des Rechtswissenschaft-Studiums an der Universität Sarajevo
2002/03 Studium der Rechtswissenschaften an der Universität Wien, Österreich
2006 Studium an der Philologisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien – Diplomstudium der Slawistik; ergänzender wahlfächerkanon bzw. Module aus den Fächern – Rechtswissenschaft, Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaft
2008 Abschluss des 1. Abschnittes des Slawistik-Studiums an der Universität Wien

